

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

КОЛОДІНА АННА СЕРГІЇВНА

УДК 343.985(477)

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ З
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Спеціальність: 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Тіщенко Валерій Володимирович

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України

Одеса – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК ОБ’ЄКТА КРИМІНАЛІСТИКИ.....	3 11
1.1. Поняття, зміст та сутність слідчої діяльності.....	11
1.2. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності.....	32
1.3. Принципи слідчої діяльності.....	52
Висновки до першого розділу	71
РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	74 74
2.1. Принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики	74
2.2. Принципи формування криміналістичної методики розслідування злочинів	96
Висновки до другого розділу	116
РОЗДІЛ 3. ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	119 119
3.1. Екстраполяція принципів окремих методик розслідування в слідчу діяльність.....	119
3.2. Технологічний та евристичний підходи до побудови методики розслідування окремих видів злочинів	133
Висновки до третього розділу	165
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ.....	207

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність діяльності правоохоронних органів зумовлюється складним комплексом чинників, серед яких вагомого значення набуває належне наукове забезпечення розслідування злочинів, своєчасне теоретичне осмислення нових складових слідчої діяльності та оновлення існуючих криміналістичних досліджень, зважаючи на потреби практики. В умовах реформування кримінального процесуального законодавства та структурно-функціональної перебудови системи органів досудового розслідування особливої уваги потребує проблематика розробки нових та вдосконалення існуючих методик розслідування злочинів, а також формування чітких рекомендацій з їх запровадження у практичну діяльність. Водночас, опрацювання результатів сучасних наукових досліджень свідчить, що вченими приділяється недостатньо уваги аналізу теоретичних положень методики розслідування злочинів, зокрема принципів її формування. Поряд із теоретичними аспектами вказаної проблематики, її актуальність зумовлюється й потребами практики розслідування злочинів, особливо у випадках відсутності методики розслідування певного виду чи групи злочинів або недостатньої системності і конкретики існуючої методики.

Наукового розроблення потребують принципи використання окремих теоретичних концепцій у практичній діяльності слідчих, зокрема системно-діяльнісного, евристичного та технологічного підходів, які потребують більш інтенсивного впровадження у практичну діяльність слідчих підрозділів.

У криміналістичній науці теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик розслідування злочинів досліджували Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, Ю.П. Гармаєв, І.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, В.А. Журавель, О.О. Ексхархопуло, А.В. Іщенко, Є.П. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, О.Ф. Лубін, І.М. Лузгін,

Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, В.В. Тіщенко, С.М. Чурилов, Б.М. Шавер, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та інші вчені.

Водночас, незважаючи на наявність ґрунтовної методологічної основи формування та застосування криміналістичних методик, додаткової наукової розробки потребують питання уніфікації теоретичних підходів щодо розуміння сутності слідчої діяльності в умовах чинності нового КПК України, удосконалення наукових підходів щодо розуміння форм та напрямів її забезпечення, формування системи засад слідчої діяльності, розробки системи принципів криміналістичної методики як розділу криміналістики, а також побудови криміналістичних методик у різних пізнавальних ситуаціях, формування алгоритмів екстраполяції нових методик розслідування злочинів у слідчу діяльність та впровадження евристичного і технологічного підходів.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження обумовлюється необхідністю ґрунтовного дослідження проблематики принципів криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів та внесення конкретних пропозицій щодо її удосконалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики «Сучасні наукові засоби і методи розслідування злочинів: проблеми теорії і практики» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0111U000671).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у формуванні на підставі узагальнення наявних методологічних підходів у доктрині криміналістики системи принципів криміналістичної методики

розслідування злочинів та розробленні алгоритмів їх впровадження у практичну діяльність слідчих підрозділів.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:
сформулювати поняття та охарактеризувати сутність діяльності з розслідування злочинів як об'єкта криміналістики;

визначити сутність та розглянути форми криміналістичного забезпечення слідчої діяльності в умовах чинності нового КПК України;

систематизувати та класифікувати принципи діяльності з розслідування злочинів;

розмежувати принципи криміналістичної методики за теоретичним та практичним призначенням;

визначити та охарактеризувати принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики;

виокремити та охарактеризувати принципи формування окремих криміналістичних методик та їх застосування у діяльності з розслідування злочинів;

окреслити сутність евристичного та технологічного підходів до побудови методики розслідування злочинів.

Об'єктом дослідження є діяльність з формування та застосування криміналістичних методик розслідування у теорії та практиці.

Предметом дослідження є принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів.

Методи дослідження. Відповідно до визначених мети і завдань в роботі використано сукупність дослідницьких методів сучасної гносеології. За допомогою методів теоретичного аналізу й синтезу (індукція, дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, класифікація) досліджено чинне законодавство, що регулює діяльність із розслідування злочинів (підрозділ 1.1), класифіковано принципи слідчої діяльності (підрозділ 1.3), принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики (підрозділ 2.1) та

принципи формування і застосування криміналістичних методик (підрозділ 2.2), сформульовано алгоритми адаптації криміналістичних методик у практичну діяльність з розслідування злочинів (підрозділ 3.1). Історичний метод використано для дослідження процесу розвитку наукових поглядів щодо формування криміналістичних методик розслідування злочинів та відповідних принципів (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Порівняльно-правовий метод використовувався для дослідження правового регулювання слідчої діяльності за раніше чинним законодавством та новим КПК України (підрозділ 1.1, 1.3). Логіко-юридичний метод дав можливість сформулювати пропозиції щодо удосконалення понятійно-категоріального апарату та системи принципів криміналістичної методики (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1, 3.2).

Соціологічний та статистичний методи застосовано для вивчення думок працівників слідчих підрозділів Національної поліції України щодо проблемних питань, які виникають під час застосування існуючих та розроблення нових методик розслідування злочинів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Емпіричною базою дослідження є результати анкетування 267 працівників слідчих підрозділів Національної поліції України щодо проблемних питань формування нових та використання існуючих методик розслідування злочинів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній доктрині криміналістики спеціальним комплексним дослідженням проблематики принципів криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів.

У дисертації одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

визначено систему принципів застосування базової методики у конкретній ситуації розслідування, до якої віднесено такі принципи: адаптації

базової методики до конкретної ситуації розслідування; універсальності; ситуаційності; етапності; відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами правоохоронних органів; використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів; використання допомоги громадськості і засобів масової інформації;

запропоновано конкретні алгоритми екстраполяції принципів застосування базової методики для формування видових методик та розв'язання завдань конкретного розслідування;

виокремлено принципи евристичної діяльності слідчого у випадку:

а) відсутності методики розслідування: інтеграції слідчої практики, у тому числі й щодо злочинів цієї ж класифікаційної групи; екстраполяції, зокрема аналітичного опрацювання усталених слідчих ситуацій щодо злочинів цієї категорії та використання розробленої системи тактичних прийомів розв'язання відповідних задач розслідування; моделювання, зокрема щодо побудови типових моделей проведення як окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, так і їх комплексів (тактичних операцій);

б) невідповідності методики розслідування потребам практики: розгляд злочину з позицій системно-діяльнісного підходу; аналіз практики розслідування злочинів цього виду з позицій функціонального підходу; аналіз практики розслідування злочинів, які вчинені аналогічним способом чи певною групою злочинців, та побудова можливої моделі розвитку злочинної поведінки; вивчення практики розслідування злочинів певної групи з метою доповнення наявної методики додатковим переліком слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також судових експертиз; систематизація виявлених практикою недоліків у проведенні слідчих (розшукових) дій за аналогічними злочинами та вироблення організаційно-тактичних рішень з їх усунення;

обґрунтовано необхідність виокремлення принципу поєднання гласних і негласних заходів у структурі спеціальних принципів слідчої діяльності та

розкрито його зміст, що полягає у найоптимальнішому комбінуванні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, виходячи із слідчої чи тактичної ситуації розслідування;

вдосконалено:

структуру системи принципів слідчої діяльності у частині їх класифікації та розроблення структури системи спеціальних принципів слідчої діяльності, яка включає: принципи програмування та реалізації завдань розслідування; принципи проведення окремих слідчих дій; принципи тактичних операцій; принципи негласної слідчої діяльності;

характеристику спеціальних принципів слідчої діяльності, зокрема принципів негласної слідчої діяльності, до яких віднесено принцип поєднання гласних та негласних заходів під час розслідування та принцип конспірації;

систему передумов використання евристичного підходу до побудови методик розслідування, зокрема визначено доцільність застосування останнього у випадку наявності між досліджуваними елементами події: стохастичного зв'язку, який характеризується неоднозначністю та передбачає наявність варіативної залежності декількох явищ, у зв'язку з чим можна стверджувати, що такий тип зв'язків існує у більшості випадків розслідуваних злочинів; функціонального зв'язку, для якого, з одного боку, характерна відповідна жорсткість, а з іншого - різний рівень інтенсивності взаємовпливів елементів системи; слабкої позитивної чи негативної кореляції;

набуло подальшого розвитку:

теоретичні положення щодо системи наукових підходів до розуміння сутності слідчої діяльності у частині виокремлення її криміналістичного та кримінально-процесуального розуміння;

положення стосовно криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, зокрема визначено, що система криміналістичного забезпечення включає: а) теоретичні розробки науки; б) технічні засоби криміналістики; в) тактичні

прийоми та рекомендації; г) криміналістичні методики; д) методики розслідування окремих видів злочинів;

положення щодо принципів формування загальної моделі базової методики розслідування та її структури, до якої віднесено принципи: урахування кримінально-правової класифікації злочинів; урахування криміналістичної класифікації злочинів; охоплення всіх обставин, які підлягають встановленню в ході розслідування певного виду (групи) злочинів; ситуативності; етапності (періодизація розслідування); програмування; урахування тактичних особливостей провадження залежно від виду злочину.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальших наукових розробок проблематики формування та застосування методик розслідування злочинів;

навчальному процесі – при викладанні нормативного курсу «Криміналістика» та спеціального курсу «Основи слідчої діяльності» у вищих навчальних закладах, а також для написання підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін (Акт впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 16 травня 2016 року);

практичній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення діяльності слідчих підрозділів під час виявлення та досудового розслідування злочинів, вирішення складних слідчих ситуацій у випадку відсутності чи недосконалості наявної методики розслідування злочинів, а також у межах професійної підготовки слідчих (Акт впровадження у практичну діяльність слідчих підрозділів Національної поліції України від 15.05.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», а також

доповідалися на науково-практичних конференціях та засіданнях круглих столів: III Всеукраїнських наукових читаннях з кримінальної юстиції пам'яті професора В.П. Колмакова (м. Одеса, 4-5 листопада 2011 р.); 4 міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченій 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми криміналістики», присвяченій 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В.П. Колмакова (м. Одеса, 27-28 вересня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній Інтернет конференції «Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні» (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України», присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Міжнародному круглому столі «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (м. Одеса, 29 травня 2015 р.); дистанційній конференції «Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування» (м. Одеса, 2 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані у дослідженні, висвітлені у 14 наукових публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також 9 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (284 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з яких основного змісту – 177 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛІСТИКИ

1.1. Поняття, зміст та сутність слідчої діяльності

Наукове осмислення будь-якої проблеми вимагає вирішення дослідником ряду першочергових завдань. Основним з них є формування аксіоматики – системи понять, які використовуються під час наукового пошуку та з'ясування сутності основних наукових категорій. Будь-яка наука як слушно наголошує М. І. Кондаков, має виступати у вигляді чіткої системи понять, де останні пов'язані між собою та становлять частини одного ланцюга [108, с. 475]. Безумовно, що однією з ключових категорій криміналістики є «слідча діяльність», яка протягом багатьох років досліджується криміналістичною наукою. Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що дослідниками остаточно не вирішено питання щодо місця слідчої діяльності в системі криміналістики, конкретних аспектів слідчої діяльності, які мають досліджуватись криміналістичною наукою, тощо [281]. Слушно погодитись із позицією вчених, які, узагальнивши наявні напрацювання, зазначають, що слідча діяльність є важливим об'єктом пізнання в криміналістиці. Вивчення слідчої діяльності здійснювалося в наукових джерелах насамперед у процесуальному, психологічному, організаційно-управлінському, інформаційно-пізнавальному, технологічному та тактичному аспектах [266, с. 25]. Зважаючи на багатоманітність наукових досліджень цієї проблематики, нами акцентується увага на тих наукових положеннях, які дозволяють надати змістовно-структурний та функціональний аналіз слідчої діяльності в криміналістичному аспекті.

Методологічні основи виявлення та розслідування злочинів закладено в наукових роботах Ю.П. Аленіна [4], Л.Я. Драпкіна [57], В.А. Дубровного [60],

А.В. Дулова [61], А.Н. Колесніченка [102], І.М. Лузгіна [158], Л.Д. Самигіна [206], В.В. Тіщенко [229], А.А. Чебуренкова [250], В.І. Шиканова [267] та інших дослідників.

Слідча діяльність, перш за все, є процесуальною діяльністю, що регулюється відповідними положеннями кримінального процесуального законодавства України, забезпечує швидке та повне розслідування злочинів. Разом з тим, слідча діяльність може розглядатися як криміналістична, за умови застосування криміналістичних засобів, прийомів та рекомендацій у процесі розслідування, які направлені на пізнання сутності і фактичних обставин події. Методика розслідування окремих видів злочинів як предмет дисертаційного дослідження розроблює відповідні наукові положення та рекомендації і спрямовує їх у діяльність із розслідування злочинів, де вони використовуються повноважними службовими особами, насамперед слідчими. Діяльність із розслідування є основною функцією слідчого, а тому може охоплюватися поняттям «слідча діяльність». Тобто слідча діяльність є спільним об'єктом, вихідним для наук кримінального процесуального права та криміналістики.

Як методологічну основу нашого дисертаційного дослідження слушно визнати наукову роботу В.С. Кузьмічова і Є.Д. Лук'янчикова на тему «Тактичні основи розслідування злочинів», у якій розслідування злочинів проаналізовано з використанням методології діяльнісного підходу. Окремої уваги потребує наукове дослідження Л.Д. Самигіна «Розслідування злочинів як система діяльності» [206], у якому слідча діяльність проаналізована з позицій системного підходу. Серед вітчизняних наукових досліджень найґрунтовніше слідча діяльність крізь призму методології діяльнісного підходу проаналізована в дослідженні В.В. Тіщенко «Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів». Важливе значення у контексті досліджуваної проблеми має наукова праця В.А. Дубровного «Деятельность следователя по расследованию преступлений. Общая характеристика. Цели. Действия»,

оскільки в ній проаналізовано систему дій із розслідування злочинів та сформульовано основну мету діяльності слідчого.

Грунтовний аналіз слідчої діяльності здійснено В.С. Кузьмічовим «Теория и практика следственной деятельности» [148], В.С. Кузьмічовим та Ю.М. Чорноус у монографіях «Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення» [147], «Розслідування злочинів: міжнародне і національне законодавство» [146]. Зважаючи на те, що важливим структурним елементом слідчої діяльності є організація роботи слідчого в кримінальному провадженні, необхідно звернути увагу на наукову працю В.Д. Зеленського на тему «Организация расследования преступлений: криминалистический аспект» [79]. Безумовно, наведені наукові праці не вичерпують доробок дослідників з означеної проблематики. Водночас межі дослідження змушують нас залишити окремі з них поза увагою та детальніше проаналізувати їх під час вирішення окремих завдань дисертаційного дослідження.

Розпочинаючи безпосередній аналіз слідчої діяльності, варто погодитись з ученими, які зазначають, що забезпечення та здійснення розслідування злочинів можливе лише за допомогою відповідної діяльності. Необхідність її вивчення полягає в тому, що вона відрізняється від інших видів людської діяльності своїм змістом, сутністю, принципами побудови, особливостями реалізації, функціями, завданнями та суб'єктами, які її виконують [36, с. 9].

Аналітичне опрацювання наукових джерел та нормативно-правових актів дозволяє стверджувати, що одним із визначальних понять, які зумовлюють зміст активності держави та її уповноважених представників щодо реалізації правозастосовних функцій, є «діяльність». Дане поняття є поширеним у науковій літературі, сучасній юриспруденції, а особливо юридичній психології. Так на шпальтах наукових видань постійно використовуються такі термінологічні конструкції, як «слідча діяльність», «діяльність із розслідування злочинів», «криміналістична діяльність», «пізнавальна діяльність», «злочинна діяльність» тощо.

Зважаючи на межі дисертаційного дослідження, нами зосереджується увага виключно на характеристиці діяльності з розслідування злочинів (слідчої діяльності). Аналіз сутності слідчої діяльності, визначення її структурно-функціональної характеристики вимагає дослідження базової категорії «діяльність» з позицій філософії та психології, оскільки для даних наук наведене поняття є основним.

У лексичному значенні термін «діяльність» прийнято розглядати в таких значеннях: 1) застосування своєї праці до чого-небудь (де затрачується людська робоча сила); 2) праця, дії людей у якій-небудь галузі; 3) виявлення енергії, діяння; 4) робота, функціонування якоїсь організації; 5) практика [222, с. 208].

У теорії пізнання «діяльність» визначається як специфічна людська форма активного ставлення до навколишнього середовища, зміст якої складає доцільна зміна та перетворення цього світу на основі освоєння та розвитку існуючих форм культури [280, с. 267-268].

Конституція України зазначає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [114].

У психологічній науці «діяльність» визначається як: 1) динамічна система взаємодій суб'єкта зі світом, або як сукупність дій людини, спрямованих на задоволення її потреб та інтересів. Іншими словами, діяльність – це форма активного ставлення до дійсності, у перебігу якої людина впливає на навколишній світ (інших людей, речі, природу) [113, с. 32]; 2) активність, регульована свідомо поставленою метою, яка направляє дії суб'єкта на досягнення конкретного передбачуваного і бажаного для нього результату [220, с. 7]; 3) внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, регульована метою, що усвідомлюється [174, с. 159]; 4) активна взаємодія людини із середовищем, у якому вона впливає на об'єкт для досягнення поставленої мети, що виникла внаслідок появи певної потреби [28, с. 135]. Психологи зазначають, що діяльність складається з дій – особливих кроків

довільної активності в напрямку усвідомлюваної мети. Зокрема юридична психологія вивчає загальні та специфічні закономірності психічної діяльності учасників правовідносин, психологічні основи правотворчої, правовиховної, правозастосовної, правоохоронної та пенітенціарної діяльності [202, с. 18-19; 68, с. 2; 194, с. 17].

Філософська наука визначає «діяльність» як: 1) специфічну людську форму активного ставлення до світу та спосіб буття людини, що має свідомий, осмислений, цілеспрямований характер та різноманітні форми [243, с. 67]; 2) людська діяльність може бути направлена як на матеріальні об'єкти, так і на інші об'єкти; 3) ця діяльність має характер процесу, що включає ряд трансформованих один в одного часових етапів і проявляється в різних формах; 4) діяльність суб'єкта представляє собою упорядковану обраною ним програмою сукупність дій, спрямованих на певну зміну об'єкта або ситуації [96, с. 9]; 5) активність суб'єкта, спрямована на об'єкти або на інші суб'єкти [95, с. 43]; 6) спосіб активного впливу людини на навколишній світ і на саму себе для забезпечення задоволення своїх потреб [240, с. 259].

Із точки зору діалектики сутність і роль матеріальної діяльності розуміється як суспільна практика. Основний зміст людської діяльності полягає в доцільній зміні та перетворенні навколишнього світу, який базується на вищій формі людської активності – виробничій діяльності.

Різнманіття видів діяльності визначається соціально-економічними потребами суспільного розвитку. При цьому на зміст та методи конкретної діяльності впливають не тільки її підпорядкованість соціально-економічним засадам суспільства, а й ті матеріально-технічні можливості, які згідно з досягнутим рівнем розвитку надаються суспільством для здійснення цієї діяльності [69, с. 14].

В юриспруденції досліджується «правомірна і протиправна діяльність», аналізуються різні види діяльності (слідча, судова, оперативно-розшукова та злочинна діяльність).

На підставі вищевикладених понять можна зробити висновок, що основа будь-якої діяльності індивіда включає:

- взаємодію з навколишнім середовищем;
- активність, яка визначається особистими потребами;
- структурні елементи (мета, об'єкт, суб'єкт, засоби, результат).

Необхідно звернути увагу на визначення психологічною наукою двох аспектів поняття діяльності людини: а) внутрішньої (психічної), що включає в себе формування цілей, поставлення і виконання завдань, які реалізуються шляхом вибору способів та засобів; б) зовнішньої (фізичної), яка характеризується безпосередньо процесом реалізації і досягненням поставленої мети, застосуванням відповідних методів, прийомів і засобів для виконання поставлених завдань, що в сукупності являє собою практичну діяльність.

Дослідження різних видів діяльності конкретної людини вказує на її життєві цінності, соціальні орієнтири, особисті потреби, характер, зміст і спрямованість взаємин із людьми, які її оточують, її ставлення до закону, власності та інших соціальних інститутів. У загальному вигляді можна говорити про життєдіяльність людини, що має різні форми, види і соціальну спрямованість. Так стосовно суспільства і природи діяльність людини може розглядатись як: 1) суспільно корисна, тобто спрямована на демократичні зміни певних соціальних інститутів, на вдосконалення відносин між державою та її громадянами, на охорону й забезпечення конституційних прав і свобод особи (як, наприклад, діяльність суду, правоохоронних органів, слідча діяльність) тощо; 2) особистісна, індивідуальна, тобто така, що спрямована на задоволення особистих потреб (фізіологічних, матеріальних, духовних), яка не суперечить інтересам суспільства в цілому або окремих його громадян; 3) антигромадська, асоціальна, також і злочинна, спрямована на задоволення особистих потреб, інтересів протиправним способом, також і шляхом учинення злочинних дій [229, с. 10].

Далі проаналізуємо сутність і зміст слідчої діяльності. Багатозначність терміну «діяльність» проявляється й у різних підходах до розуміння та визначення слідчої діяльності. Спроби вивчення слідчої діяльності почалися ще у 20-х рр. минулого століття. Так видатний радянський вчений-криміналіст В.І. Громов запропонував наукову розробку основ методології слідчої діяльності (1915-1924 рр.). Звертаючись до цих історичних робіт, можна констатувати, що вони і досі не втратили свою актуальність. У 1926 р. В.І. Громов писав: «Процесуальні норми лише визначають загальний формальний порядок провадження розслідування. Обсяг роботи, її розмах, тривалість її в часі і просторі та доцільність дій із розслідування в кожному окремому випадку – є питання практики, та залежить від ступеня ініціативи суб'єкта розслідування, його досвіду та головним чином від уміння використовувати найбільш придатні для даного випадку методи дослідження» [49, с. 22]. Наведене зумовлює необхідність використання таких методів та засобів збору криміналістично значущої інформації, що закладена в слідах, які б нейтралізували негативні умови пізнання кримінально релевантної події. Забезпечується це за допомогою використання сучасних можливостей техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, що буде проаналізовано детальніше в наступних підрозділах дослідження.

Розслідування злочинів – це, перш за все, професійна діяльність, яка досліджує специфічний різновид людської діяльності, вираженої в злочинних діяннях [235, с. 36]. У контексті цього, слушно погодитись Д.А. Турчиним, який відзначає, що оскільки слідча діяльність є різновидом соціальної діяльності людини та суспільної практики, але має специфічні особливості: обов'язковість здійснення за наявності певних умов (виявлення факту злочинного діяння); нормативне регулювання, яке передбачає наявність процесуальної форми, в якій провадиться розслідування; наявність спеціально уповноважених осіб, які здійснюють у рамках своєї професійної компетенції

розслідування злочинів; своєрідність цілей і завдань цієї діяльності, які закріплені в кримінальному процесуальному законодавстві; обмежене коло засобів і способів здійснення, пов'язане з необхідністю доказування обставин злочину, що розслідується [250, с. 13].

Перш ніж проаналізувати підходи науковців до визначення поняття слідчої діяльності, варто зазначити, що цю діяльність необхідно чітко розмежовувати за родовою ознакою від інших видів людської діяльності, розрізняти, що стосується до структури слідчої діяльності, до її психологічних особливостей та професійних ознак [60, с. 13].

Окремої уваги заслуговує дослідження вживання в літературі поняття «криміналістична діяльність». Так А.А. Чебуренков зазначає, що криміналістична діяльність має складний, неоднорідний характер, яка по суті, представляє собою комплекс, який включає різні за характером та цілями реалізації, окремі види діяльності [250, с. 11]. До криміналістичної діяльності належать: теоретична діяльність, яка направлена на вивчення певних закономірностей; практична діяльність із розкриття та розслідування злочинів; експертно-криміналістична діяльність; управлінська діяльність у сфері розслідування злочинів тощо [122, с. 16; 129, с. 32; 167, с. 22-23].

Під криміналістичною діяльністю в науковій літературі розуміють професійну діяльність, систему пізнавальних та практичних дій, операцій та методик, яка направлена на виконання криміналістичних завдань, які виникають при розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинам [100, с. 14; 129, с. 32].

На наш погляд, криміналістична діяльність являє собою інформаційно-пізнавальну діяльність, суб'єктами якої можуть бути слідчий, спеціаліст, експерт, науковий співробітник, яка направлена на розслідування конкретної кримінально релевантної події, де самостійним видом криміналістичної діяльності, яка здійснюється за допомогою спеціальних уповноважених суб'єктів на засадах кримінального процесуального законодавства із

використанням відповідних дій, методів, прийомів та рекомендацій, є саме діяльність із розслідування злочинів.

Р.С. Белкін указує, що діяльність слідчого в процесі розслідування злочину не вичерпується комплексом слідчих дій, адже вона не зводиться виключно до роботи з доказами, але й передбачає низку інших кримінально-процесуальних процедур і організаційно-технічних засобів [22, с. 209]. У наведеному визначенні найбільш доречним є те, що зазначений вчений розглядає практичну діяльність із розслідування злочинів у двох аспектах: кримінально-процесуальному та криміналістичному.

Є.П. Іщенко та Н.Б. Водянова вважають, що слідча діяльність у криміналістиці виступає як об'єкт управління, тобто як те, що підлягає організації в злагоджену систему функціонування й розвитку на основі сукупності фіксованих принципів, а також як предмет проектування [87, с. 7]. Не важко зауважити, що науковці визначають указану дефініцію в організаційно-управлінському аспекті, який полягає в належній організації діяльності з розслідування злочинів, використанні засобів, плануванні та управлінні, оскільки ефективна організація розслідування неможлива без указаних заходів. Але, на наш погляд, даний підхід не розкриває повністю зміст та сутність слідчої діяльності.

В.В. Тіщенко розглядає слідчу діяльність як різновид предметної діяльності, яка являє собою складну динамічну систему, що взаємодіє з протиставленою їй системою діяльності з учинення злочину, з моменту виявлення останнього і до досягнення мети кримінального судочинства [229, с. 25]. Такий підхід до визначення слідчої діяльності дозволяє вести мову про те, що саме злочин є об'єктом вивчення криміналістики, де злочинна діяльність є специфічним видом людської діяльності. Слідча діяльність певним чином взаємодіє зі злочинною діяльністю, протистоїть їй, спрямована на виявлення, ефективне розслідування та запобігання. Діяльнісний підхід у криміналістичних дослідженнях дозволяє розглядати злочинну діяльність у

широкому розумінні – як діяльність із підготовки, учинення і приховання одного чи кількох злочинів, та у вузькому – як систематичне вчинення серії однотипних злочинів [229, с. 17].

В.С. Кузьмічов та Ю.М. Чорноус діяльність із розслідування злочинів визначають як специфічний вид соціальної практики, що полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону засобів і прийомів, включаючи їх примусову реалізацію у випадку вчинення протидії [146, с. 147].

В.Г. Лукашевич під розслідуванням злочинів розуміє складний, багатобічний соціальний процес, в орбіту якого залучається велика кількість суб'єктів, які мають власні інтереси і специфічні мотиви поведінки, що підпорядковані загальним завданням кримінального судочинства [160, с. 17].

А.А. Чебуренков розслідування злочинів визначає як регламентовану кримінально-процесуальним законом, засновану на ньому та на криміналістичних рекомендаціях діяльність слідчого, дізнавача, прокурора за участю інших осіб зі збирання, дослідження, оцінювання доказів та використання їх із метою встановлення обставин протиправних дій та осіб, винуватих в їх скоєнні, а також для встановлення відсутності злочинів та непричетності до них підозрюваних осіб [250, с. 12].

Проаналізувавши таким чином наведені дефініції слідчої діяльності у літературі, можемо констатувати такі підходи до визначення вказаного поняття:

- 1) як специфічний вид криміналістичної діяльності ;
- 2) як практична діяльність, яка визначається в кримінально-процесуальному та криміналістичному аспектах;
- 3) як об'єкт управління (організаційно-управлінський аспект визначення слідчої діяльності);
- 4) як різновид предметної діяльності, що взаємодіє з протиставленою злочинною діяльністю;

5) як стадія кримінального процесу, на якій органи досудового розслідування здійснюють передбачені кримінально-процесуальним законом дії;

6) як специфічний вид соціальної практики, що полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону засобів і прийомів;

7) як регламентована кримінально-процесуальним законом, заснована на ньому та на криміналістичних рекомендаціях діяльність.

Уважаємо, що кожна з наведених позицій має право на своє існування, виділяється в науці виправдано й обґрунтовано та заслуговує на увагу, оскільки в різних дослідженнях автори акцентують увагу на певних аспектах слідчої діяльності, що зумовлюється сферою їхніх наукових інтересів та потребами практики в конкретний історичний період. На наш погляд, поняття слідчої діяльності може розглядатися в різних аспектах, перш за все – кримінально-процесуальному та криміналістичному, в іншому випадку дослідження буде неповним, однобічним, тому що не розкриватиме зміст та сутність діяльності з розслідування злочинів.

Тому **під слідчою діяльністю в кримінально-процесуальному аспекті** ми розуміємо специфічний вид практичної діяльності, яка спрямована на протиставлену їй злочину діяльність, здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами та ґрунтується на визначених кримінальним процесуальним законом засадах.

У криміналістичному аспекті слідча діяльність – це інформаційно-пізнавальна діяльність, основним суб'єктом якої є слідчий, реалізується така діяльність за допомогою обрання й використання спеціальних засобів, методів, прийомів та рекомендацій у процесі розслідування кримінально релевантної події, метою якої є швидке й ефективне розслідування злочинів.

Також варто зауважити, що слідчу діяльність більшість учених визначає як складну систему з певною структурою (структурними елементами). Аналіз структури слідчої діяльності надасть можливість глибше зрозуміти її

особливості, специфіку, зміст, сутність та відмінність від інших видів людської діяльності. Проаналізувавши юридичну, психологічну, філософську літературу, маємо підстави стверджувати, що для будь-якого виду діяльності характерні основні структурні елементи, такі як мета, об'єкт (предмет), суб'єкт, засоби та результат. Указані елементи пропонуємо розглянути більш детально в структурі діяльності з розслідування злочинів. Важливо зазначити, що така система взаємопов'язана та діалектично взаємодіє з іншими системами [61, с. 32; 78, с. 35].

Необхідно підтримати дослідників, які вказують, що як правова цілісність, слідча діяльність має сталість предмета дослідження, незмінність структури, самостійність стосовно інших видів кримінально-процесуальної діяльності. Під незмінністю структури автор розуміє наявність у діяльності слідчого одних і тих же компонентів, тому структура незмінна стосовно предмета. Специфіка кримінально-процесуальної діяльності проявляється в тому, що саме закон є основним джерелом формування її структури та змісту її компонентів, регулятором їх взаємозв'язку та взаємовідносин [60, с. 36].

Пропонується розглянути більш детально зміст кожного з елементів, які складають систему структури слідчої діяльності.

1. Мета розслідування полягає у визначенні та спрямованості змісту діяльності слідчого, вона справляє суттєвий вплив на визначення законом засобів досягнення передбачених у ньому результатів, а в практичній діяльності від мети залежить і вибір слідчим, конкретних засобів та способів розслідування [250, с. 20]. Тобто цей компонент у діяльності слідчого є свого роду фактором, завдяки якому направляє його на досягнення бажаного результату шляхом використання для цього своєї робочої сили (енергії), засобів, способів та методів у ході здійснення цієї практичної діяльності. Мета є однією з важливіших складових частин планування розслідування, висування версій та вибору шляхів їх перевірки. Вона визначає характер поведінки слідчого та напрям його подальших дій.

Мета розслідування визначає засоби та потребує для свого досягнення конкретних засобів. Так виконання тієї чи іншої слідчої дії для встановлення обставин розслідуваної події передбачає реалізацію певних засобів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством та розроблених наукою криміналістикою з урахуванням конкретних ситуацій [107, с. 11-15].

На підставі вищевикладених суджень можемо стверджувати, що мета розслідування є важливим початковим елементом структури слідчої діяльності, яка полягає в спрямуванні, прагненні суб'єктом практичної діяльності, виконання підпорядкованих йому думок та дій, шляхом використання потрібних для цього засобів, способів, методів та рекомендацій.

2. Об'єкт та предмет розслідування є наступним структурним елементом системи діяльності з розслідування злочинів, який завжди породжував дискусію серед науковців, оскільки дані поняття є взаємопов'язані між собою, але не є тотожними. У сучасній гносеології прийнято розрізняти об'єкт і предмет пізнання. Об'єкт дослідження в теорії пізнання – це те, що протистоїть суб'єкту в його пізнавальній діяльності. Тобто це навколишня дійсність (якась її частина), з якою дослідник має справу. Предмет дослідження – це та сторона, той аспект, за яким дослідник пізнає цілісний об'єкт, виділяючи при цьому головні, найбільш суттєві (з точки зору дослідника) ознаки об'єкта [53, с. 100].

У контексті слідчої діяльності об'єкт розслідування – це те, що підлягає розслідуванню, тобто злочинна (кримінальна) діяльність певного роду та виду [250, с. 21]. Предмет розслідування – це вчинений злочин з усіма обставинами, що його характеризують [60, с. 40].

На думку С.Н. Чурілова, предмет розслідування включає сукупність обставин, наявність яких має бути доказаною, що складає важливу кінцеву мету розслідування [254, с. 123].

С.Ю. Косарев зауважує, що загальний предмет розслідування, який конкретизується у відповідних методиках окремих видів, становить двочленну

конструкцію: 1) предмет доказування; 2) доказові (допоміжні) факти, типові для розглянутої категорії злочинів [115, с. 291].

На підставі вищевикладених суджень *об'єктом* розслідування вважаємо злочинну діяльність, а *предметом* – сторони, які досліджують слідчу діяльність, її сутність, механізм, взаємозв'язок між суб'єктами і обставинами цієї діяльності, крім того, в обов'язковому порядку виділяємо ті обставини, які входять до предмета доказування. Сукупність цих обставин передбачена ст. 91 КПК України: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують чи обтяжують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [139, с. 266].

Із вищевикладеного випливає, що поняття об'єкта розслідування є ширшим за його предмет. Об'єктом є явище злочинної діяльності в цілому, що є відносно масовим явищем, а предметом – сукупність обставин, які мають важливе значення для розслідування.

3. Суб'єкти розслідування. Кримінальний процесуальний кодекс України не визначає суб'єктів діяльності з розслідування злочинів, а оперує категорією «сторона обвинувачення», де окремі з них є суб'єктами розслідування. Спробуємо охарактеризувати функціональну спрямованість кожного з них.

1. Прокурор. Відповідно до нового КПК України (ст. 36), на прокурора вперше у вітчизняній історії покладено здійснення процесуального керівництва

досудовим розслідуванням як форми нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування [152]. Під процесуальним керівництвом прокурора розуміється організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення додержання в процесі розслідування вимог законів України [139, с. 120]. Тобто на відміну від попереднього кримінально-процесуального законодавства прокурор перетворився на активного суб'єкта кримінального провадження, до повноважень якого належить керівництво, безпосередній контроль та взаємодія з іншими учасниками під час розслідування.

Проаналізувавши новели КПК України, можна з упевненістю стверджувати, що прокурор наділений суттєвими повноваженнями, тому що на досудових стадіях він виступає процесуальним керівником, а на судових – підтримує державне обвинувачення. Функція обвинувачення в суді в конкретній справі покладена на того прокурора, який здійснював нагляд за дотриманням законів органами, що проводили досудове розслідування [156, с. 9].

2. Керівник органу досудового розслідування згідно із ч. 1 ст. 39 КПК України організовує досудове розслідування. Новим законодавством передбачено широке коло повноважень даного суб'єкта розслідування, але він є процесуально залежним від прокурора, оскільки він зобов'язаний виконувати доручення і вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі. Невиконання цих вказівок і доручень спричиняє передбачену законом відповідальність. Таким чином прокурор здійснює відносно керівника органу досудового розслідування процесуальне керівництво і є вищим стосовно нього суб'єктом кримінального провадження [152].

Повноваження керівника досудового розслідування мають відомчий контрольно-процесуальний характер, на відмінну від наглядових повноважень прокурора.

3. *Слідчий* є центральним суб'єктом діяльності з розслідування злочинів, хоча за новим КПК його процесуальна самостійність дещо звужена. Згідно з КПК слідчий є самостійним у своїй діяльності, втручання в яку, крім керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду є незаконним і спричиняє кримінальну відповідальність за ст. 343 КК України [138]. Процесуальна самостійність виражається в таких діях слідчого, як початок досудового розслідування, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні, право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора, оцінка доказів за своїм внутрішнім переконанням, де гарантією забезпечення цієї самостійності є: установлена КПК процедура досудового розслідування, заборона втручання в діяльність слідчого осіб, які не мають на те повноважень, порядок притягнення його до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади.

Незважаючи на те, що процесуальна самостійність слідчого дещо звужена, маємо підстави стверджувати, що саме слідчий є центральним суб'єктом у діяльності з розслідування злочинів, який здійснює процесуальні й координуючі функції взаємодії з іншими суб'єктами.

Ведучи мову про суб'єктів розслідування, необхідно зазначити про їх взаємодію між собою і оперативними підрозділами та з'ясувати, чи є останні суб'єктами розслідування. Так Р.С. Белкін зазначав, що ефективність розслідування та запобігання злочинам значною мірою залежить від успішності взаємодії суб'єктів кримінального переслідування та осіб, які своїми діями сприяють такій діяльності правоохоронних органів [121, с. 493].

Л.М. Лобойко зазначає, що взаємодія суб'єктів досудового розслідування є заснованою на вимогах закону, узгодженою за метою, місцем та часом, спільною діяльністю незалежних суб'єктів кримінального переслідування, спрямованою на виконання завдань кримінального судочинства. Єдині цілі досягаються узгодженими діями цих суб'єктів із використанням притаманних для кожного з них методів та засобів [157, с. 52].

Суб'єкти досудового розслідування у своїй діяльності обов'язково взаємодіють між собою, але в КПК України не визначено поняття взаємодії.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» дає вичерпний перелік оперативних підрозділів [196], які є складовими структурами відповідних правоохоронних органів та наділені законом повноваженнями з проведення оперативно-розшукових заходів. Уважаємо за потрібне розглянути більш детально повноваження оперативних підрозділів, які беруть участь у розслідуванні злочинів шляхом взаємодії з іншими суб'єктами розслідування.

4. *Детективи Національного антикорупційного бюро України.* У межах Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» до структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи [195]. Оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро, проводять старші детективи та детективи Національного бюро, які є державними службовцями.

5. *Оперативні підрозділи.* Стаття 41 КПК України вказує, що оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної

пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України:

- здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора;
- під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого;
- під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, доручення слідчого, прокурора є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Інститут взаємодії є дискусійним, оскільки не відображається в кримінальному процесуальному законодавстві, але традиційно використовується для позначення спільної діяльності суб'єктів кримінального переслідування та осіб, які цьому сприяють, у кримінальному провадженні [121, с. 493]. Спільна діяльність суб'єктів розслідування, які віднесені до сторони обвинувачення, з оперативними підрозділами виявляється в збиранні, перевірці та оцінюванні необхідної доказової інформації в установленому законом порядку та є процесуальною діяльністю. Тому інститут взаємодії вищевказаних суб'єктів на стадії досудового розслідування виступає важливою гарантією того, що поставленої мети буде досягнуто завдяки сприянню їхніми спільними діями.

Отже, на підставі повноважень оперативних підрозділів та визначеної законодавством однієї з форм взаємодії, такої як письмове доручення, можемо стверджувати, що оперативні підрозділи є важливою ланкою в діяльності з розслідування злочинів.

4. Засоби розслідування. Виконання будь-якої діяльності людини потребує засобів для досягнення поставленої мети. Це можуть бути як знаряддя, так і певні прийоми, способи для виконання дії, за допомогою яких отримується результат. Як бачимо, усі структурні елементи є взаємопов'язаними, будь-яка діяльність, також і діяльність із розслідування

злочинів, має мету, яку ставить перед собою суб'єкт відповідної діяльності, досягнення якої можливе лише за допомогою використання певних засобів. У літературі вказується, що ці засоби в основному формалізовані законом у вигляді закріплених у нормах слідчих дій, процесуальних рішень, умов та вимог, які пред'являються до діяльності слідчого [60, с. 45]. Не можна не погодитись з В.А. Дубровним, який зазначає, що вибір засобів має ситуативний характер, тобто залежить від цілей та умов, за яких він відбувається. Під умовами автор розуміє: вид злочину; обставини, які склалися; наявність достатніх доказів, які дають підставу для визначення та використання засобів; об'єкт, на який направлені дані дії [60, с. 45].

І.Є. Ієрусалимов зазначає, що для здійснення процесу розслідування слідчий проводить передбачені законом слідчі дії та інші дії, спрямовані на виявлення криміналістичної інформації [93, с. 37]. Постає запитання: які засоби використовує слідчий у процесі розслідування злочинів?

Засоби розслідування, на наш погляд, варто розглядати в процесуальному та криміналістичному аспектах. У першому випадку розслідування здійснюється шляхом проведення комплексу процесуальних дій, порядок проведення яких регулюється законодавством, у другому – застосовується сукупність техніко-криміналістичних засобів, прийомів та рекомендацій. За допомогою вищевказаних засобів, які застосовуються в комплексі, отримується результат.

Реалізацію покладених на органи досудового розслідування завдань, зумовлених положеннями ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, важко уявити без ефективного використання в сучасній слідчій практиці науково-технічних засобів [15, с. 88].

У кримінальному процесуальному законодавстві трапляється поняття «технічні засоби», які застосовуються в ході розслідування при здійсненні слідчих дій. У сфері криміналістики і науки кримінального процесу науково-технічні засоби – це засоби, спеціально створені або пристосовані для

виконання завдань кримінального провадження. За таких обставин науково-технічний засіб є однією з матеріальних форм утілення наукового знання, отже і вживання саме цього терміна є доречним [117, с. 227]. Важливим є те, що зазначені засоби допомагають слідчому при пізнанні обставин учинення злочину, забезпечують фіксацію об'єктів, а також нагромадження, обробку і видачу необхідної інформації. Тому на основі вищевикладеного під засобами розслідування розуміємо, з одного боку, нормативно врегульовані дії слідчого, які вимагає кримінальний процесуальний закон, а з іншого – використання у своїй діяльності тактичних прийомів, методичних рекомендацій, науково-технічних засобів, якими забезпечується слідча діяльність.

5. Результат розслідування можна визначити як кінцевий етап, наслідок послідовності дій суб'єкта практичної діяльності. Результат може бути позитивним за умови досягнення мети (розкриття злочину, викриття винуватої особи, що є обов'язком слідчого), і негативним, коли поставлена мета не досягнута. Результат діяльності розслідування впливає із завдань КПК, де вказується про забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [139, с. 7]. Кінцевим позитивним результатом можна вважати, коли встановлені всі обставини, які згідно зі ст. 91 КПК України підлягають доказуванню, злочин визнається повністю розкритим та обвинувальний вирок набрав законної сили. Але треба зауважити, що бажаний результат на практиці досягається не завжди. Можливо, це пов'язано з некомпетентністю суб'єктів розслідування, неправильним проведенням першочергових слідчих дій, несвоєчасним використанням засобів, які зумовлені метою, для бажаного результату. Результат діяльності завжди залежить від чітко поставленої мети, виконання

дій, визначених законом, та використання належних засобів суб'єктом слідчої діяльності.

Такою уявляється структура будь-якої діяльності індивіда, зокрема діяльності з розслідування злочинів. Охарактеризовані елементи не є вичерпними та мають загальний характер.

Отже, резюмуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що слідча діяльність (діяльність із розслідування злочинів) є специфічним видом людської діяльності, яка відрізняється своїми ознаками, завданнями, суб'єктами виконання та змістом.

Слідча діяльність перш за все спрямована на виконання завдань кримінального судочинства, які врегульовані ст. 2 КПК України, а саме: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати про те, що діяльність слідчого під час розслідування злочину складається з двох блоків: процесуального і непроцесуального. Основну частину діяльності слідчого складають процесуальні дії, тобто такі, що передбачені і регламентовані Кримінальним процесуальним кодексом України. Інші – це не регламентовані законом заходи та прийоми слідчого з організаційно-тактичного і технічного забезпечення провадження досудового слідства, застосування яких не пов'язане з отриманням доказів у справі [146, с. 187].

Зміст цієї діяльності полягає в пізнавальному процесі, який реалізується за допомогою відповідних засобів, взаємодії певного кола суб'єктів з метою встановлення об'єктивної істини.

1.2. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності

Постійне вдосконалення оперативно-розшукової, слідчої, експертної та судової діяльності шляхом розширення можливостей використання науково-технічних засобів, розробок методики розслідування, відповідно, знайшли своє відображення в криміналістичному забезпеченні, якому на сьогодні приділяється недостатня увага і стосовно якого виникає значна кількість неузгоджених, дискусійних питань.

Ефективному й результативному здійсненню практичної діяльності правоохоронних органів повинні сприяти науково-правові дослідження. Із вищевикладеного випливає, що одним із завдань криміналістичної науки є розроблення найбільш ефективних прийомів, методів, засобів, які забезпечуватимуть слідчу діяльність. У цьому, зокрема, вбачається криміналістичний аспект дослідження слідчої діяльності.

Питанню криміналістичного забезпечення приділили увагу чимало науковців, а саме: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Іщенко, І.О. Ієрусалимов, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько та інші.

Процес створення будь-якої теорії починається з виникнення певної проблемної ситуації, із моменту збирання емпіричних фактів та їх узагальнення, висунення наукової ідеї та надання їй відповідної форми вираження, розгляду генезису уявлень про досліджувані процеси й явища [203, с. 146].

Тому, аналізуючи дискусійні питання криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, на наш погляд, є всі підстави говорити саме про формування відповідної теорії.

Термін «криміналістичне забезпечення» відносно новий у криміналістиці, але його появі в даній галузі передувала значна робота з обґрунтування, окреслення змісту, визначення відповідного поняття [92, с. 47].

Дослідження «криміналістичного забезпечення» відбуватиметься крізь призму взаємозв'язку науки криміналістики і кримінально-процесуальної діяльності, на яку безпосередньо направлене дане забезпечення.

Говорячи про проблемні питання криміналістичного забезпечення, доцільно було б сказати про генезис самого поняття, звідки воно з'явилося та як отримало досить широке використання в криміналістичній літературі на сьогоdnішній момент, а також визначити семантику поняття «забезпечення» взагалі.

Забезпечення – це сукупність певних засобів або дія за значенням «забезпечити», згідно з тлумачним словником української мови [213, с. 17].

Уперше визначення криміналістичного забезпечення було застосовано в 1979 р. В.Г. Коломацьким, який інтерпретував його як систему впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, що втілені в умінні працівників використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби і технології їх застосування. До системи криміналістичного забезпечення автор відніс: криміналістичні знання, криміналістичну освіту та криміналістичну техніку [105, с. 62].

В.А. Волинський у 1991 р. захистив дисертацію по темі, яка присвячена техніко-криміналістичному забезпеченню розкриття злочинів [37], а в 1992 р. була опублікована книга «Криминалистическое обеспечение расследования преступлений» за редакцією В. О. Образцова [132].

А.А. Ексархопуло у 1993 р. в докторській дисертації серед криміналістичних принципів практичної діяльності висуває принцип орієнтування на передовий досвід криміналістичного забезпечення

розслідування, зосереджуючи при цьому увагу на необхідності використання матеріальних стимулів для впровадження передового досвіду в роботу правоохоронних органів [277, с. 13-14].

В.О. Образцовим у 1996 р. підготовлено та опубліковано видання «Криминалистика: Курс лекцій», де другий розділ особливої частини названо «Методико-криминалистическое обеспечение предварительного расследования» [170]. У цей період в Академії внутрішніх справ Російської Федерації було створено кафедру криміналістичного забезпечення органів внутрішніх справ. Автор вважає, що суть криміналістичного забезпечення кримінального судочинства полягає в наданні посадовим особам правоохоронних органів, які професійно ведуть боротьбу зі злочинністю, наукової продукції, яка розроблюється в криміналістиці, освоєння та використання якої сприяє підвищенню ефективності виконання завдань, які стоять перед споживачами такої продукції [120, с. 543].

У наступному році за редакцією Т.В. Авер'янової, Р. С. Белкіна виходить книга «Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования», де вчені розуміють під криміналістичним забезпеченням систему криміналістичних знань і заснованих на них навичок та умінь їх співробітників використовувати наукові криміналістичні рекомендації, застосовувати криміналістичні засоби, методи і технології їх використання з метою запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів. Запропоновано систему криміналістичного забезпечення, яку повторив В.Г. Коломацький, а саме: криміналістичні знання (наукові розробки), криміналістична освіта (підготовка) та криміналістична техніка (засоби і методи) [131, с. 64].

Такі автори, як А.В. Іщенко, І.П. Красюк та В.В. Матвієнко, зазначають, що засоби, методи, прийоми роботи з доказами розроблює криміналістика, тому є підстави говорити про забезпечення розслідування злочинів саме криміналістикою. Ідеться про комплексну діяльність, яка включає врахування

багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практики відповідних засобів розкриття, розслідування та запобігання злочинам. І оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів та надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [94, с. 13].

На наш погляд, позиція вчених є оптимальною, тому що охоплює теоретичний і практичний аспект криміналістичного забезпечення.

В одній зі статей В.П. Бахіна та А.В. Іщенка ще в 1982 р. було здійснено спробу деталізувати процес забезпечення практики криміналістичними рекомендаціями, до основних етапів якого було віднесено: вивчення потреб слідчої практики, що є орієнтиром та стимулятором для розроблення рекомендацій, активізації використання досягнень науки і техніки в галузі боротьби зі злочинністю; розроблення криміналістичних рекомендацій, як діяльність щодо створення моделі майбутньої рекомендації, визначення шляхів та засобів її створення і безпосереднього розроблення рекомендацій, експериментальна перевірка рекомендацій як форма апробації, що може розглядатись як складова частина процесу розроблення і як самостійний етап; попередня оцінка рекомендацій (з позицій їх відповідності завданням та умовам кримінально-процесуальної діяльності) як форма опосередкованої перевірки практикою; розповсюдження криміналістичних рекомендацій як складова процесу інформування відповідних осіб та органів; упровадження рекомендацій у діяльність правоохоронних органів як організаційний етап щодо створення необхідного практичного використання рекомендацій; процес безпосередньої перевірки практикою істинності впроваджених рекомендацій, який дає змогу визначити їх законність, етичність, наукову обґрунтованість і реальну ефективність; збирання й опрацювання даних про результати використання та дієвість упроваджених рекомендацій із метою визначення необхідності їх удосконалення чи заміни [16, с. 8-13].

На думку В.В. Матвієнка, криміналістичне забезпечення практики розслідування злочинів є іманентно суттєвою ознакою криміналістики та полягає у виявленні потреб слідчої практики та всебічному озброєнні працівників правоохоронних органів дієвими криміналістичними рекомендаціями, які забезпечують оптимізацію розслідування злочинів [163, с. 53].

В.Ю. Сокол звернув увагу на методологічні й організаційні аспекти тактико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [216].

На погляд Ж.В. Удовенко, яка присвятила багато уваги даній проблематиці у своїй кандидатській роботі на тему «Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві», криміналістичне забезпечення – це самостійна, ефективна, специфічна діяльність відповідних суб'єктів зі створення необхідних умов при отриманні шляхом криміналістичної освіти криміналістичних знань та використання криміналістичної техніки в передбаченій законом діяльності суб'єктів процесу доказування на досудовому слідстві зі збирання, дослідження, перевірки та оцінювання фактичних даних (доказів) і застосування їх із метою встановлення істини в кримінальній справі. Іншими словами, це самостійна, специфічна діяльність відповідних суб'єктів зі створення необхідних умов з оптимізації процесу доказування на досудовому слідстві [237, с. 113].

Аналізуючи криміналістичне забезпечення та звернувши увагу на його виникнення, хотілось би висвітлити деякі питання, які є дискусійними, та висловити власну точку зору щодо поняття, змісту, структури, завдання, об'єкта, суб'єкта предмета подальшого розгляду. Також, на наш погляд, доцільно визначити сутність техніко-криміналістичного, тактико-криміналістичного та методичного забезпечення.

Неважко зауважити, що вищезазначені поняття та система криміналістичного забезпечення повторюють один одного.

Якщо брати за основу теоретичний аспект криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, то варто сказати про його зміст, у чому погляди вчених розходяться.

Наприклад, Є.І. Зуєв визначає зміст криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів за допомогою таких елементів: 1) організована система інформації, яка полегшує своєчасне, цілеспрямоване й ефективне залучення даних криміналістики для розкриття злочинів; 2) достатнє забезпечення слідчих, працівників органів дізнання науково-технічними засобами, наявності в них відповідних знань, умінь і навичок використання таких засобів; 3) цілеспрямована система впровадження досягнень криміналістики в практичну діяльність [82, с. 10-11].

В.О. Образцов визначає зміст криміналістичного забезпечення як складну систему операцій, що містить декілька етапів: вивчення вченими-криміналістами потреб правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю; визначення та теоретичне осмислення проблеми, що вимагає криміналістичного розроблення з метою задоволення зазначених потреб; формулювання мети, її завдань, визначення шляхів, засобів та методів для їх виконання; вивчення й узагальнення передового досвіду та типових недоліків практики боротьби зі злочинністю засобами і методами криміналістики; виявлення криміналістично значущої своєрідності злочинів на даному етапі розвитку суспільства; вивчення новітніх досягнень науково-технічного прогресу для визначення можливості їх адаптованого використання в криміналістичних розробках прикладного характеру; розроблення та апробування експериментальних зразків засобів, прийомів, методів, методик, матеріалів, технологій та їх удосконалення з урахуванням результатів пілотажного випробування; тиражування вдосконалених і прийнятих в експлуатацію зразків створеної криміналістичної продукції; оснащення зазначеною продукцією та рекомендаціями з використанням у відповідних практичних структурах; надання практичним працівникам консультаційної та

методичної допомоги в її належному опануванні, впровадженні і цілеспрямованому використанні в їхній повсякденній діяльності; вивчення досвіду й ефективного використання в практиці впроваджених видів криміналістичної наукової продукції з метою її подальшого вдосконалення та підвищення коефіцієнта корисної дії; удосконалення впроваджених у практику розробок та надання практичним працівникам новітніх моделей і модифікацій криміналістичної наукової продукції [120].

Разом із тим, В.В. Лисенко зазначає, що криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування злочинів становить певну систему, яка містить такі елементи: блок криміналістичних рекомендацій (як організаційного, тактичного, так і методичного характеру); блок підготовки відповідних кадрів (спеціальної криміналістичної освіти); блок технічного й інформаційного забезпечення процесу виявлення, розслідування та запобігання злочинам [155, с. 11].

Досить цікавою та логічною, на наш погляд, є думка щодо визначення та змісту криміналістичного забезпечення Ю.М. Чорноус, яка визначає криміналістичне забезпечення як забезпечення, яке, виходячи з буквального тлумачення, є похідним від науки криміналістики і полягає передусім у залученні криміналістичних рекомендацій до практичної діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинам. Зміст криміналістичного забезпечення автор визначає, відштовхуючись від поняття та системи науки криміналістики, де кожен із зазначених розділів криміналістики (загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика) вирішує низку завдань, які знаходять своє практичне відображення в комплексному забезпеченні діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинам [251, с. 151].

На підставі вищевикладеного аналізу хотілось би зазначити власне бачення визначення криміналістичного забезпечення в широкому та вузькому розумінні, його змісту, системи та значущості для слідчої діяльності.

Відповідно *криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в широкому розумінні* можна визначити як використання суб'єктами правозастосовних органів системи криміналістичних знань, рекомендацій, технічних засобів криміналістики, тактичних прийомів та криміналістичних методик із метою повного, об'єктивного та швидкого розслідування злочинів [185].

Криміналістичне забезпечення у вузькому розумінні можна визначити як криміналістичний продукт, що є засобом для виявлення та розкриття злочинів.

На думку В.О. Образцова, поняття криміналістичного продукту є родовим по відношенню до двох видів об'єктів: криміналістичного наукового продукту та криміналістичного практичного продукту. Перший вид є результатом науково-дослідної діяльності в криміналістиці, який адресований слідчим, прокурорам, експертам, а також іншим дослідникам, особам, які викладають та вивчають криміналістику, у розрахунку на його використання ними у своїй науковій, навчально-педагогічній або практичній кримінально-процесуальній діяльності. Другий вид – це безпосереднє застосування та реалізація практичними працівниками рекомендацій, засобів та методик у слідчій діяльності [172, с. 141].

У наведеному визначенні найбільш доречним є те, що зазначений учений розглядає криміналістичний продукт у двох аспектах: теоретичному і практичному. Такої ж позиції дотримується О.О. Єйсман, на думку якого це є «сукупність усіх розробок, конструкцій, програм, технологій, які є продукцією науки, орієнтованою на досягнення практичних завдань» [215, с. 6].

Потрібно зауважити, що такий поділ криміналістичного продукту на *теоретичний і практичний* має вагоме підґрунтя для існування.

Звернувши увагу на вищевказані дефініції криміналістичного продукту, можемо констатувати такі підходи до визначення даного поняття: 1) результат науково-дослідної діяльності в криміналістичній науці; 2) сукупність наукових рекомендацій, засобів, технологій, прийомів, методик, які походять від науки;

3) застосування та реалізація практичними працівниками наукової продукції у діяльності з розслідування злочинів.

Щодо змісту криміналістичного забезпечення, на наш погляд, варто погодитись з позицією Ю.М. Чорноус, що комплексно охоплює криміналістичне забезпечення: загальну теорію криміналістичної науки, криміналістичну техніку, криміналістичну тактику та криміналістичну методику, які повною мірою направлені на вирішення завдань науки та сприяння слідчій діяльності.

Метою криміналістичного забезпечення слідчої діяльності є надання наукою криміналістики та реалізація в практичній діяльності методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та використання криміналістичних методик, які ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах, принципах криміналістики й спрямовані на виконання завдань, розслідування, припинення та запобігання злочинній діяльності.

На наш погляд, влучно зазначив О.О. Ексархопуло, що без криміналістичного забезпечення неможливо повною мірою проводити невідкладні слідчі дії [276, с. 106]. Наприклад, слідчою (розшуковою) дією, яка спрямована на отримання, перевірку й уточнення вже зібраних доказів, є слідчий експеримент, який регулюється ст. 240 КПК України та полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, проведенні необхідних дослідів чи випробувань. Криміналістичне забезпечення полягає саме у використанні науково-технічних засобів під час проведення даної слідчої дії, де законодавець указує в ч. 2 ст. 240 КПК України, що за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу [139, с. 612].

Система криміналістичного забезпечення – це відображення (реалізація) в практичній діяльності взаємопов'язаних, функціональних елементів у виконанні певних завдань. До системи такого забезпечення належать:

- теоретичні розробки науки;
- технічні засоби криміналістики;
- тактичні прийоми та рекомендації;
- криміналістичні методики;
- методики розслідування окремих видів злочинів.

У результаті вищевикладеного хотілось би зупинитись на більш детальному аналізі науково-теоретичного, технічного, тактичного та методичного забезпечення, а також визначити їхню значущість для слідчої діяльності.

Науково-теоретичне забезпечення слідчої діяльності.

Законодавство України передбачає значну кількість норм, які покликані регулювати й забезпечувати діяльність слідчих підрозділів. Правову основу діяльності органів досудового розслідування становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України та інші нормативно-правові акти з питань досудового розслідування [197].

П.Т. Скорченко до наукового забезпечення відносить: наукове тлумачення законодавчих актів із техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та розроблення пропозицій з їх удосконалення; наукове розроблення проектів підзаконних актів, пов'язаних із техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування; наукове узагальнення практики використання техніко-криміналістичних засобів та розроблення пропозицій з її вдосконалення; розроблення з урахуванням потреб практики нових техніко-криміналістичних засобів і методів; наукову апробацію приладів та матеріалів, що виготовляються підприємствами різних відомств для визначення можливості їх використання з криміналістичною метою; наукове розроблення прийомів, методів і методик виявлення, фіксації, вилучення й

дослідження речових доказів; розроблення навчальних програм та методичної літератури з техніко-криміналістичної підготовки кадрів правоохоронних органів та проведення практичних занять зі слідчими, працівниками дізнання, експертами-криміналістами, студентами з вивчення нових криміналістичних методів і засобів, які надходять на озброєння практичних органів; вивчення й поширення зарубіжного досвіду з використання в розслідуванні злочинів техніко-криміналістичних засобів [212, с. 35-37].

А.В. Іщенко зауважує, що наукове забезпечення здійснюється у двох формах: науково-технічне забезпечення (пошук, вибір, пристосування та використання досягнень науково-технічного прогресу в навчальному процесі), науково-методичне забезпечення (розроблення рекомендацій і створення необхідних умов для сприйняття цих рекомендацій) та інформаційне забезпечення [94, с. 76].

Такі вчені криміналісти, як В.П. Бахін та В.К. Лисиченко, під науково-методичним забезпеченням розслідування злочинів та слідчої діяльності розуміють створення умов для запровадження досягнень науки і техніки в практику, що охоплює апробацію, уточнення умов і порядку застосування, розроблення методичних рекомендацій чи інструкцій, підготовку користувачів тощо [17, с. 84-86; 19, с. 5-11].

Отже, на основі викладених суджень під науково-теоретичним забезпеченням розуміємо систему наукових положень, рекомендацій, які покликані допомогти в здійсненні слідчої діяльності.

Техніко-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності.

Узагалі *криміналістичну техніку* прийнято розглядати як систему наукових положень та заснованих на них технічних засобів, прийомів та методів, що призначені для збирання й дослідження доказів у процесі кримінального судочинства, а також інших заходів щодо розкриття та запобігання злочинам [124, с. 30; 133, с. 55; 123, с. 167].

У криміналістичному аспекті техніка являє собою і розділ науки – як система теоретичних положень, наукових знань, прийомів та методів застосування технічних засобів, а також сукупність приладів, інструментів, які мають практичне призначення.

Ефективному здійсненню практичної діяльності правоохоронних органів повинні сприяти науково-правові дослідження. Криміналістика як наука, зокрема, зосереджує увагу на вивченні закономірностей виникнення, виявлення та фіксації інформації, що безпосередньо має доказове значення в розслідуванні злочинів.

У зв'язку із цим для забезпечення процесу доказування завданням криміналістичної науки є розроблення найбільш ефективних прийомів, методів, засобів і оптимальних процесуальних форм збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів. Як бачимо, традиційні процесуальні питання процесу доказування потребують розгляду та вирішення і з позицій криміналістичного забезпечення.

Деякі автори зазначають, що процес доказування має виключно процесуальний характер [159, с. 118-120]. Виходячи із цього, весь процес збирання, оцінювання, дослідження і перевірки доказів лежить начебто лише в площині положень кримінально-процесуальної науки, що, на нашу думку, не зовсім є правильним, адже процес доказування важко уявити без методів побудови слідчих версій, планування, організації і координації слідчої діяльності, які нормами кримінально-процесуального законодавства України не регламентовані та мають криміналістичний характер.

Характеризуючи процес доказування крізь призму криміналістики, можна зазначити, що це є планомірна, цілеспрямована, розумова діяльність суб'єктів доказування, яка спрямована на відновлення минулої події злочину за допомогою пошуку і збирання доказів із застосуванням криміналістичних прийомів, методів та технічних засобів.

Із цією метою проводяться слідчі дії й інші дії, які направлені на виявлення доказової інформації. У разі, коли така інформація очевидна і зрозуміла, вона використовується для побудови інформаційної моделі розслідуваної події. Якщо така інформація для слідчого неочевидна або незрозуміла, слідчий для її виявлення відповідно потребує допомоги, а саме залучення спеціалістів, використання рекомендацій науки криміналістики, яка розробляє систему прийомів, методів та засобів збирання, дослідження та використання доказів, крім того, вона є каналом впровадження використання науково-технічних досягнень у процесі доказування для його вдосконалення, яке у свою чергу не протікає автоматично, а вимагає певного забезпечення, тому що основний суб'єкт процесу доказування – слідчий, оскільки у зв'язку зі специфікою його професії, завдань, що ним виконуються, він виступає переважно як споживач і користувач досягнень науково-технічного потенціалу [237].

Розглядаючи техніко-криміналістичне забезпечення, можна стверджувати, що саме криміналістика дає можливість реалізувати всі вимоги в ході здійснення кримінально-процесуальної діяльності за допомогою належного використання прийомів, методів, технічних засобів. Адже широке використання технічних засобів застосовується при проведенні тих чи інших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Говорячи про значення техніко-криміналістичних засобів слід перш за все вказати на їх величезну роль у підвищенні результативності багатьох слідчих дій. Тільки завдяки їм уявляється можливим виявлення невидимих і мало видимих слідів пальців, мікрооб'єктів, знарядь учинення злочину, коштовностей, захованих у схованках, та інших речових доказів, необхідних для встановлення всіх обставин розслідуваної події і доказування винуватості підозрюваного. Техніко-криміналістичні засоби дозволяють більш повно фіксувати обстановку, в якій проводиться слідча дія. Слідчий при складанні

протоколу огляду місця події, огляду, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, обшуку та інших слідчих діях не завжди може звернути увагу на окремі обставини, які спочатку здаються малозначними, але надалі, будучи зафіксованими на фотоплівку, кіноплівку чи відеоплівку, можуть виявитися суттєвими при аналізі події злочину [223, с. 2].

Значно підвищує результативність та можливості слідчого при проведенні такої слідчої дії, як огляд, застосування технічних засобів фіксації, процесуальний порядок якої регулюється кримінально-процесуальним законом. При огляді закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження [139, с. 606].

Коло засобів, які використовує слідчий під час розслідування злочинів, є досить широким і включає систему внутрішньо організованих, упорядкованих і узгоджених процесуальних дій та непроцесуальних засобів і прийомів, поєднаних спільною метою – виконання завдань кримінального судочинства [146, с. 187].

Як зазначає Р.С. Белкін, діяльність слідчого в процесі розслідування злочину не вичерпується комплексом слідчих дій, адже вона не зводиться виключно до роботи з доказами, але й передбачає ряд інших кримінально-процесуальних процедур і організаційно-технічних заходів [22, с. 209].

Як показує опитування слідчих, використання техніко-криміналістичних засобів позитивно позначається на їхній діяльності, тому що застосування при виконання слідчих дій тих чи інших технічних засобів значно прискорює фіксацію обстановки, що, у свою чергу, зменшує час відшукування речових доказів.

Техніко-криміналістичні засоби знаходять широке застосування і при здійсненні оперативно-розшукових заходів. Криміналістичні обліки, прилади для складання портретів розшукуваних осіб, інша криміналістична техніка полегшує і прискорює розкриття злочинів і пошук викраденого [223, с. 3].

Аналіз сучасних наукових досліджень техніко-криміналістичного забезпечення практики боротьби зі злочинністю свідчить, що його основними напрямками є не тільки впровадження новітніх технічних розробок, але й удосконалення практики застосування комплексу техніко-криміналістичних засобів [228, с. 91].

В умовах науково-технічного розвитку спостерігається активний процес розроблення нових і вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів, методів та прийомів дослідження джерел інформації, що може мати доказове значення для справи. Разом із тим у напрямі використання сучасних науково-технічних засобів спостерігаються дві тенденції: перша пов'язана з своєчасним і кваліфікованим використанням, що підвищує якість розслідування, а друга – із низьким рівнем теоретичних знань і практичних навичок щодо володіння технічними засобами, а отже характеризується й відсутністю належного результату [5, с. 2-3].

Із вищевикладеного випливає, що невміння застосування технічних засобів та низький рівень володіння теоретичними знаннями щодо застосування останніх призводить до неефективного розслідування.

Проаналізуємо із цієї точки зору думку А.А. Барцицької, яка вважає, що реалізація техніко-криміналістичних засобів передбачає запровадження системи послідовних дій – технологій застосування окремих техніко-криміналістичних засобів та їх комплексів, що включають певні правила, прийоми та методи [14, с. 82-85].

Повністю підтримуємо дану точку зору, тому що знання суб'єктом технології застосування технічних засобів призведе до позитивного результату

в процесі виявлення та дослідження криміналістично значущої інформації та виконання поставлених завдань.

Свого часу ще Р.С. Белкін також звертав увагу на необхідність розроблення загальних правил застосування техніко-криміналістичних засобів [21, с. 309-314].

Отже, на шляху змін та реформування кримінально-процесуального законодавства за сучасних умов оптимізації криміналістичної діяльності, вдосконаленню підлягають системи збирання, збереження, оброблення та передавання інформації за допомогою сучасних технічних засобів, тому, на наш погляд, необхідне формування нової вдосконаленої системи техніко-криміналістичних засобів, а також криміналістичних технологій для її ефективної реалізації в практичній діяльності, що, безумовно, підвищить ефективність та швидкість процесу розслідування.

Тому під *техніко-криміналістичним забезпеченням слідчої діяльності* можливо розуміти систему науково-теоретичних, кримінально-процесуальних положень та техніко-криміналістичних засобів, а також технологій їх застосування з метою ефективного розслідування, швидкого розкриття та запобігання злочинам [183, с. 173-175].

Цільовим призначенням техніко-криміналістичних засобів є максимальна ефективність передбачених кримінально-процесуальним законодавством слідчих дій, криміналістичних досліджень речових доказів, виявлення умов, що сприяють учиненню злочинів, та розроблення рекомендацій щодо їх усунення. Вона досягається шляхом застосування різних приладів, апаратури, інструментів, матеріалів, спеціальних довідників і технічних прийомів (способів, методів, методик) для виявлення, фіксації, вилучення слідів та інших речових доказів, які мають важливе значення для справи [223, с. 4].

Тактико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності.

Тактико-криміналістичне забезпечення можна визначити як напрям криміналістичного забезпечення, який недостатньо досліджений на сьогодні.

Щоб зрозуміти, що являє собою тактико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності, варто визначити, що таке тактика та криміналістична тактика.

Отже, *тактика* – це найбільш раціональна й ефективна організація розслідування, яка включає в себе прийоми з виявлення, збирання, дослідження та використання доказів [6, с. 101]. У загальному криміналістичному значенні тактика розуміється як знання й уміння щодо застосування криміналістичних засобів та прийомів у слідчій діяльності, а також виконання окремих завдань розслідування [186, с. 61].

У теорії криміналістики тактику прийнято розуміти у двох аспектах: як самостійний розділ наукових знань, що включає організаційні та психологічні аспекти слідчої діяльності, а також щодо порядку раціонального проведення окремих слідчих дій із застосуванням тактичних прийомів та їх комплексів [106, с. 6-22; 189, с. 9-52].

Поняття тактико-криміналістичного забезпечення В.Ю. Сокол визначає як складну організаційно-функціональну систему, спрямовану на формування і підтримання на рівні, що відповідає потребам практики, постійної готовності співробітників правоохоронних органів до систематичного використання в практичній діяльності тактичного арсеналу засобів боротьби зі злочинністю (макрорівень, науково-дидактичний рівень), а також на реалізацію цієї готовності в кожному конкретному випадку для виконання виникаючих тактичних завдань (мікрорівень, виконавчий рівень) [216, с. 11].

Такі автори, як Е.К. Горячев та І.В. Тішутіна, визначають тактико-криміналістичне забезпечення як систему, що включає наукові розробки тактичних прийомів і рекомендацій, правових, організаційних і кадрових проблем, запровадження таких розробок у практику з метою формування умов постійної готовності правоохоронних органів щодо їх використання в процесі розкриття та розслідування злочинів [44, с. 28].

Ю.М. Чорноус наголошує, що реалізація тактичних прийомів, тактичних комбінацій і тактичних операцій здійснюється в межах проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та ін. [252, с. 459]. Безперечно, тактико-криміналістичне забезпечення має вагоме значення в процесі розслідування злочинів, адже саме завдяки тактичним прийомам, рекомендаціям, рішенням оптимізується здійснення тих чи інших слідчих розшукових дій, полегшується процес збору, виявлення та використання доказової інформації.

Тактико-криміналістичне забезпечення зумовлюється завданнями криміналістичної тактики. При цьому зміст криміналістичної тактики включає: 1) загальні положення криміналістичної тактики; 2) розділи вчення про криміналістичну версію, що стосуються слідчих, судових, оперативно-розшукових версій; 3) планування розслідування; 4) принципи реалізації в процесі розслідування заходів організаційного та технічного характеру; 5) принципи здійснення в процесі розслідування взаємодії між слідчим та іншими працівниками органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю; 6) принципи використання даних, отриманих з оперативних джерел; 7) рекомендації з використання на досудовому і судовому слідстві техніко-криміналістичних засобів, прийомів збирання та дослідження доказів; 8) рекомендації з використання на досудовому і судовому слідстві спеціальних знань, допомоги спеціалістів; 9) рекомендації з використання допомоги громадськості; 10) тактичні прийоми і рекомендації з проведення окремих процесуальних дій [154, с. 4].

Як відомо, тактика процесуальної дії передбачає її проведення згідно з певними стадіями. До таких стадій належать: підготовка до проведення процесуальної дії; проведення процесуальної дії; фіксація ходу та результатів процесуальної дії; оцінка отриманих результатів та визначення їх значущості, місця в системі доказової інформації в кримінальній справі [125, с. 470]. Кожна

стадія передбачає проведення суб'єктом розслідування певних завдань, які зумовлюються слідчою ситуацією та особливостями розслідуваної події.

Отже, з вищевикладеного випливає, що тактико-криміналістичне забезпечення – це сукупність наукових положень та рекомендацій щодо практичної реалізації тактичних прийомів і засобів із метою ефективної організації процесу розслідування, а саме виявлення, збирання, дослідження та використання доказів під час проведення слідчих дій.

Методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності.

Учені-криміналісти, які досліджували взаємозв'язок криміналістичної техніки, тактики та методики (Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, А.І. Вінберг, Є.П. Іщенко, М.А. Корнієнко, І.М. Лузгін, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін.), справедливо зазначають, що ці розділи науки криміналістики не можуть існувати ізольовано один від одного, вони органічно взаємопов'язані між собою.

Важливу роль у діяльності з розслідування злочинів відіграє саме криміналістична методика розслідування, об'єктом вивчення якої є два протилежні явища – злочин (злочинна діяльність) та процес (діяльність із розслідування). У криміналістичній літературі прийнято розуміти під методикою розслідування злочинів систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій з організації та проведення розслідування, а також запобігання окремим видам злочинів [21, с. 290-298; 128, с. 440-449; 136, с. 369-373; 12, с. 220-222]. Призначенням криміналістичної методики є розроблення наукових положень різних видів злочинів та застосування в практичній діяльності для забезпечення ефективного розслідування. Криміналістичну методику прийнято розглядати в трьох аспектах: 1) як заключний розділ криміналістики; 2) як систему рекомендацій щодо методів і засобів певної категорії злочинів (окремі криміналістичні методики); 3) як адаптацію відповідної методики до конкретного злочину (практичний аспект) [134, с. 270]. У практичній діяльності методика розслідування є своєрідним «акумулятором»

знань криміналістичної техніки та тактики, стосовно розслідування різних видів злочину, містить рекомендації, які полегшують розслідування.

Методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності відображається та впливає зі спеціальних завдань методики, а саме: а) вивчення з криміналістичної позиції злочину та злочинної діяльності; б) вивчення й узагальнення передового досвіду розкриття злочинів та запобігання їм; в) установлення загальних закономірностей організації та здійснення розслідування кримінально караних діянь; г) розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій з організації та здійснення розслідування, а також запобігання злочинам [6, с. 176], а також із відомчих нормативно-правових актів, які регулюють роботу слідчих підрозділів Національної поліції України.

Тому під методико-криміналістичним забезпеченням слідчої діяльності розуміємо застосування суб'єктом розслідування системи науково-теоретичних положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій, їх адаптація в процесі виявлення та розслідування злочинних діянь.

На підставі вищевикладених суджень можемо стверджувати, що *об'єктом криміналістичного забезпечення* є специфічний вид діяльності, який направлений на розслідування злочинних посягань із використанням науково-технічних засобів, тактичних прийомів та методичних рекомендацій.

Суб'єктами криміналістичного забезпечення є працівники правоохоронних органів та наукові співробітники.

Завдання криміналістичного забезпечення полягають у розробленні цілеспрямованого алгоритму дій, який має криміналістичний характер, впливає зі своєї мети та функцій для забезпечення виконання поставлених завдань. У результаті чого можемо виділити такі завдання:

- надання практичній діяльності наукового здобутку, який розроблюється наукою криміналістикою на основі принципів, загальних підходів та фундаментальних положень;

- аналіз та дослідження потреб практичної діяльності з розслідування злочинів;
- розроблення рекомендацій із застосування криміналістичних прийомів, методів і засобів на основі аналізу та дослідження практики.

Якщо відштовхуватись від загальних завдань науки криміналістики (а це є сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, повне і своєчасне криміналістичне забезпечення та швидке розкриття й ефективне розслідування злочинів), то можна зауважити, що вказані завдання реалізуються на основі всебічного використання досягнень сучасної науки, техніки, методик розслідування, які, у свою чергу, базуються на принципах криміналістичної науки.

Усе це безпосередньо стосується криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, яке, на нашу думку, варто розглядати у двох значеннях: теоретичному (наукою криміналістикою створюються криміналістичні рекомендації для суб'єктів правозастосовної діяльності з метою ефективного розслідування злочинів) і практичному (застосування й реалізація практичними працівниками даних рекомендацій, засобів та методик у слідчій діяльності).

На наш погляд, на основі вищевказаного криміналістичне забезпечення не є самостійним процесом (явищем), воно повністю залежить від науки криміналістики та направлене на сприяння слідчій діяльності, що й зумовлює свою значущість.

1.3. Принципи слідчої діяльності

Дослідження будь-якої форми людської діяльності, у тому числі й слідчої діяльності, неможливе без формування та характеристики системи вихідних засад, на яких вона будується. Традиційно в криміналістичній науці основоположними елементами слідчої діяльності виступає система відповідних принципів. Водночас необхідно звернути увагу на те, що, незважаючи на методологічне значення системи принципів для формування криміналістичних

методик, сьогодні відсутній консенсус щодо їх класифікації та змістовного наповнення кожного з них. Більше того, жвава дискусія щодо принципів розслідування (слідчої діяльності) зумовлюється їх важливістю, значимістю для теорії, методології та практики, оскільки, як влучно зауважено Гегелем, «... у принципі полягає сама суть» [39, с. 49].

Над розробленням питань формулювання методологічних принципів слідчої діяльності працювали такі відомі вчені, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.К. Волошина, Т.М. Добровольська, Я.В. Кузьмічов, М.М. Михеєнко, О.М. Новіков, Г.М. Рєзнік, В.Т. Томін, А.В. Решетніченко, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, Р.Лукич, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков, В.М. Ярін та інші.

Із метою дотримання логіки викладення матеріалу та всебічного аналізу досліджуваного питання існує необхідність звернення до окремих загальнотеоретичних положень стосовно розуміння принципів. Так під принципом (лат. *principium* – начало, основа) зазвичай прийнято розуміти будь-яке вихідне положення (теорії, вчення, науки) або внутрішнє переконання людини, її погляд на речі [27, с. 588]. Така багатозначність цього поняття призводить до того, що в літературі, також і криміналістичній, термін «принцип» уживається як у значенні постулату, вихідної посилки, закону, так і в значенні основного правила, умови, основоположної ідеї [2; 54; 119].

Із цього приводу В.Н. Голованов пише, що принцип – це чисто гносеологічний феномен, який не існує в природі. У ролі принципу може виступати і закон, «коли він використовується як організатор емпіричного матеріалу або у функції засобу пояснення якого-небудь факту» [43, с. 82]. Цю точку зору цілком поділяє і О.М. Січівіца, який вважає, що всякий принцип висловлює фундаментальну закономірність, у зв'язку із чим загальні і важливі закони нерідко називають принципами; у той же час закони, що нехай є досить важливі і складають зміст теорії, але мають локальний характер, у ранг принципу не зводяться [211, с. 72].

Аналітичний огляд правничих джерел дозволив виокремити два наукові підходи щодо розуміння принципів. Так група дослідників (М.М. Полянський, М.О. Громов, В.В. Ніколайченко, В.І. Зажицький, І.В. Тирічев та ін.) говорять про те, що принципи повинні бути закріплені в правових положеннях, тобто одержати своє закріплення в нормах права [50, с. 33-40; 77, с. 90-95; 190], звертають увагу на нормативність як на найважливішу ознаку принципу [236, с. 6]. Інші вчені (М.Я. Савицький, В.Т. Томин, І.Ф. Демідов, О.С. Александров та ін.) вважають, що принципи – це не тільки ідеї, закріплені правовими нормами, але й ідеї як елемент світогляду [204, с. 45-56; 233, с. 192-201; 3, с. 162-178].

У контексті цього доцільно підтримати позицію М.М. Михеєнка, який зазначав, що до критеріїв визнання певного положення принципом слід уважати таку сукупність властивостей: 1) це найзагальніші вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму та зміст його стадій і інститутів; 2) принципи відображають панівні в цій державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань і способів судочинства в кримінальних справах; 3) їх має бути закріплено в нормах права; 4) принципи мають діяти в усіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; 5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення в справі й обов'язково спричиняє його скасування [166, с. 100-112].

Крім того, необхідно звернути увагу й на те, що поряд із розумінням принципів як вираження теорії виділяють також принципи практичної діяльності, які є основними правилами, важливими умовами організації та здійснення певної діяльності. Принципи в такому вигляді повинні відображати сутність і зміст конкретного виду практичної діяльності, ураховувати її специфіку та призначення [250, с. 136].

Розглядаючи практичну діяльність із розслідування злочинів як пізнавальну діяльність уповноважених суб'єктів, яка відбувається шляхом проведення комплексу дій та заходів із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, варто сказати, що саме принципи розслідування в даному випадку мають велике значення, саме вони є основоположними засадами й головними ідеями, якими керуються суб'єкти практичної діяльності. Наука кримінального процесу та криміналістики вичерпного переліку принципів діяльності з розслідування не надає, тому важливого значення набуває вироблення таких вихідних положень, правил, умов здійснення слідчої діяльності, які б дозволили на практиці завжди точно діяти відповідно до її призначення, використовувати передбачені законом та розроблені криміналістикою засоби розслідування злочинів [250, с. 135].

Зауважимо, що класифікація принципів слідчої діяльності вимагає звернення до окремих наукових підходів, які вироблені в криміналістиці щодо їх розуміння.

Принципи діяльності являють собою вихідні положення, які відображають специфіку та слугують основою її предметної та раціональної організації [54, с. 12]. Без чітко структурованої системи принципів слідчої діяльності, які відображують її сутність, суперечки щодо допустимості та правомірності використання конкретних засобів і прийомів є абстрактними [69, с. 80]. Тобто фундаментальними положеннями, на основі яких розробляються і застосовуються кримінально-процесуальні та криміналістичні прийоми, засоби та методи, є відповідні принципи – вихідні положення, які є результатом теоретичних розробок.

Влучно підмічено В.С. Кузьмічовим та Ю.М. Чорноус, що до статусу принципів розслідування злочинів можуть бути зведені лише ті вихідні положення, без яких застосування кримінально-процесуальних, криміналістичних засобів і прийомів неможливе або вкрай утруднене [146,

с. 149]. Під принципами розслідування автори розуміють вираження закономірностей розслідування злочинів, керівні вимоги, дотримання яких гарантує успішне виконання завдань кримінального судочинства [146, с. 81], що ми безумовно підтримуємо.

Я.В. Кузьмічов, який у своїй дисертації досліджував принципи розкриття злочинів, під останніми розуміє основні найбільш загальні вихідні положення, основні правила, які визначають його природу, суть, спрямованість, закріплені в Конституції, нормах кримінального процесуального законодавства [144, с. 9].

На нашу думку, до принципів діяльності з розслідування слід відносити не будь-які положення, які можуть характеризувати даний вид діяльності, а лише ті, що відображають основні особливості, зміст та призначення цієї діяльності. Також ці принципи мають бути тісно пов'язані, не повторювати один одного та не суперечити один одному з криміналістичними принципами, з якими мають безпосередній зв'язок.

Розглядаючи систему принципів слідчої діяльності, треба враховувати, що це не перелік окремих елементів, а сукупність наукових положень, поєднаних в одне на підставі об'єднувальної основи, які є «засобом» побудови діяльності з розслідування злочинів відповідно до їх існуючих об'єктивних закономірностей [145, с. 74-76; 143, с. 138-142].

Праксеологічне значення принципів слідчої діяльності полягає в реалізації можливостей пізнання її природи і сутності, на основі якого забезпечується розроблення й практичне здійснення науково обґрунтованих рекомендацій із розслідування злочинів [162, с. 14].

У криміналістичній літературі були спроби класифікувати принципи слідчої діяльності. Одним із поширених підходів є розподіл принципів на *загальні* та *окремі*. До загальних принципів відносять ті положення (засади), які характерні для всіх аспектів і видів практичної діяльності. Окремі принципи слідчої діяльності виражають ті вихідні положення, які відрізняють її від інших видів людської діяльності за характером, сутністю, призначенням.

В.С. Кузьмічов та Ю.М. Чорноус до загальних принципів відносять ті положення, що характерні для всіх аспектів і видів юридичної діяльності: законність, етичність, науковість, взаємодія, економічність, плановірність. До окремих принципів слідчої діяльності належать такі: оперативність, конспірація, раптовість, вибірковість [146, с. 153]. Б.В. Щур вважає позицію авторів спірною, оскільки автори розглядають найбільш загальні ідеї щодо здійснення слідчої діяльності [271, с. 179-186].

В.С. Кузьмічов, за результатами теоретичних і практичних досліджень дійшов висновку, що система принципів розкриття злочинів складається, принаймні, із чотирьох груп:

перша – принципи законодавства України, що акумулюють у собі керівні ідеї держави в галузі кримінально-правової політики, відображають закономірності протидії злочинності;

друга – принципи організації розкриття злочинів, що характеризують специфіку роботи досудового слідства, прокурора, судді (суду), відповідно до загальних положень теорії управління, є основою оптимізації цієї діяльності як управлінського процесу;

третья – принципи криміналістичної тактики, що дозволяють найбільш ефективно й адекватно використовувати методи, прийоми й засоби виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання доказів;

четверта – принципи етичності й моралі, що передбачають застосування при розкритті злочинів лише тих методів, прийомів і засобів, які виключають порушення загальнолюдських цінностей, заподіяння фізичних страждань, приниження честі й гідності особи [144, с. 15].

Наведена класифікація принципів розкриття злочинів заслуговує на увагу, але потребує додаткових аргументів. Принципи криміналістичної тактики дійсно слід відносити до принципів розкриття злочинів, тому що вони є певним засобом розслідування (керівними вимогами), за допомогою яких використовуються тактичні прийоми як способи здійснення слідчої

(розшукової) і негласної слідчої (розшукової) діяльності; тактичні рекомендації – науково обґрунтовані поради щодо вибору і застосування тих чи інших засобів, прийомів. Постає запитання: чому автор не врахував принципи криміналістичної методики та чи слід їх відносити до класифікації принципів розкриття злочинів? На нашу думку, принципи криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів поряд із принципами криміналістичної тактики безпосередньо слід відносити до вищевказаної класифікації. Адже дані принципи є також керівними вимогами щодо використання методичних рекомендацій при здійсненні розслідування.

Загальні та спеціальні принципи тісно пов'язані між собою, мають взаємообумовлений зв'язок, де загальні принципи є основою для реалізації спеціальних принципів. Перелік вищезазначених принципів не є вичерпним та потребує детального дослідження різних сторін та аспектів слідчої діяльності, адже багатоаспектність діяльності з розслідування знаходить своє відображення в системі принципів, які характеризують її різні сторони.

У свою чергу О.А. Чебуренков, провівши монографічне дослідження, запропонував таку класифікацію принципів діяльності з розслідування злочинів.

1. Загальні принципи розслідування злочинів:

1.1. загальноправові принципи (законність, гуманізм, справедливість);

1.2. кримінально-процесуальні принципи (повага до честі та гідності особи, охорона прав та свобод людини і громадянина, недоторканність особистості, житла, особистого життя, телефонних та інших повідомлень, забезпечення підозрюваному та обвинуваченому права на захист та ін.);

1.3. організаційно-управлінські принципи (планування, взаємодія, економічність та ін.).

2. Окремі принципи розслідування злочинів:

2.1. *кримінально-процесуальні принципи* (повнота, всебічність та об'єктивність розслідування, публічність, процесуальна самостійність та відповідальність слідчого та ін.);

2.2. *тактичні принципи* (раптовість, вибіркковість, ситуаційність у застосуванні засобів розслідування, недопустимість розголошення відомостей попереднього слідства та ін.);

2.3. *організаційно-управлінські принципи* (швидкість та оперативність, повне використання наявних можливостей підрозділів правоохоронних, інших державних органів, експертних установ та ін.) [250, с. 141].

Водночас необхідно зауважити, що наведена класифікація принципів діяльності з розслідування злочинів не може бути сприйнята однозначно і безапеляційно, оскільки ми вважаємо, що в ній відсутня системність, а окремі принципи дублюються в різних класифікаційних групах.

В.О. Образцовим сформульовано *систему спеціальних криміналістичних принципів* діяльності з виявлення та розслідування злочинів, до якої входять базові принципи (правова обґрунтованість, моральність, безпека, комплексність дослідження обставин у процесі розслідування та ін.), та *технологічних принципів* (оперативне супроводження, інформаційне забезпечення слідчої діяльності, використання спеціальних знань та ін.) [171, с. 74-76]. Автор вважає, що відсутність стрункого, логічно завершеного, систематизованого опису і пояснення механізму, принципів, процедур та інших сторін побудови й використання криміналістичних класифікацій виступає як чинник, що стримує розвиток криміналістики, негативно позначається на якості криміналістичних розробок і ефективності впровадження наукових результатів у практику.

А.А. Ексархопуло у 1993 р. в докторській дисертації серед криміналістичних принципів практичної діяльності висуває принцип орієнтування на передовий досвід криміналістичного забезпечення розслідування, зосереджуючи при цьому увагу на необхідності використання

матеріальних стимулів для впровадження передового досвіду в роботу правоохоронних органів [277, с. 13-14].

Отже, на підставі вищевикладеного можна стверджувати, що *система принципів слідчої діяльності* – це сукупність основоположних засад, керівних вимог, положень, які наділені специфічними ознаками, характеризують зміст та сутність практичної діяльності, дотримання яких у сукупності допоможе виконанню завдань кримінального судочинства.

На наш погляд, система принципів слідчої діяльності може бути подана в такому вигляді.

1. Загальні принципи діяльності з розслідування злочинів

1.1. Загальноправові принципи, які закріплені в Конституції України та відображені в галузевому законодавстві, сфера дії яких поширюється на всі галузі права: законність, демократизм, гуманізм, забезпечення рівності кожної людини і громадянина перед законом; повага гідності особистості, охорона прав і свобод громадян, принцип презумпції невинуватості, державна мова судочинства, забезпечення права людини на свободу й особисту недоторканність, забезпечення недоторканності житла, забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції, банківських вкладів і рахунків, принцип поваги честі і достоїнства особи, невтручання в її особисте та сімейне життя, законність, рівність громадян перед законом і судом, верховенство Конституції і законів, недоторканність особи, недоторканність житла, охорона особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень.

1.2. Організаційні принципи діяльності, до них належать ті положення, які притаманні будь-якому виду практичної діяльності, також і діяльності з розслідування злочинів. У контексті діяльності з розслідування злочинів вважаємо за необхідне виокремити такі з них: плановість, колегіальність, економічність, системність, доцільність, цілеспрямованість, ефективність, комплексність тощо. Зважаючи на межі дисертаційного дослідження, ми не

зупиняємось на детальному аналізі кожного із цих принципів, оскільки означені питання досить ґрунтовно висвітлені в наукових джерелах із теорії діяльності.

1.3. Кримінально-процесуальні принципи. Виокремлення цієї групи принципів зумовлюється тим, що діяльність із розслідування злочинів здійснюється в законодавчих межах, закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві, яке у свою чергу побудовано з урахуванням вихідних засад кримінальної процесуальної доктрини. Проте слід зауважити, що не всі принципи кримінальної процесуальної діяльності можна віднести до принципів розслідування, оскільки значна їх кількість є основою для реалізації своєї компетенції іншими суб'єктами кримінального переслідування чи сторони захисту. Також принагідно слід зауважити, що прийнятий кримінальний процесуальний закон не виокремлює таку категорію, як «принципи», а використовує іншу термінологічну конструкцію: «засади кримінального провадження». Аналіз змісту відповідних норм КПК України (ст.ст. 7–29) дозволяє виокремити групу принципів, які спрямовані також і на забезпечення слідчої діяльності за своєю сутністю:

- *визначають організацію розслідування:* законність, презумпція невинуватості і забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їхньої переконливості, безпосередність дослідження показань, речей і документів, розумність строків;

- *впливають на особливості тактичних прийомів проведення слідчих розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій:* повага до людської гідності, забезпечення права на особисту свободу та недоторканність, недоторканність житла та іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання в приватне життя, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

2. Спеціальні принципи. До них належать ті основні положення, керівні ідеї, які відрізняють слідчу діяльність від інших видів людської практики за

характером, змістом, суб'єктами здійснення, місцем, адресовані безпосередньо суб'єкту розслідування та мають регулятивний характер.

2.1. Принципи організації та планування розслідування – це керівні положення, які характеризують діяльність щодо розкриття та розслідування, яка потребує чіткої організації та планування. Організація розслідування передбачає визначення та застосування сил і належних засобів, створення оптимальних умов для проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. У свою чергу, планування розслідування – це складний інтелектуальний процес, сутність якого полягає у визначенні спрямованості і завдань розслідування, засобів і способів їх вирішення в межах закону. Планування ще не означає здійснення цієї діяльності, це лише передумова, умова – іноді необхідна – для досягнення обраної мети [124, с. 475]. Суб'єктом організації й планування розслідування є слідчий. Досить вдало принципи організації слідчої діяльності були сформульовані В.О. Коноваловою, яка віднесла до них: планування розслідування, поєднання оперативно-розшукових і слідчих дій, використання науково-технічних засобів, економію процесуальних засобів, комунікативність відносин, специфіку вирішення розумових завдань [110, с. 146]. Що стосується планування, то дана діяльність визначена на нормативному рівні. Відповідно до Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування МВС України, слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. Із цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження [197]. У теорії виокремлюють такі принципи планування розслідування: індивідуальність, динамічність, обґрунтованість [179, с. 344-356].

2.2. Принципи проведення окремих слідчих дій. Зважаючи на те, що серцевину слідчої діяльності складає відповідно система слідчих (розшукових) дій, на нашу думку, можна виокремлювати відповідні комплекси принципів, які є характерними для окремих із них. Зважаючи на широкий спектр слідчих (розшукових) дій, ми не виокремлюємо ці комплекси для кожної з них. Але вважаємо, що принципами, які є основоположними для проведення системи слідчих (розшукових) дій, у сукупності є такі положення: плановість, етапність, своєчасність, техніко-криміналістичне забезпечення, залучення спеціаліста, використання спеціальних знань, взаємодія з учасниками.

2.3. Принципи тактичних операцій. Тактична операція – це сукупність взаємопов’язаних слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, які розробляються і проводяться в процесі розслідування за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації тактичного завдання, яке не може бути вирішене шляхом проведення в справі окремих слідчих дій [133, с. 247]. Процес формування та здійснення тактичних операцій має відповідати основоположним засадам. «Із метою забезпечення кожній тактичній операції успіху при її проведенні, – наголошує А.В. Дулов, – необхідно дотримуватися ряду вимог загальних положень, які сформульовані у вигляді певних принципів» [65, с. 206]. Автор одним із перших звернувся до побудови принципів планування, організації й проведення тактичних операцій та поділив їх на загальні принципи і принципи, що діють у кожній групі операцій, які визначаються їх об’єктивними особливостями. До групи *загальних принципів* були віднесені: індивідуальність у розробленні та проведенні кожної тактичної операції; обов’язковість проведення криміналістичного аналізу розслідуваного злочину при організації тактичних операцій; обов’язковість використання при підготовці та проведенні тактичної операції вимог і рекомендацій наукової організації діяльності; динамічність; поєднання колегіальності і єдиноначальності при проведенні кожної тактичної операції; обов’язковість дотримання етичних норм при проведенні кожної тактичної операції;

обов'язковість завершення тактичної операції процесуальною фіксацією з метою отримання доказових фактів. *Принципи, які діють у кожній групі тактичних операцій*, А. В. Дулов не назвав, а вказав лише на ті об'єктивні особливості, які їх визначають: специфічні цілі та методи їх досягнення в даній групі операцій; наявність спеціальних засобів досягнення цілей; особливості суб'єктів, явищ, ситуацій, суб'єктів впливу та взаємодії для досягнення мети [64, с. 96-106]. Згодом коло принципів тактичних операцій автором було розширено та мало такий вигляд: 1) законність; 2) активність; 3) індивідуальність при розробленні і проведенні тактичної операції; 4) обов'язковість попереднього криміналістичного аналізу злочину, що розглядається, при підготовці операції; 5) обов'язкове використання при підготовці і проведенні тактичної операції вимог і рекомендацій наукової організації діяльності; 6) динамічність; 7) поєднання колегіальності та єдиноначальності при проведенні тактичної операції; 8) обов'язкове дотримання етичних норм при проведенні тактичної операції; 9) обов'язкове завершення тактичної операції процесуальною фіксацією з метою отримання доказових фактів [63, с. 392-411].

Також була виділена система принципів тактичних операцій О.А. Чебуренковим, який поділяє їх на загальні і спеціальні принципи. На думку автора, загальні принципи тактичних операцій кореспондують із такими принципами слідчої діяльності, як законність, наукова обґрунтованість, етичність, планомірність, активність та ін. До спеціальних принципів автор відносить такі: індивідуальність у розробленні та проведенні кожної тактичної операції; обов'язкове проведення криміналістичного аналізу розслідуваного злочину при організації операції; обов'язкове використання вимог та рекомендацій наукової організації діяльності; динамічність; поєднання колегіальності і єдиноначальності при проведенні тактичної операції; дотримання етичних норм; обов'язкове завершення тактичної операції фіксацією її результатів; комплексність проведення; гранична організованість;

повнота дослідження при реалізації операції існуючих можливостей підрозділів органів внутрішніх справ та інших спеціалізованих служб [249, с. 119-129].

Заслуговує на увагу позиція В.М. Шевчука щодо виокремлення спеціальних принципів, які утворюють систему, розкривають сутність і забезпечують продуктивність побудови тактичних операцій, до них автор відносить такі положення: комплексність, цілепокладання, детермінованість, структурованість, формалізованість, універсальність, адаптованість [261, с. 219].

На підставі вищевикладених класифікацій принципів тактичних операцій доходимо таких висновків:

по-перше, до принципів тактичних операцій слід відносити ті керівні засади, які розроблені в теорії криміналістики з урахуванням природи цих комплексів, закономірностей їх функціонування, адже для практиків ці керівні засади мають виступати апріорними знаннями, якими вони мають керуватися при плануванні, організації і проведенні конкретної тактичної операції [261, с. 217];

по-друге, формування спеціальних принципів тактичних операцій, тобто таких, які притаманні лише цьому криміналістичному комплексу, має відбуватися з урахуванням принципів слідчої діяльності [140, с. 341-351; 142, с. 9-10], науки криміналістики в цілому [23, с. 165-168] і таких її окремих розділів, як криміналістична тактика [62, с. 9-19; 112, с. 115; 11] і методика [24, с. 201-203; 35; 70, с. 36-55; 274];

по-третє, для побудови та реалізації кожної тактичної операції вищенаведені принципи становлять систему та слугують як вимоги для ефективного здійснення діяльності з розслідування. Отже, принципи тактичних операцій у слідчій діяльності – це керівні вимоги щодо вибору і застосування різноманітних засобів і прийомів у процесі реалізації тактичних завдань, які можуть бути вирішені шляхом проведення окремих слідчих дій.

2.4. Принципи негласної слідчої діяльності. Однією з новел КПК України є поява раніше невідомого інституту кримінального провадження – інституту негласних слідчих (розшукових) дій, суб'єктом проведення яких виступає слідчий, а в окремих випадках – працівники оперативних підрозділів за дорученням слідчого чи інших уповноважених на те суб'єктів. Негласні слідчі (розшукові) дії не відокремлюються від інших слідчих (розшукових) дій, а є їх різновидом і регулюються в загальному порядку, передбаченому КПК України, законними та підзаконними актами. Але специфіка їх проведення потребує спеціального врегулювання шляхом використання вже існуючих або розроблення й прийняття відповідних внутрішніх відомчих і міжвідомчих нормативних актів [8, с. 141]. Як і будь-яка діяльність, вона здійснюється на підставі основоположних засад, керівних ідей, принципів. У контексті цього виникає необхідність перегляду традиційних принципів слідчої діяльності, які обґрунтовані сучасною криміналістичною наукою. Більше того, необхідно наголосити, що сучасні процеси розвитку наукового знання характеризуються інтеграцією наукових теорій та концепцій, що призводить до виникнення міждисциплінарних інститутів. Тому, на нашу думку, актуально вести мову та виділяти в діяльності з розслідування злочинів саме принципи негласної слідчої діяльності, які є постулатами здійснення цього специфічного виду діяльності та характеризують до певної міри його зміст та сутність. При цьому необхідно звернути увагу на те, що негласні форми протидії злочинності мають тривалу історію та виокремились у самостійну державно-правову форму боротьби зі злочинністю – оперативно-розшукову діяльність (ОРД).

У літературі принципи ОРД прийнято поділяти на конституційні, загальноправові та галузеві (спеціальні). У даному випадку нас цікавлять специфічні принципи, які притаманні тільки для такої галузі правоохоронної діяльності, як оперативно-розшукова. О. М. Бандурка виділяє такі галузеві принципи: поєднання гласних і негласних заходів, добровільність, конфіденційність, конспірація, наступальність, цілеспрямованість,

об'єктивність, доцільність, соціальна і правова захищеність конфідентів [13, с. 202]. Інші автори доповнюють перелік вищезазначених принципів такими положеннями: принцип забезпечення безпеки гласних і негласних позаштатних працівників [177, с. 32], принцип достатності заходів і засобів [178, с. 35], принцип оптимізації заходів ОРД [178, с. 35] та ін.

Зважаючи на те, що з прийняттям нового КПК України відбувається максимальне зближення оперативно-розшукової і кримінальної процесуальної діяльності, а в окремих випадках повна процесуалізація негласних форм і методів, на нашу думку, можна стверджувати, що окремі спеціальні принципи оперативно-розшукової діяльності сьогодні повинні бути повністю інтегровані в діяльність із розслідування злочинів як вихідні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Зокрема, проаналізувавши систему спеціальних принципів оперативно-розшукової діяльності, вважаємо, що обов'язкової інтеграції в систему принципів слідчої діяльності потребують такі:

а) **принцип конспірації**, який відображає необхідність і можливість прихованої підготовки або проведення слідчих дій, забезпечення нерозголошення і зберігання в таємниці інформації з метою виконання завдань розслідування [148, с. 69]. При цьому, включаючи принцип конспірації до сучасних принципів слідчої діяльності, на нашу думку, його аналіз необхідно здійснити, виходячи з методологічних напрацювань теорії оперативно-розшукової діяльності. Так у сучасній теорії оперативно-розшукової діяльності поняття конспірації належить до категорії принципів і використовується для позначення негласності як особливості, покладеної в основу оперативно-розшукової діяльності. На думку окремих науковців, сутність принципу конспірації полягає в негласному (секретному) проведенні необхідних заходів із таким розрахунком, щоб особи, стосовно яких їх здійснюють, громадяни та посадові особи, не причетні до ОРД, про це не знали [55, с. 22]. У свою чергу О. Ю. Шевчук принцип конспірації в ОРД розуміє як здійснення оперативно-

розшукових заходів у повній таємниці від осіб, які розробляються та перевіряються, а також не мають прямого службового стосунку до їх організації, з установленням особливого порядку отримання, оформлення, зберігання й використання оперативно-розшукової інформації, а також обов'язкових правил поводження з оперативно-службовими документами [262, с. 123-128].

Аналітичне опрацювання визначення, запропонованого дослідником, свідчить, що його базові структурні елементи характерні і для сучасної слідчої діяльності. Так на принцип конспірації у слідчій діяльності вказує зокрема й формулювання НС(Р)Д, зокрема у ст. 246 КПК України визначено, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом. Як видно з наведеної норми, законодавець ключовим елементом характеристики НС(Р)Д визначив нерозголошення даних про факт та методи їх проведення, що забезпечується шляхом дотримання принципу конспірації.

Більше того, необхідно виокремити ряд норм кримінального процесуального закону, які за своїм функціональним призначенням мають забезпечити дотримання принципу конспірації в слідчій діяльності: ст. 254 КПК (заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій); ст. 256 КПК (використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні); ст. 257 КПК (використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших цілях або передання інформації).

Зважаючи на викладене, на нашу думку, принцип конспірації в слідчій діяльності передбачає проведення в межах кримінального переслідування системи негласних слідчих (розшукових) дій у таємниці від підозрюваного та осіб, які не беруть участі в їх проведенні з дотриманням особливої процедури фіксації та зберігання їх результатів, а також особливим порядком їх розсекречування з метою використання у доказуванні;

б) поєднання гласних і негласних сил та засобів під час розслідування.

Аналізуючи цей принцип, необхідно зауважити, що витoki його теоретичного обґрунтування також знаходяться в теорії оперативно-розшукової діяльності. Можемо підтримати позицію дослідників, які зазначають, що в теорії ОРД принцип поєднання гласних і негласних методів та засобів нерозривно пов'язаний із принципом конспірації і розкриває сутність оперативно-розшукової діяльності, а тому включений до її визначення, сформульованого у ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Указаний принцип дає змогу перевіряти достовірність одержаної оперативної інформації, уникати помилок у прийнятті процесуальних рішень, забезпечує належну конспірацію й шифрування конфіденційних джерел інформації та ін. [168, с. 380-387]. Д.В. Рівман також визначає принцип поєднання гласних і негласних методів та засобів крізь призму його взаємозалежності з принципом конспірації, яка становить його сутність [201]. На думку інших дослідників, поєднання гласних і негласних заходів полягає в забезпеченні інформування громадян про мету, завдання й принципи роботи оперативно-розшукових підрозділів, права й обов'язки цих підрозділів, про межі законного втручання оперативно-розшукових підрозділів у сферу суспільних відносин, які охороняються правом, і про здійснення діяльності правоохоронних органів тільки в межах установленної для них компетенції. Разом із тим, зміст конкретних здійснюваних правоохоронним органом заходів не повідомляється з урахуванням принципів конфіденційності і конспірації [257, с. 18-21]. Загалом підтримуючи такий підхід до розуміння досліджуваного принципу в теорії ОРД, необхідно зауважити, що аналіз чинного КПК України дозволяє стверджувати про використання цього принципу й у діяльності з розслідування злочинів. Так законодавець на рівні різних нормативно-правових актів інформує громадян про: систему суб'єктів кримінального переслідування, їхні права та обов'язки, компетенцію, систему засобів, які можуть бути використані в межах кримінального провадження тощо. Водночас у новому КПК України законодавець визначає систему заходів, порядок та організаційно-тактичні

основи проведення яких не підлягають розголошенню. При цьому необхідно звернути увагу на те, що таке нерозголошення в межах досудового розслідування не є абсолютним і містить окремі винятки на відміну від оперативно-розшукової діяльності. Так ст. 253 КПК України передбачає, що особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Фактично на відміну від оперативно-розшукової діяльності під час розслідування злочинів особа, відносно якої проводились НС(р)Д, завжди повідомляється про це протягом певного проміжку часу. Загалом, аналізуючи практичну площину проблеми, необхідно підкреслити, що практична реалізація цього принципу в слідчій діяльності забезпечується можливістю використання як гласних, так і негласних засобів під час розслідування злочину. Крім того, необхідність включення цього принципу до системи принципів розслідування злочинів зумовлена й останніми теоретичними напрацюваннями, зокрема спробою обґрунтування теорії негласних розслідувань.

Підбиваючи деякі підсумки, необхідно звернути увагу на декілька ключових тез:

- по-перше, система принципів слідчої діяльності виступає методологічною основою для організаційно-тактичної складової останньої;
- по-друге, існуючі в криміналістичній науці підходи до розуміння системи принципів розслідування злочинів залишаються неуніфікованими, що зумовлено значною мірою неоднаковим розумінням змісту діяльності із розслідування злочинів;
- по-третє, прийняття нового кримінального процесуального закону вимагає перегляду усталених підходів до системи принципів розслідування злочинів, зокрема розмежування принципів гласної і негласної слідчої діяльності;

– по-четверте, максимальне зближення оперативно-розшукової діяльності і кримінальної процесуальної діяльності крізь призму функціонування інституту негласних слідчих розшукових дій дозволяє інтегрувати окремі принципи оперативно-розшукової діяльності в систему принципів розслідування злочинів;

– по-п'яте, на нашу думку, принципами ОРД, які потребують першочергової інтеграції в систему принципів розслідування злочинів, є принципи конспірації й поєднання гласних і негласних сил та засобів.

Висновки до першого розділу

1. Щодо поняття слідчої діяльності констатуються такі підходи до його визначення: 1) як специфічний вид криміналістичної діяльності; 2) як практична діяльність, яка визначається в кримінально-процесуальному та криміналістичному аспектах; 3) як об'єкт управління (організаційно-управлінський аспект визначення слідчої діяльності); 4) як різновид предметної діяльності, що взаємодіє з протиставленою злочинною діяльністю; 5) як стадія кримінального процесу, на якій органи дізнання і досудового слідства здійснюють передбачені кримінально-процесуальним законом дії; 6) як специфічний вид соціальної практики, що полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону засобів і прийомів; 7) як регламентована кримінально-процесуальним законом, заснована на ньому та на криміналістичних рекомендаціях діяльність. Уважаємо, що кожна з наведених позицій має право на своє існування, виділяється в науці виправдано й обґрунтовано та заслуговує на увагу, оскільки різні дослідження авторів акцентують увагу на певних аспектах діяльності з розслідування злочинів, що зумовлюється сферою їхніх наукових інтересів та потребами практики на конкретному етапі.

2. Пропонується розуміти поняття слідчої діяльності у двох аспектах: кримінально-процесуальному та криміналістичному.

Під слідчою діяльністю в кримінально-процесуальному аспекті розуміється специфічний вид практичної діяльності, яка здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами в межах завдань кримінального провадження та ґрунтується на засадах, визначених кримінальним процесуальним законом.

У криміналістичному аспекті слідча діяльність – це інформаційно-пізнавальна діяльність, що здійснюється за допомогою обрання й використання спеціальних засобів, методів, прийомів та рекомендацій у процесі розслідування кримінально релевантної події і спрямована на виконання завдань кримінального провадження. Зміст цієї діяльності полягає в пізнавальному процесі, який реалізується за допомогою відповідних засобів, взаємодії певного кола суб'єктів із метою встановлення об'єктивної істини.

3. Структура слідчої діяльності складається з таких елементів: мета розслідування, об'єкт та предмет розслідування, суб'єкт розслідування, засоби та результат.

4. Одним із завдань криміналістичної науки є розроблення найбільш ефективних прийомів, методів, засобів, які забезпечуватимуть слідчу діяльність. Постійне вдосконалення оперативно-розшукової, слідчої, експертної та судової діяльності шляхом розширення можливостей використання науково-технічних засобів, розроблення методики розслідування, відповідно, останнім часом знайшли своє відображення в криміналістичному забезпеченні. Криміналістичне забезпечення в науці можна вважати окремою криміналістичною теорією. Отже, *криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в широкому розумінні* визначається як використання суб'єктами правозастосовних органів системи криміналістичних знань, рекомендацій, технічних засобів криміналістики, тактичних прийомів та криміналістичних методик із метою повного, об'єктивного та швидкого розслідування злочинів.

Криміналістичне забезпечення у вузькому розумінні визначається як криміналістичний продукт, що є засобом для виявлення та розкриття злочинів.

Щодо змісту криміналістичного забезпечення, варто погодитись із позицією Ю.М. Чорноус, що комплексно охоплює криміналістичне забезпечення: загальну теорію криміналістичної науки, криміналістичну техніку, криміналістичну тактику та криміналістичну методiku, які повною мірою направлені на вирішення завдань науки та сприяння слідчій діяльності.

Метою криміналістичного забезпечення слідчої діяльності є надання наукою криміналістики та реалізація в практичній діяльності методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та використання криміналістичних методик, які ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах, принципах криміналістики й спрямовані на виконання завдань розслідування, припинення та запобігання злочинній діяльності.

Система криміналістичного забезпечення – це відображення (реалізація) в практичній діяльності взаємопов'язаних, функціональних елементів у вирішенні певних завдань. До системи такого забезпечення належать: теоретичні розробки науки, технічні засоби криміналістики, тактичні прийоми та рекомендації, криміналістичні методики, методики розслідування окремих видів злочинів.

5. Дослідження будь-якої форми людської діяльності, у тому числі й діяльності з розслідування злочинів, неможливе без формування та характеристики системи вихідних засад, на яких вона будується. Традиційно в криміналістичній науці як основоположний елемент слідчої діяльності виступає система відповідних принципів.

6. Система принципів слідчої діяльності може бути подана в такому вигляді: 1) *загальні принципи діяльності з розслідування злочинів* (загальноправові принципи, організаційні принципи діяльності, кримінально-процесуальні принципи); 2) *спеціальні принципи розслідування* (принципи організації та планування розслідування, принципи проведення окремих слідчих дій, принципи тактичних операцій, принципи негласних слідчих дій).

РОЗДІЛ 2.

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики

За сучасних умов зростання рівня злочинності, ефективність і якісна робота слідчих та оперативних підрозділів залежить від забезпечення науково обґрунтованими рекомендаціями, а саме досконального розроблення не тільки в теорії, але й реалізації в практичній діяльності методики розслідування окремих видів злочинів. Тому зосередження уваги на науково-теоретичних засадах заключного розділу криміналістики є однією з необхідних передумов вирішення багатьох важливих питань у діяльності з розслідування.

Суб'єкти розслідування зазнають значних труднощів у практичній діяльності із застосування розроблених криміналістичних методик через їх недосконалість, об'ємність, що здебільшого виконують дидактичну функцію, аніж забезпечують їх ефективну реалізацію на практиці, певну «застарілість» (відставання криміналістичних рекомендацій від злочинної практики), невміння їх адаптувати до конкретних випадків розслідування, а також неспроможність побудувати нову методику розслідування у випадку відсутності належної. Сказане викликає ряд теоретичних питань, розв'язання яких є нагальним для належного, ефективного та сучасного здійснення розслідування. Таку можливість надають знання принципів наукового розроблення і практичної побудови криміналістичних методик розслідування різних рівнів [230, с. 3].

Аналіз і дослідження поняття, сутності, змісту діяльності з розслідування злочинів у процесуальному та криміналістичному аспектах дозволяють стверджувати, що система методів і засобів розслідування багато в чому визначається принципами, що покладені в основу розроблення окремих криміналістичних методик [229, с. 115].

Загальновідомо, що важливою складовою будь-якої методики розслідування конкретного виду чи групи злочинів є характеристика наукових рекомендацій, методів, прийомів та засобів, за допомогою яких здійснюється розкриття та розслідування злочинних діянь [4, с. 49].

Теоретичною основою для обґрунтування системи принципів криміналістичної методики стали праці відомих вчених: О.Я. Баєва, Р.С. Белкіна, І.О. Возгріна, А.Ф. Волобуєва, І.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкіна, В.А. Журавля, О.О. Екскархопуло, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалової, І.М. Лузгіна, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського, М.О. Селіванова, В.В. Тіщенко, Б.М. Шавера, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмоніна, Б.В. Щура, Н.П. Яблокова та ін.

Необхідно зауважити, що вирішення такого складного наукового завдання, як визначення та характеристика системи принципів криміналістичної методики розслідування злочинів, вимагає звернення до аналізу наукових поглядів на сутність криміналістичної методики загалом. Слід звернути увагу на те, що принципи криміналістичної методики перебувають у нерозривних зв'язках із принципами криміналістики як науки.

Дослідження окремої криміналістичної теорії найчастіше відбувається в трьох аспектах: 1) у теоретичному – як розділу криміналістики; 2) у дидактичному – як частини навчального курсу «криміналістики» [56]; 3) у практичному – як системи діяльності слідчого, що спрямована на реалізацію методичних положень і рекомендацій, самостійного вибору оптимального характеру, обсягу і послідовності слідчих дій і тактичних операцій відповідно до тактичних завдань і цілей розслідування [208, с. 111–113; 89, с. 363–364].

Отже, криміналістична методика з наукових позицій також може бути досліджена як: а) відповідна система теоретико-прикладних знань, що утворює окрему теорію криміналістичної науки; б) як окремий розділ навчальної дисципліни «Криміналістика» із власною системою дидактичних завдань; в) як відповідна система діяльності уповноваженого суб'єкта розслідування.

Аналізуючи підходи до розуміння сутності криміналістичної методики як розділу науки криміналістики необхідно звернути увагу на позицію І.Ф. Герасимова, який зауважує, що методика розслідування окремих видів і груп злочинів є структурною частиною криміналістики, у якій на підставі загальних принципових положень розглядаються методи та засоби, які застосовуються під час розслідування конкретних видів злочинів з урахуванням їх криміналістичної характеристики і типових слідчих ситуацій [40, с. 325]. Автором влучно підмічено, що саме на підставі загальних принципових положень, тобто основоположних засад (принципів) криміналістичної методики як розділу криміналістики, можна охарактеризувати ті особливості, які притаманні цьому розділу.

М.П. Яблоков зазначає, що криміналістична методика розслідування злочинів є цілісною частиною криміналістики, яка вивчає кримінальний досвід учинення окремих видів злочинів і слідчу практику щодо їх розслідування та розробляє на основі пізнання системи відповідних закономірностей систему ефективних методів розслідування та запобігання різним видам злочинів [282]. Цікавими положеннями цього визначення є те, що вчений акцентує увагу на необхідності вивчення в межах криміналістичної методики досвіду вчинення злочинів та розроблення ефективних методів не лише для розслідування, а й для запобігання злочинам, значно розширивши функціональне призначення криміналістичної методики як розділу науки криміналістики. У контексті цього можна підтримати позицію вчених, які зауважують, що питання профілактики злочинів входять до криміналістики в цілому, а також до її структурних частин, також і до розділу, присвяченого методиці розслідування. Саме тому під час широкого визначення змісту криміналістичної методики необхідно відобразити її роль у профілактиці злочинів [269, с. 55].

Р.С. Белкін, досліджуючи цю проблематику, зауважив, що в криміналістичній науці під методикою розслідування злочинів прийнято розуміти систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій

з організації та проведення розслідування, а також запобігання окремим видам злочинів [21, с. 290–298]. Особливістю вказаного підходу є акцент на особливому функціональному призначенні криміналістичної методики – забезпеченні організації розслідування.

Продовжуючи аналіз, необхідно звернути увагу, що принципи криміналістичної методики повинні перебувати в нерозривному взаємозв'язку з принципами криміналістики як науки загалом. Так під принципами криміналістичної науки розуміють ті основні умови, які визначають гносеологічну спрямованість криміналістичних наукових досліджень, розглядаючи останні як один із різновидів єдиного процесу наукового пізнання [124, с. 53–54].

Доцільно погодитись із думкою В.С. Кузьмічова та Ю.М. Чорноус, які вказують, що формулювання предмета будь-якої науки, також і криміналістики, відбувається шляхом проведення наукових досліджень, заснованих на певних вихідних положеннях і вимогах. Останні є принципами науки, що визначають гносеологічну і методологічну спрямованість будь-яких наукових досліджень. Таке розуміння принципів дозволяє констатувати, що існують єдині принципи «всіх наук», які знаходять своє індивідуальне, конкретне вираження, залежне від особливостей кожної науки [147, с. 93]. Звернімо увагу на те, що можна окремо вести мову про систему принципів криміналістики як науки та її окремих структурних одиниць, які співвідносяться як загальні і окремі принципи. Криміналістика має свої загальні принципи як науки та принципи, які можна виділити із системи криміналістики, тобто окремих її розділів (криміналістичної техніки, тактики та методики), які у свою чергу є специфічними та відрізняються за змістом, виходячи із завдань кожного з них. Указані розділи мають свої підрозділи (окремі теорії та вчення), які теж мають свої принципи.

Традиційно при дослідженні будь-якого об'єкта пізнання увага зосереджується на генезисі досліджуваного явища, таким чином можливо

простежити витоки та зародження, подальший розвиток та становлення цього явища. Жодне явище не може бути вивчено, якщо розглядати його ізольовано від усього оточуючого, без зв'язку з іншими явищами, у відриві від його історії [124, с. 53–54; 244, с. 328]. Не є винятком із цього і принципи криміналістики, про які вперше згадується у 1935-1936 рр. у першому підручнику з криміналістики, який складався з трьох розділів: 1) основні принципи криміналістики (вступ і історія розвитку); 2) кримінальна техніка (реєстрація та впізнання злочинів; дослідження речових доказів і слідів; дослідження документів); 3) кримінальна тактика (типова схема розслідування; провадження окремих слідчих дій; закінчення розслідування та оформлення кримінальної справи). У главі «Основні принципи криміналістики» класифікація принципів та характеристика їх змісту не відобразилася [126]. Очевидно, автори під принципами розуміли ті вихідні положення (основи) криміналістики, її генезис, що й утворили зміст першого розділу.

У подальших підручниках криміналістики принципи взагалі не виділялися і не розглядалися.

У 1974 р. за редакцією А.Я. Гінзбурга вийшла спеціалізована праця, присвячена аналізу системи принципів криміналістики: «Принципи радянської криміналістики», в якій автор показав, що існують різні погляди на вказані положення, немає єдності у визначенні системи цих принципів, їх субординації та чіткої уніфікації [41, с. 6–9]. У даному дослідженні під *принципами науки криміналістики* розумілись основні положення, що виражають певну сукупність знань про зміст і структуру, практичну значущість криміналістики та є критеріями при оцінці її загальних і окремих теорій та рекомендацій практиці по боротьбі зі злочинністю, які сприяють евристичній функції теорії криміналістики [41, с. 11].

На думку автора, система принципів криміналістики складається з таких трьох ланок: загальних принципів науки криміналістики, її окремих і спеціальних принципів.

До загальних принципів криміналістики А.Я. Гінзбург відносить систему основних положень пізнавальної діяльності, спільних для всіх наук або для групи наук, інтерпретованих у криміналістиці. Ці принципи автор відповідно ділить на дві підгрупи. *До першої підгрупи (принципи, спільні для всіх наук)* він включив принципи: історизму, партійності науки, єдності системи науки, єдності науки і практики.

До другої підгрупи (принципи, спільні як для криміналістики, так і для суміжних із нею наук) автор виділив такі принципи: співвіднесення криміналістики і суміжних юридичних наук, творчого використання досягнень технічних, природничих та гуманітарних наук, невідворотності покарання [41, с. 19].

Під *окремими («спеціальними») принципами* А.Я. Гінзбург розуміє систему основних висновків пізнавальної діяльності, що виражають сукупність знань про зміст та структуру криміналістики і породжених ними криміналістичних рекомендацій [41, с. 31]. Зауважимо, що ці принципи автор називає окремими, тому що в них відображаються інтереси тільки однієї науки, але разом із тим вони мають загальний характер для всієї криміналістики. До числа *окремих принципів криміналістики* він відносить: принцип правової природи криміналістики, принцип законності, принцип науковості та оптимальності криміналістичних рекомендацій, принцип раціональної організації розслідування.

До *спеціальних принципів* він відносить положення, які стосуються однієї частини теорії криміналістики або її окремих проблем: принципи побудови та перевірки версій, принципи криміналістичної реконструкції, принципи допиту тощо.

При розгляді системи криміналістичних принципів, запропонованих А.Я. Гінзбургом, перш за все необхідно звернути увагу на змішування принципів науки і практичної діяльності.

На нашу думку, А.Я. Гінзбург не зміг дати однозначного, смислового визначення терміна «принципи криміналістики», позначаючи ним фактично різні поняття та не розмежовуючи принципи за теоретичним і практичним призначенням, що роблять і багато інших авторів.

О.О. Ексархопуло формулює принципи криміналістики, керуючись якими можна забезпечити максимально ефективно застосування розроблених нею засобів, прийомів і методів роботи з доказами. До числа таких принципів він відносить: пріоритет закону над криміналістичними науковими рекомендаціями; зміцнення зв'язку криміналістичної науки і практики; орієнтацію на передовий досвід криміналістичного забезпечення розслідування; творчий підхід до виконання практичних завдань; поєднання високої оперативності та обґрунтованості прийнятих криміналістичних рішень [278, с. 38]. Виділеній автором класифікації також притаманне змішання принципів теоретичного і практичного змісту.

На підставі вищевикладеного, перш за все дослідженню підлягають загальні засади науки криміналістики, серед яких прийнято виділяти принципи: об'єктивності, історизму та системності науки [21, с. 71].

Принцип об'єктивності виражає незалежність криміналістичних наукових прикладних досліджень від будь-яких політичних позицій, мотивів, наявності заінтересованості в досягненні максимально точного відображення закономірностей і процесів реального світу.

Принцип історизму дозволяє простежити процес виникнення та розвиток предмета криміналістики, її змісту, функцій, зв'язків з іншими науками, які відображені на певних історичних етапах. Складне явище може бути розкрито і зрозуміле, якщо з'ясовано, за яких умов і за яких обставин воно виникло, які етапи історичного розвитку воно пройшло, яким воно було в минулому. Тільки в такому випадку відкриється можливість визначити те, чим воно є на сьогодні і як воно розвиватиметься в майбутньому [7, с. 99,100]. Даний принцип дозволяє нам установити період зародження знань про засоби і прийоми

боротьби зі злочинністю, виявити причини й обставини, що зумовили їх появу і застосування, а також відповісти на цілу низку інших запитань, що мають принципове значення для теорії криміналістики.

Принцип системності науки означає такий підхід до предмета пізнання, при якому криміналістика в цілому, окремі її розділи та напрями, що вивчаються нею, об'єкти і явища, розглядаються як елементи – взаємопов'язані, взаємообумовлені, тобто частини цілого [21, с. 72]. Принцип системності науки не підміняє матеріалістичної діалектики. У ньому виражається «одна з найважливіших методологічних вимог діалектики, одна з форм конкретизації діалектико-матеріалістичного вчення про загальний зв'язок, розвиток матеріальної дійсності і форм її відображення у свідомості людини» [10, с. 98,99]. Тобто, інакше кажучи, даний принцип передбачає такий підхід до предмета криміналістики, за якого вона в цілому, а також окремі її розділи і напрями, об'єкти і явища, що нею вивчаються, розглядаються як взаємопов'язані та взаємозалежні частини одного цілого, які між собою утворюють взаємообумовлену систему.

І.О. Возгрін доповнює вищезазначені принципи ще трьома положеннями: законності, практичної спрямованості, динамічності [33, с. 83].

На наш погляд, принцип законності стосовно науки криміналістики в цілому доцільно було б сформулювати як відповідність та підпорядкування наукових рекомендацій вимогам кримінального процесуального закону. У практичному аспекті принцип законності означає, що діяльність, яка здійснюється суб'єктами в процесі розслідування (слідчі дії, використання прийомів та засобів), повинна відповідати нормам закону.

Принцип практичної спрямованості говорить про те, що всі теоретичні розробки науки криміналістики прямо або опосередковано спрямовані на застосування в практичній діяльності, але в останній час спостерігаються розробки наукових положень, які мають характер теоретичного дискурсу.

Принцип динамічності полягає в тому, що повинна бути передбачена можливість безперервного вдосконалення і розвитку допомоги практиці з боку науки криміналістики, з урахуванням вимог технічного прогресу.

І. І. Когутич при здійсненні класифікації принципів криміналістики наголошує, що варто виділяти принципи науки та принципи криміналістики як виду практичної діяльності. До першої групи автор відносить: принцип можливості пізнання матеріального світу, який означає, що світ є пізнаваним, тобто всі факти, явища і процеси, які стають об'єктами криміналістики, є пізнаваними, принцип об'єктивності, принцип історизму, принцип системності науки, про які згадувалось вище [99, с. 16–17]. До другої групи належать такі принципи: законності, пріоритету закону над рекомендаціями, зв'язку науки і практики, раціональної організації розслідування, побудови і перевірки версій, криміналістичної реконструкції, творчого підходу до виконання практичних завдань [99, с. 17].

Вищевказані принципи застосовуються в розробленні всіх положень криміналістики незалежно від її поділу на частини. Разом із тим, оскільки предмет і завдання кожного розділу мають свої особливості, розроблення наукових положень кожного з них має здійснюватись за відповідними (специфічними) принципами.

Із вищевикладеного можемо зазначити, що *принципи криміналістичної науки* розуміємо у двох значеннях: перше – як основоположні засади, які характеризують сукупність знань науки криміналістики в цілому; друге – керівні ідеї щодо використання цих знань у практичній діяльності. Логіка міркувань призводить до висновку, що вказані принципи мають теоретичне і практичне значення [182].

Аналізуючи та порівнюючи визначення поняття «принцип» стосовно різних джерел та аспектів, слід зазначити, що з наукової точки зору принцип виступає як основне положення науки, теорії вчення. Пізнання принципів дає можливість зрозуміти сутність науки, вчення, їх основних положень, що

виражаються під час практичної реалізації конкретних норм, базуються на цих положеннях, є спільними для певної галузі чи науки в цілому [29].

Визначення кола принципів, важливих для певної науки, зумовлюється метою та завданнями цієї науки. Пізнання тих чи інших положень науки, її принципів спрямовано на оптимізацію практичної діяльності, яка є об'єктом даної науки. Криміналістика покликана вивчати та розроблювати методи, прийоми і засоби збирання доказів, вивчення обставин події і винуватих осіб у ході діяльності з розслідування злочинів. Це стосується як криміналістики в цілому, так і окремих її розділів, вчень, теорій.

Методика розслідування є самостійним розділом криміналістики, являє собою систему наукових положень, тому повинна формуватися та розвиватися таким чином, щоб забезпечити оптимальні шляхи досягнення мети даного розділу, а саме: розроблення дієвих рекомендацій, створення ефективних методів і прийомів для практичної діяльності з розслідування злочинів. Сформульовані в науці принципи повинні відповідним чином впливати на функціонування системи теоретичних положень, тобто дієвість принципів, їх значимість виявляється через їхні функції, що закладають основу злагодженої взаємодії всіх елементів системи, її стійкості і цілеспрямованості [229, с. 119]. Слід погодитись з В.О. Коноваловою, яка підкреслює, що функції принципів підпорядковують розвиток теорії «певним вимогам: акумулюють досягнення теорії і практики; є джерелом розроблення нових тактичних прийомів; зумовлюють взаємозв'язок тактичних прийомів із методикою розслідування окремих видів злочинів» [111, с. 45]. Тому функції принципів криміналістичної методики повинні бути джерелом розроблення нових методичних рекомендацій.

На наш погляд, *по-перше*, за рівнями слід виділяти принципи науки криміналістики в цілому та принципи її розділів (криміналістичної техніки, тактики, методики) та окремих криміналістичних теорій; *по-друге*, принципи в криміналістиці необхідно поділяти за теоретичним і практичним призначенням,

по-третьє, указані принципи мають нерозривний зв'язок із засадами кримінального провадження. Необхідно керуватися загальним поділом принципів криміналістики на принципи наукових криміналістичних досліджень і принципи організації та здійснення практичної криміналістичної діяльності [278, с. 38]. Тому в дисертаційному дослідженні орієнтуємося на класифікацію принципів криміналістики науки в цілому та принципів криміналістичної методики, які у свою чергу, поділяються на:

- принципи криміналістичної методики як розділу науки;
- принципи формування окремої криміналістичної методики;
- принципи застосування криміналістичної методики.

Указане свідчить, що категорія «принцип» містить не тільки певний напрям теоретичних досліджень, але й спрямована на застосування найбільш доцільного порядку здійснення практичної діяльності [228, с. 59].

У понятті «принцип» виражено два типи знань: знання щодо певного фрагмента реальної дійсності, що вказує на об'єкт пізнання, та знання щодо процесу, процедури, засобів пізнання та конструювання, що вказує на те, яким чином досягається та використовується знання про об'єкт [172, с. 107].

У криміналістичній літературі завжди приділялося чимало уваги принципам методики розслідування, але чітко визначеної системи цих принципів немає до сьогодні. Дуже часто за змістом ці положення мають загальнотеоретичний або практичний характер, інколи стосуються вихідних положень криміналістики, слідчої діяльності чи навіть виходять із положень кримінальної процесуальної діяльності. У зв'язку із цим ми пропонуємо виокремити й охарактеризувати дві групи принципів методики розслідування, зокрема: теоретичного та прикладного призначення.

Спроби теоретичного аналізу принципів криміналістичної методики було зроблено ще у 1938 р. в науковій статті Б.М. Шавера «Про основні принципи окремої методики розслідування злочинів», в якій ідеться про принципи,

виходячи з яких розроблялися б проблеми окремої методики, тобто про принципи криміналістичної методики як розділу науки [256, с. 46].

Поняття і значення принципів криміналістичної методики знайшли своє відображення в роботах радянських і сучасних учених-криміналістів. На жаль, в останніх роботах принципи криміналістичних методик не розмежовуються та розглядаються змішано, здебільшого, як принципи побудови окремих методик. Такий підхід, на думку І.О. Возгіна, значно збіднює поняття принципів заключного розділу криміналістики та залишає його без уваги своїх вихідних положень [33, с. 260].

Для розуміння важливості принципів для криміналістичної методики необхідно звернутися до позиції А.В. Дулова, який визначав, що принципи передбачають систематизацію й узагальнення попередніх наукових знань, конкретизують, формують пізнання, є вихідними положеннями до здійснення досліджень, організують їх, концентрують у собі сукупність методологічних і теоретичних основ, які необхідні для проведення майбутніх досліджень [119, с. 33].

Також важливе значення має думка О.М. Колесніченка, який указував, що до числа найбільш важливих теоретичних положень методики розслідування слід віднести питання про принципи криміналістичної методики. На думку автора, під останніми слід розуміти найбільш важливі основні положення, що сприяють обранню слідчим раціональної (оптимальної) методики розслідування конкретного злочину. При визначенні принципів методики автор розмежовує такі принципи: а) які належать до побудови методики як розділу науки та окремих її частин; б) які стосуються практичної діяльності слідчого з розслідування злочинів, тобто вибору, визначення конкретної методики розслідування конкретного злочину [104, с. 63]. Дана позиція є позитивною для класифікації принципів криміналістичної методики, тому що охоплює теоретичний і практичний аспект.

Г.М. Меглецький указує, що принципи криміналістичної методики необхідно розуміти як ідеї, що впливають із пізнаних закономірностей, вихідні положення розроблення та створення окремих методик, а також основоположні засади з організації та здійснення попереднього (досудового) розслідування, ґрунтуються на досягненнях науки, передової практики та забезпечують його ефективність у виконанні завдань кримінального судочинства [164, с. 143].

На думку І.О. Возгріна, система принципів криміналістичної методики розглядається в зовнішньому і внутрішньому аспектах: зовнішній – представлений особливостями побудови і структури методики як розділу науки, тобто відображається у вигляді принципів науки; внутрішній – виражається сукупністю ідей, висновків, теоретичних положень про організацію розкриття і розслідування злочинів, тобто відображається у вигляді праксеологічних принципів [34, с. 126].

Позиція вченого заслуговує на увагу та буде нами взята за основу при розгляді системи принципів криміналістичної методики, яка буде подана в такому вигляді:

- *теоретичний блок* (принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики, принципи побудови (формування) криміналістичних методик);
- *практичний блок* (принципи застосування криміналістичних методик) [181].

Стосовно принципів криміналістичної методики як розділу криміналістики В.В. Тіщенко зауважує, що потрібно виходити з логічних, ґносеологічних принципів і принципів криміналістики як науки в цілому. До них, зокрема, належать принципи відповідності наукових рекомендацій вимогам закону, інтересам і запитам практики, використання новітніх досягнень науки і техніки та емпіричних досліджень, об'єктивності, наукової обґрунтованості, цілісності, самостійності тощо [225, с. 18].

І.О. Возгрін розподіляє принципи методики на три групи: 1) загальні принципи, що визначають зміст, структуру і значення цього розділу

криміналістики в цілому; 2) окремі принципи, що визначають основні засади розроблення, змісту та застосування окремих методик; 3) спеціальні принципи, що визначають особливості структури і змісту методик окремих категорій, груп злочинів. До *загальних* він відносить принцип історизму, системності криміналістичних методичних наукових знань, єдності теорії і практики в криміналістичній методиці розслідування. До *окремих* – законність методик розслідування, теоретична обґрунтованість та практична цінність, конкретність, етапність, ситуаційність, реалізація етичних норм у методиках розслідування. Щодо *спеціальних* принципів автор зауважує, що їх теоретичне обґрунтування і розроблення в криміналістиці тільки починається та відносить такі положення: загальний підхід до розкриття даних груп однорідних злочинів; спільність обставин, що підлягають установленню; комплексність даних окремих методик [34, с. 129–130].

І.І. Когутич указує, що принципи криміналістичної методики – засновані на законі вимоги, яким повинна відповідати побудова будь-яких окремих методик. Ці принципи автор поділяє на: *загальні* (що визначають основи розділу криміналістики); *окремі* (що визначають категорії (критерії), які зумовлюють напрацювання криміналістичних методик); *спеціальні* (базові категорії, що слугують розробленню конкретних методик розслідування окремих видів чи груп злочинів) [99, с. 537–538]. До принципів криміналістичної методики як розділу криміналістики належать такі засади: законність методик, цілісність методик, наукова обґрунтованість і достовірність, вимога побудови окремих методик на основі змісту і диспозиції відповідних норм кримінального закону, інших законодавчих актів, що визначають юридичну відповідальність (цивільно-правову, адміністративну), а також регламентують діяльність правоохоронних органів і суду.

Методика розслідування злочинів повинна формуватися і розвиватися таким чином, щоб забезпечити оптимальні шляхи досягнення мети даного розділу криміналістики – створення науково обґрунтованих рекомендацій щодо

застосування ефективних методів і засобів розкриття та розслідування різних видів і груп злочинів. Запропоновані в науці принципи повинні відповідно впливати на функціонування системи теоретичних положень [225, с. 19].

Принципи криміналістичної методики розслідування злочинів повинні забезпечувати виконання завдань, поставлених перед цим розділом криміналістики. Криміналістична методика розслідування злочинів як частина криміналістики виконує своєрідні функції цієї науки, а саме: розробляє загальні положення щодо механізму злочинної діяльності, організації і здійснення слідчої діяльності, а також науково і практично обґрунтовані рекомендації з питань раціонального й ефективного розслідування окремих категорій (видів, груп) злочинів. У свою чергу окремі криміналістичні методики є підсистемою криміналістичної методики як частини (розділу) криміналістики і мають свої специфічні функції. До функцій окремої криміналістичної методики можуть належати: 1) описово-інформаційна; 2) пізнавально-прагматична; 3) прогностично-евристична; 4) дидактична (навчальна) [135, с. 418].

Проаналізувавши основні методологічні підходи до визначення принципів криміналістичної науки загалом та криміналістичної методики зокрема, необхідно здійснити безпосередній аналіз сутності окремих принципів криміналістичної методики як розділу науки криміналістики. При цьому вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що в переважній більшості робіт принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики поєднуються і не розмежовуються з принципами формування криміналістичних методик. На нашу думку, такий підхід є неточним і у зв'язку із цим ми вважаємо за необхідне зробити спробу розмежування таких принципів за функціональним призначенням, оскільки вважаємо, що **принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики** – це основоположні засади, з урахуванням яких здійснюється наукове пізнання об'єкта криміналістики з метою отримання

обґрунтованих даних для їх подальшого використання в розробленні відповідних методик розслідування.

Розглянувши положення щодо принципів методики розслідування як розділу криміналістики, слід виокремити ті положення, які характеризуються особливості побудови і структури методики як розділу науки.

Принцип розгляду об'єктів методики розслідування – злочину і слідчої діяльності – із позицій системно-діяльнісного та функціонально-технологічного підходів. Необхідність виокремлення такого принципу зумовлюється низкою чинників, зокрема:

– визнання теорії діяльності як дієвої методології дослідження активної поведінки людей у соціумі. Як зауважують кримінологи, загальновизнано, що основною формою людської активності є практична діяльність, яка спрямована на задоволення різноманітних потреб, перетворення матеріального світу, суспільних відносин і самої особистості. Очевидно, що потреби найчастіше не можуть бути задоволені одним поведінковим актом чи вчинком, у зв'язку із чим здійснюється цілий ряд поведінкових актів [59, с. 79]. Безумовно, що не є винятком із цього правила й злочинна діяльність та діяльність із розслідування злочинів, які, виступаючи у вигляді протидіючих форм людської активності, завжди утворюють відповідну діяльність через послідовність поведінкових актів. Обравши як методологічний підхід «діяльнісний підхід», учені-криміналісти визначають протиправну активність конкретних суб'єктів через категорії «злочинна діяльність», «механізм учинення злочину», «технологія злочинної діяльності», при цьому аналіз визначень цих категорій у теорії криміналістики дозволяє стверджувати, що здебільшого вони трактуються як *система* відповідних поведінкових актів, складність якої залежить від межі аналізу та конкретної мети дослідження. Аналогічний підхід простежується і під час наукового дослідження діяльності з розслідування злочинів, а окремі форми дослідчої діяльності, зокрема оперативно-розшукова діяльність, визначаються через категорію «система» на рівні законодавства.

Схожа ситуація спостерігається й у використанні функціонально-технологічного підходу, доцільність якого зумовлюється тим, що: а) діяльність із розслідування злочинів аналізується через відповідну функціональну характеристику суб'єктів розслідування [42]; б) визнання факту реальної алгоритмізації, а отже технологізації злочинної діяльності; в) розроблення типових алгоритмів розслідування і технологій слідчої діяльності.

Зважаючи на викладене та підтримуючи пріоритет указаних методологічних підходів, логічним є визнання спеціальним принципом *принципу розгляду об'єктів методики розслідування – злочину і слідчої діяльності – із позицій системно-діяльнісного та функціонально-технологічного підходів.*

Більше того, указаний принцип дозволяє вивчати дві протилежні і водночас взаємопов'язані системи діяльності (дій), кожна з яких має різну спрямованість та виконує свої завдання – злочинна діяльність і діяльність із розслідування. Кожна із цих систем діяльності має свою технологію здійснення.

Уважаємо, що даний принцип є в системі криміналістичної методики як розділу криміналістики, тому що завдання цього розділу зумовлюють дослідження діяльності з розслідування як пошукового процесу пізнання кримінально релевантної події. Процес практичної діяльності завжди потребує технології здійснення, належної організації й ефективного управління суб'єктами, на які покладені важливі функції: з'ясування істини, викриття винних та швидке розкриття злочину.

Принцип інтеграції наукових знань у теоретичних дослідженнях. Характерною рисою сучасного етапу розвитку науки є розширення і поглиблення діалектично взаємопов'язаних процесів диференціації й інтеграції знань [45, с. 31–32]. При цьому паритетний статус цих явищ було порушено в бік інтеграційних процесів, що детерміновано розвитком науково-технічного прогресу.

Окреслені процеси в реальному житті супроводжуються виникненням таких предметних сфер дослідження, які потребують комплексного підходу: використання методології та понятійного апарату різних наук, асиміляції теорій і концепцій, екстраполяції наукових моделей, розроблених однією наукою для опису процесів та явищ, що належать до предмета дослідження інших наук. Звідси суб'єкт пізнання для успішного виконання поставленого завдання вимушений виходити за межі вузької спеціалізації, змінювати філософію свого мислення, опановувати методологію та понятійно-категоріальний апарат інших наук [247, с. 8]. Особливої важливості наведений принцип набуває в контексті прийняття нового КПК України, де впроваджено інститут негласних слідчих (розшукових) дій. У контексті цього в межах реалізації принципу інтеграції наукових знань під час проведення наукових досліджень учені опановують науковий інструментарій суміжних галузей наукового знання – теорії оперативно-розшукової діяльності, зокрема:

- понятійно-категоріальний апарат (контроль за вчиненням злочину, конфіденційне співробітництво);
- методологічні основи, зокрема систему спеціальних принципів та особливості проведення наукових досліджень;
- окремі теорії, розроблені в межах оперативно-розшукової науки (теорія проведення оперативно-розшукових заходів) та їх екстраполяцію в практику.

Узагальнюючи, необхідно зауважити, що принцип інтеграції наукових знань використовується і для забезпечення впровадження в теорію методики розслідування окремих положень природничих, технічних та суспільних наук і як наслідок формування концепції криміналістичної кібернетики [141]. Крім того, із використанням наведеного принципу в криміналістичних дослідженнях у межах теорії криміналістичної методики обґрунтовано:

- концепцію алгоритмізації слідчої діяльності [87], методологічною основою якої є теорія раціонального вибору та теорія алгоритмів;

– концепцію технологічного підходу в криміналістиці [228] та конкретні технології розслідування злочинів [269].

Також необхідно звернути увагу на реалізацію цього принципу під час побудови криміналістичних характеристик злочинів, які є невід’ємною складовою криміналістичної методики як окремої теорії криміналістичної науки. Зокрема, наприклад, можна зауважити, що під час побудови криміналістичних характеристик злочинів у сфері господарської діяльності у криміналістичну теорію впроваджується система знань, концепцій та понятійно-категоріальний апарат з економічної теорії, банківської справи, господарського та цивільного права, теорії організації фондових ринків тощо.

Принцип відповідності теоретичних положень методики розслідування запитам практики боротьби зі злочинністю. Аналізуючи значення цього принципу, слід звернути увагу на прикладну спрямованість криміналістики як науки загалом. При цьому необхідно підкреслити, що розподіл наук на теоретичні і прикладні є досить умовним, але загалом можна зауважити, що прикладні науки більше пов’язані з конкретними формами практичної діяльності суб’єкта та спрямовані на підвищення її ефективності. Вивчення потреб практики є обов’язковою умовою проведення наукових досліджень, метою яких виступає розроблення положень та рекомендацій з удосконалення слідчої діяльності [18, с. 45]. Р.С. Белкін зауважив, що дослідження практики дозволяє «визначити потреби практики та перспективи розвитку криміналістичної теорії, яка повинна задовольняти ці потреби, ... скласти уявлення про помилки практичної діяльності для встановлення їх причин, розробки в теорії шляхів подолання цих помилок, а також нових методів підвищення ефективності здійснення практичної діяльності» [23]. Часто виникає парадоксальна ситуація, коли в практичній діяльності трапляються випадки відсутності належної методики розслідування (нових видів злочинів), у свою чергу теоретики відмовляються від її розроблення через недостатню кількість емпіричного матеріалу чи його відсутність узагалі. На

підставі вищевикладеного постає запитання: чи потрібно для розроблення окремих криміналістичних методик нагромадження емпіричного матеріалу в достатній кількості? На це питання звертав увагу ряд учених-криміналістів, зокрема В.В. Тіщенко [226, с. 478], В.А. Журавель [76, с. 312], Ю.П. Гармаєв, А.Ф. Лубін [38, с. 79]. Підтримуємо їхню точку зору: учені-криміналісти не можуть чекати, доки практика нагромадить тисячі судових прецедентів, перш ніж розпочнеться їх узагальнення й формування відповідних рекомендацій, навпаки, спираючись на прогностичне бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних виявів, науковці повинні з випередженням забезпечувати слідчі органи необхідними методичними рекомендаціями [76, с. 312].

У контексті цього, оскільки генеральним завданням криміналістики є підвищення ефективності розслідування злочинів, її прикладний характер є беззаперечним. Реалізація вказаного принципу криміналістичної методики як розділу науки передбачає:

а) проведення наукових досліджень із метою розроблення теоретичних положень, спрямованих на забезпечення першочергових потреб практичної діяльності¹;

б) оновлення методик розслідування «традиційних» злочинів у зв'язку з постійною модернізацією способів їх учинення, що забезпечує постійний генезис нових форм злочинної поведінки;

в) швидке розроблення теоретико-прикладних моделей розслідування інноваційних форм злочинної діяльності. Наприклад, розроблення окремих методик розслідування комп'ютерних злочинів та інших форм злочинної діяльності, які пов'язані з використанням комп'ютерів. Більше того, необхідно зауважити, що в даному випадку реалізація цього принципу є чітко вираженою,

¹ Необхідно звернути увагу й на те, що значну роль у забезпеченні дотримання цього принципу відіграють і практичні підрозділи. Зокрема, у системі МВС України кожних п'ять років розробляється та затверджується відповідним наказом МВС України перелік пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення та впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, що забезпечує максимальну інтеграцію науки і практики.

адже наука намагається забезпечити потреби практики, орієнтуючись на теоретичні моделі та реальні можливості практичних підрозділів, оскільки практика розслідування, як правило, є незначною та суперечливою;

- г) розроблення міжвидових методик розслідування злочинів;
- д) виявлення типових проблем і помилок у практиці розслідування;
- е) виявлення тих напрямів розслідування, які не забезпечені науковими розробками криміналістичної методики розслідування.

Цей принцип зумовлений кількома факторами: 1) розширення кола злочинних дій, поглиблення професіоналізму, поширення організованих форм злочинної діяльності, використання злочинцями сучасних науково-технічних знань та способів їх застосування, розроблення ними спеціальних злочинних технологій. Це, у свою чергу зумовлює вміння розкриття таких злочинних проявів і викриття злочинців; 2) потреба вирішення теоретичних і методологічних завдань криміналістичної методики розслідування злочинів, залучення сучасних теоретичних підходів, учень, методів і засобів широкого кола філософських, природничих, технічних і гуманітарних наук.

Також, на нашу думку, необхідно звернути увагу на те, які критерії дозволяють стверджувати, що криміналістична методика як частина криміналістичної науки функціонує й розвивається з дотриманням цього принципу:

- наукові дослідження здійснюються на замовлення відповідних практичних підрозділів;
- результати, отримані внаслідок наукових досліджень у вигляді методичних рекомендацій, реально використовуються практичними підрозділами;
- вибір напрямів наукового пошуку здійснюється з урахуванням динаміки та структури злочинності за певний період, що дозволяє зорієнтувати дослідження в напрямі оптимізації розслідування злочинів, динаміка яких

зростає, та злочинів, що мають значну питому вагу в структурі злочинності загалом;

– теоретичні дослідження корелюються залежно від змін у структурно-функціональній побудові суб'єктів виявлення та розслідування злочинів.

Принцип типізації та диференціації злочинних діянь. Необхідність запровадження цього принципу зумовлюється закономірностями розвитку злочинної практики, зокрема:

– поступове виділення в злочинній діяльності конкретного суб'єкта чи групи суб'єктів базової злочинної діяльності;

– входження до структури злочинної діяльності різних злочинних діянь, які водночас віднесені до однієї класифікаційної групи в межах КК України (за критерієм об'єкта злочинного посягання) – корисливо-насильницька злочинність;

– об'єднання в структурі злочинної діяльності злочинів із різних розділів КК України, які утворюють технологію злочинної діяльності і потребують формування специфічної методики розслідування, зокрема злочини у сфері господарської діяльності;

– суттєвими відмінностями в технологіях учинення одного виду злочину з різними кваліфікуючими ознаками, що потребує розроблення видових методик розслідування, зокрема умисні вбивства з кваліфікуючими ознаками.

Принцип типізації та диференціації діяльності з розслідування злочинів. Необхідність закріплення такого принципу зумовлюється:

– використанням ситуаційного підходу в розслідуванні злочинів через виокремлення типових слідчих ситуацій початкового та подальшого етапу розслідування з їх детальною класифікацією;

– необхідністю виокремлення в методиках типових завдань для розслідування загалом та типових завдань для слідчих ситуацій;

– необхідністю розроблення в структурі конкретної методики моделі диференціації розслідування за однотипними злочинами залежно від зміни слідчої ситуації та виникнення нових завдань розслідування.

2.2. Принципи формування криміналістичної методики розслідування злочинів

Методичне забезпечення процесу розслідування та запобігання злочинам завжди було і є одним із пріоритетних напрямів розвитку науки криміналістики, адже саме в криміналістичній методиці як розділі криміналістики аналізується нагромаджений досвід виявлення, розслідування та запобігання злочинам, відшукуються найбільш ефективні прийоми, методи провадження слідства в певних категоріях справ [275, с. 89].

Головним завданням криміналістичної методики розслідування є розроблення методик розслідування окремих категорій (груп, видів, підвидів) злочинів. Тому в теоретичній частині криміналістичної методики повинно вказуватися на принципи формування окремих методик розслідування. Формування кожної системи, зокрема спрямованої на оптимізацію слідчої діяльності, має ґрунтуватися на певних засадах, що пов'язані з закономірностями такої діяльності. Побудова системи повинна відповідати певним вимогам, має бути гнучкою та максимально функціональною.

Побудова криміналістичних методик різних категорій злочинів залежить не від випадкових чинників або хаотичного розвитку науки. Їх формування залежить, у першу чергу, від рівня узагальнення злочинів (роду, виду, підвиду, групи тощо), підходів до криміналістичної класифікації злочинних діянь, причому для методики розслідування окремих видів (різновидів) злочинів одним із головних завдань є розроблення типових систем (та підсистем) дій слідчого, що відображають найбільш ефективні шляхи розкриття злочину і сприяють обранню оптимальної системи дій з конкретної кримінальної справи [275, с. 89].

Саме принципами, які покладені в основу розроблення окремих криміналістичних методик, визначається система методів і засобів розслідування злочинів, а також структура окремих методик розслідування в криміналістичній науці, що є важливими для правозастосовних органів, які безпосередньо використовують криміналістичні методики у своїй практичній діяльності [229, с. 115].

Свого часу ще Р.С. Белкін указував, що сутність принципів формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів полягає в такому: 1) слід виходити зі знання механізму злочину та його центрального елемента – способу підготовки, учинення та приховування злочину, умов, що визначають вибір способу і виникнення слідів його застосування; 2) окрема криміналістична методика має бути розрахована на її адаптацію до конкретних умов розслідування; 3) керуючись системним підходом до процесу розслідування, окрема криміналістична методика повинна відображати етапність цього процесу, ті завдання, які вирішуються на кожному його етапі, особливості цих етапів [24, с. 201,203].

У зв'язку з висловленим слід розглянути та з'ясувати, у чому ж полягає проблема розроблення принципів криміналістичної методики, які принципи виділяють вчені в криміналістичній доктрині, чи розмежовують дані принципи за теоретичним і практичним значенням взагалі, та висловити власне бачення вирішення проблем розроблення принципів криміналістичної методики, завдяки якому було б зрозуміло, яким саме чином формувати ту чи іншу методику. Дані принципи в будь-якому випадку повинні впливати із завдань криміналістичної методики, а саме: розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій по ретельному проведенню та продуктивному розслідуванню окремих видів злочинів.

На нашу думку, у методиці важливе не просте повторення тих чи інших загальнокриміналістичних принципів, а те як вони реалізуються, якими шляхами і засобами методичного характеру знаходить своє відображення в

слідчій практиці, адже принципи наукового розроблення криміналістичної методики повинні реалізуватися в ході її застосування при розслідуванні.

Говорячи про проблеми розроблення принципів криміналістичної методики, слід зауважити, що перш за все їх необхідно чітко уніфікувати та розмежовувати за теоретичним і практичним призначенням. Також, безумовно, має бути система принципів криміналістичної методики.

О.М. Колесніченко першим визначив методику як систему загальнонаукових положень, методичних рекомендацій, що базуються на нормах кримінально-процесуального законодавства, які використовуються з метою розслідування та розкриття злочинів [103]. Досить вдалий підхід до визначення методичних принципів автором був здійснений в 70-х роках ХХ ст., де під останніми він розуміє засновані на законі криміналістичні рекомендації, що слугують його найбільш ефективному здійсненню та є важливими для розслідування всіх видів злочинів. До цих засад належать такі положення: 1) правильна кримінально-правова оцінка розслідуваної події; 2) обумовленість методики особливостями конкретної кримінальної справи і слідчої ситуації; 3) координація дій слідчого, органів дізнання і громадськості; 4) використання в розслідуванні наукових знань [103, с. 27]. Указані принципи дійсно відображають специфіку стратегії розслідування та дотримання основних умов реалізації будь-якої конкретної методики, оскільки є практичними по своїй суті.

М.О. Селіванов виділяв десять принципів криміналістичної методики: 1) плановість розслідування; 2) обумовленість методики предметом доказування; 3) необхідність урахування типової криміналістичної характеристики злочинів; 4) урахування при побудові методики розслідування в конкретній справі слідчої ситуації; 5) оптимальний набір слідчих дій, що забезпечують повноту, точність і економічність розслідування; 6) розподіл слідчих дій на первинні і подальші; 7) оптимальна послідовність намічених і проведених слідчих дій; 8) передбачення поряд з окремими слідчими діями комплексів слідчих дій, підпорядкованих тим чи іншим окремим завданням;

9) установлення черговості таких комплексів слідчих дій; 10) рухливість, динамічність методики [208, с. 121–128; 209, с. 61–64].

Значний внесок зробив С.Н. Чурилов, диференціюючи принципи криміналістичної методики на три групи. *Перша група* принципів стосовно залежності окремих методик розслідування від права, яка включає такі підсистеми принципів: 1) обумовленість окремих методик розслідування нормами конституційного і міжнародного права, міжнародними договорами, законодавством про ОРД, про боротьбу зі злочинністю та прокурорський нагляд; 2) обумовленість окремих методик розслідування нормами галузевого права (кримінально-процесуального, кримінального, цивільного, адміністративного та інших галузей); 3) обумовленість окремих методик розслідування іншими нормами і довідковими матеріалами. *Друга група* принципів стосовно залежності окремих криміналістичних методик від науки: 1) обумовленість окремих методик розслідування положеннями суспільних неправових наук (філософія, логіка, етика); 2) обумовленість окремих методик розслідування положеннями галузевих юридичних наук (кримінальний процес, кримінальне право, цивільне право); 3) обумовленість окремих методик розслідування положеннями наук, що розвиваються на стику природничих та технічних наук (біоніка, біофізика, кібернетика); 4) обумовленість окремих методик розслідування положеннями криміналістичної науки [255; 253]. *Третя група* принципів стосовно залежності окремих методик розслідування від практики має практичний зміст та більш детально буде розглянута в розділі 3.

М.І. Хлюпін до числа методичних принципів відносить: 1) принцип всебічного, повного та об'єктивного дослідження способу вчинення злочину, особи злочинця, форми вини і характеру шкоди; 2) принцип урахування та аналізу слідчої ситуації в певних напрямках розслідування; 3) принцип поетапності процесу розслідування; 4) принцип організаційної єдності і логічної обумовленості системи слідчих дій у структурі методики розслідування; 5) принцип оптимальності слідчих і оперативно-розшукових дій;

6) принцип використання спеціальних знань у методиці розслідування та запобігання злочинам [245, с. 17].

І.Ф. Герасимов до принципів побудови методики розслідування відносить: 1) наукову обґрунтованість та зумовлену цією обставиною достовірність висновків і криміналістичних рекомендацій; 2) розроблення криміналістичної характеристики даного виду або групи злочинів; 3) використання при розробленні окремих методик так званої криміналістичної класифікації злочинів; 4) урахування ситуаційних чинників; 5) координацію і кооперацію всіх засобів, методів та можливостей, що забезпечують повноту і швидкість розслідування; 6) забезпечення об'єктивності дослідження всіх матеріалів справи; 7) забезпечення застосування всіх передбачених законом заходів із метою розкриття злочинів та встановлення осіб, які їх учинили [40, с. 325–327].

У подальших дослідженнях із цієї проблеми можна знайти багато поглядів інших вчених. Зокрема М.В. Салтевський вважає, що методика будується відповідно до таких принципів (наукових засад): 1) законність, тобто вся слідча діяльність повинна здійснюватися в межах чинних законів; 2) наукова обґрунтованість методів і засобів та відповідність їх сучасному рівню розвитку науки; 3) обумовленість методики колом обставин, що підлягають установленню; 4) етапність методики, що відображає особливості збирання доказової інформації в стадії порушення й провадження початкових і наступних слідчих дій; 5) ситуаційність методики як специфічний прийом пізнання події злочину; 6) алгоритмічність і системність слідчих дій, зумовлені завданнями розслідування; 7) комплексність сил і засобів для досягнення єдиної мети [205, с. 260]. Указані засади належать до методологічної категорії, яку іменують принципами, та слугують у практичній діяльності з розслідування злочинів керівними ідеями, об'єктивно закономірними засадами конструювання теоретичних основ окремих криміналістичних методик.

Є.П. Іщенко та А.О. Топорков виділяють загальні принципи, які призначені для забезпечення чіткого врахування всього методично суттєвого під час розслідування, і відносять до них вимоги неухильного дотримання законності під час розроблення й реалізації методичних рекомендацій, планового, етапного, швидкого й оперативного розслідування. Методична сутність даних вимог зорієнтована на те, щоб прийоми і способи ведення слідства відповідали не тільки закону, але й нормам слідчої етики [89, с. 486].

П.Д. Біленчук, А.П. Гель, Г.С. Семаков до загальних принципів криміналістичної методики відносять: 1) дотримання законності; 2) плановість розслідування; 3) оперативність і швидкість розслідування; 4) індивідуальність розслідування; 5) взаємозв'язок слідчого з оперативним апаратом органів розслідування; 6) активне використання спеціальних знань і технічних засобів; 7) використання допомоги громадськості [25, с. 253].

М.Г. Шурухнов виокремлює такі принципи: 1) дотримання законності; 2) індивідуальність і динамічність розслідування; 3) планомірність, всебічність, повнота, об'єктивність та економічність розслідування; 4) оперативність і швидкість розслідування; 5) використання даних криміналістичної характеристики злочинів; 6) урахування під час побудови методики розслідування конкретного злочину, типових слідчих ситуацій, що виникають; 7) поєднання слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (взаємодія слідчого з оперативними підрозділами правоохоронних органів); 8) використання технічних засобів, прийомів і методів при розслідуванні (використання знань спеціалістів та експертів); 9) використання допомоги громадськості в розкритті злочинів; 10) виявлення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів, та вжиття заходів щодо їх усунення тощо [270, с. 446–449].

А.В. Шмонін указує, що принципи формування (побудови, розроблення) окремих криміналістичних методик орієнтують на обов'язковість під час розроблення конкретних методик урахування всіх виявлених криміналістичних особливостей окремих видів злочинів, ступеня типовості слідчих ситуацій, що

виникають на різних етапах розслідування, широке й погоджене використання всіх видів слідчо-оперативної взаємодії, усього арсеналу спеціальних знань, найбільш сучасних методологічних концепцій діяльності з розслідування [269, с. 70].

Варто зауважити, що вказані автори мають на увазі принципи побудови методики розслідування, які адресовані слідчому, тобто принципи практичного застосування.

Б.В. Щур вважає, що автори під виглядом принципів криміналістичної методики розглядають вимоги до самого процесу розслідування, тобто слідчої діяльності (індивідуальність і динамічність, оперативність і швидкість, плановість розслідування тощо) або навіть виокремлюють цілі напрями діяльності. Окрім того, деякі «загальні наукові положення» не є в повному розумінні принципами, а відображають елементи криміналістичної методики: використання спеціальних знань, використання допомоги громадськості, використання технічних засобів, прийомів і методів при розслідуванні, виявлення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів тощо. З іншого боку, перераховані «принципи» відображають певні вимоги до слідчої діяльності, а не до криміналістичної методики як наукової абстракції [271, с. 179–186]. На його думку, доцільно розрізняти принципи побудови (формування) окремих криміналістичних методик та принципи їх застосування (виконання діяльності щодо їх реалізації), де виділяються такі принципи побудови (формування) окремих криміналістичних методик: 1) системність окремої криміналістичної методики; 2) наукова обґрунтованість методичних рекомендацій та слідчих технологій; 3) структурованість окремої криміналістичної методики; 4) алгоритмічність окремої криміналістичної методики; 5) об'єктивність формування окремої криміналістичної методики [273, с. 19].

На думку В.А. Журавля, аналіз запропонованих принципів дає підстави стверджувати, що більшою мірою вони стосуються формулювання засад

організації розслідування злочинів, загальних вимог до дій слідчого при розслідуванні будь-якого виду злочину, аніж визначення керівних підходів до розроблення окремих криміналістичних методик як своєрідних інформаційних моделей, окремі з них узагалі навряд чи можна віднести до принципів, оскільки вони відображають елементи структури криміналістичної методики (наприклад, залучення спеціальних знань, використання допомоги громадськості, технічних засобів, прийомів і методів при розслідуванні, безперервність версіювання, планування і наукової організації праці суб'єктів досудового і судового слідства, виявлення причин та умов, що сприяють учиненню злочинів, та ін.) [73, с. 176]. Сам автор активно підтримує точку зору та класифікацію наданих Б.В. Щуром принципів, а також уточнює та доповнює перелік цих принципів такими положеннями формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів: 1) відповідність технології створення (побудови) криміналістичних методик їх класифікаційному рівню; 2) відповідність методико-криміналістичних рекомендацій кінцевій меті формування певної методики; 3) відповідність типових криміналістичних моделей розслідування предмету доказування й диспозиції статті Кримінального кодексу; 4) відповідність структури окремої криміналістичної методики структурі базової моделі криміналістичної методики розслідування злочинів; 5) відповідність послідовності викладення методичних порад етапності процесу розслідування; 6) ситуаційна зумовленість побудови методико-криміналістичних рекомендацій [73, с. 180].

В.В. Тіщенко також здійснив ґрунтовний аналіз теоретичних та практичних основ методики розслідування, де приділив багато уваги принципам методики розслідування злочинів. Правильний підхід автора вбачається саме в тому, що він розмежовує принципи наукового розроблення методики розслідування окремих категорій злочинів, які є теоретичними за своїм призначенням та належать до наукової діяльності, а також принципи побудови або адаптації методик розслідування конкретного злочину, які у свою

чергу мають практичний характер та застосовуються безпосередньо слідчим. У даному підрозділі нас цікавлять принципи саме розроблення методики розслідування.

До принципів наукового розроблення методики розслідування окремих категорій злочинів автор відносить такі вихідні положення: 1) розгляд об'єктів методики розслідування – злочину і розслідування з позицій системно-діяльнісного і функціонального підходів. Даний принцип дозволяє досліджувати вказані об'єкти як комплекси цілеспрямованих дій суб'єктів, з одного боку злочинної, а з іншого – слідчо-криміналістичної діяльності; 2) використання даних і новітніх досягнень інших наук для дослідження злочинів, умов їх учинення, особливостей механізму слідоутворення і розроблення адекватних рекомендацій з їх розслідування; 3) розроблення методичних рекомендацій на основі криміналістичного аналізу злочинів і створення їх типової інформаційно-пізнавальної моделі – криміналістичної характеристики щодо досліджуваної категорії злочинів; 4) використання досвіду слідчої практики шляхом його узагальнення, аналізу і наступної екстраполяції в теорію розкриття злочинів; 5) розроблення методичних рекомендацій на основі криміналістичної класифікації злочинів, що дозволяє виявити і дослідити особливості відповідної класифікаційної групи і створити методику певного рівня; 6) розроблення окремих методик розслідування на основі визначення і характеристики обставин даного виду злочину, що підлягають установленню; 7) розроблення напрямів і завдань розслідування з урахуванням специфіки етапів розслідування; 8) розроблення методичних рекомендацій на основі інформаційно-ситуаційної оцінки стану розслідування, виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування; 9) виділення відповідних типових завдань тактичного й організаційно-методичного характеру і визначення оптимальної програми їх виконання з урахуванням особливостей конкретної категорії злочинів і етапів їх

розслідування; 10) виділення специфічних тактичних і технічних прийомів при проведенні окремих слідчих дій і тактичних операцій [229, с. 119].

Окремі критичні зауваження щодо запропонованої системи принципів були висловлені Б.В. Щуром, який як недолік концепції В.В. Тіщенка вбачає те, що запропонований ним перелік містить не стільки принципи побудови (розроблення) криміналістичної методики, скільки зміст самої методики. Тому й кожний «принцип» починається такими словами, як «розгляд», «використання», «розроблення», «виділення» та ін. Крім цього, на його думку, не можна до принципів наукового розроблення методики розслідування окремих категорій злочинів відносити, наприклад, «розроблення методичних рекомендацій на основі криміналістичного аналізу» чи «використання досвіду слідчої практики шляхом його узагальнення» [271, с. 170–186]. На нашу думку, зауваження не є конструктивними, оскільки формулювання принципів як певних вимог або як основоположних засад не втрачає змісту цих принципів. Перелік принципів, виділений В.В. Тіщенком, визначає зміст методики, є керівними ідеями при розробленні методик розслідування окремих категорій злочинів. Звісно, цей перелік не є догмою, указані принципи можуть бути змінені й доповнені. Деякі з висловлених принципів мають факультативний характер, інші складають обов'язкові умови формування методики розслідування.

Не вдаючись до детальної наукової дискусії щодо поглядів кожного з дослідників, можна зробити певні узагальнення. Так аналіз розроблених дослідниками класифікацій принципів криміналістичних методик свідчить про їх суттєві відмінності та виокремлення різного підґрунтя для формування. Зважаючи на це, на нашу думку, доцільно виокремити декілька підходів щодо особливостей групування принципів криміналістичних методик.

Перш за все необхідно виокремити погляди, у межах яких принципи криміналістичної методики фактично ототожнюються з принципами організації розслідування. У межах такого підходу вчені акцентують увагу на таких

принципах: правильна кримінально-правова кваліфікація події кримінального правопорушення, координація дій слідчого, органу дізнання та громадськості. На нашу думку, такий підхід є дискусійним, оскільки під час його використання відбувається змішування принципів прикладної і евристичної (творчої) діяльності слідчого. Більше того, використовуючи такий підхід, досить важко розробити методику розслідування конкретного виду чи групи злочинів, оскільки рівень теоретичного узагальнення вихідних засад такої діяльності є недостатнім.

В інших підходах дослідники акцентують увагу на виокремленні загальних принципів, наприклад «законності», «наукової обґрунтованості», які є характерними для всіх форм діяльності, спрямованих на протидію злочинності. На нашу думку, ключовим недоліком такого підходу є використання загальнотеоретичних конструкцій, які не завжди враховують специфіку слідчої діяльності.

Для третього підходу характерною є комплексна систематизація принципів формування методик розслідування та принципів організації розслідування, що призводить до змішування різнорівневих категорій. У свою чергу, зважаючи на предмет нашого дослідження, ми підтримуємо позицію В.В. Тіщенка, який зосередив увагу на виокремленні власне теоретичних принципів та засад формування криміналістичних методик, поклавши в основу своїх досліджень технологічно-евристичний підхід до розуміння діяльності слідчого.

Розмаїття підходів до визначення принципів криміналістичної методики, багатоваріантність пропозицій щодо узгодження різних поглядів на цю проблему стимулювали науковців до необхідності визначення критеріїв розмежування принципів побудови (формування) криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів і принципів, якими керується слідчий при організації розслідування конкретного злочинного діяння. Як наслідок у

криміналістичній літературі з'явилися різні інтерпретації щодо викладення цих різновидів принципів [73, с. 176].

Окремі криміналістичні методики мають формуватися на підставі головних вихідних положень, основоположних засад, ідей, принципів. Ураховуючи класифікацію принципів за теоретичним та практичним призначенням, можна сказати, що такий поділ принципів фактично визначає різні вимоги (основні ідеї), які направлені, з одного боку, на розроблення, а з іншого – на застосування окремих криміналістичних методик. При цьому принципами розроблення, головним чином, керуються наукові співробітники, учені-криміналісти, оскільки дані принципи стосуються наукової діяльності, яка спрямована на розроблення окремих методик розслідування, а принципами побудови (адаптації) повинні керуватися правозастосовні органи – ті особи, які безпосередньо використовують криміналістичні методики у своїй практичній діяльності.

Проведений вище аналіз свідчить, що на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки проблема принципів формування криміналістичних методик привертала увагу значної кількості дослідників. Але наявні напрацювання не позбавлені окремих недоліків, зокрема: змішування принципів криміналістики як науки з принципами формування криміналістичних методик; включення до системи принципів по суті критеріїв, яким має відповідати та чи інша методика розслідування; змішування принципів формування криміналістичних методик і принципів практичної діяльності з розслідування злочинів.

До принципів наукового розроблення методики розслідування окремих категорій злочинів належать такі положення.

– ***Принцип урахування кримінально-правової класифікації злочинів.***

Вивчення теоретичних джерел свідчить, що сьогодні формування криміналістичних методик спирається в значній кількості випадків на кримінально-правову характеристику злочинів. Ця позиція вперше на

теоретичному рівні обґрунтована професором Р.С. Белкіним, а в подальшому розвинута вітчизняними дослідниками. Зокрема, як слушно зазначає В.В. Тіщенко, при побудові окремих методик розслідування не можна відмовитись від кримінально-правових критеріїв, оскільки розслідуване діяння в кінцевому результаті повинне отримати правильну кваліфікацію, а склад злочинного діяння багато в чому визначає коло обставин, які підлягають доказуванню [229]. Необхідно звернути увагу й на важливість урахування під час формування криміналістичних методик саме кримінально-правової класифікації злочинів, оскільки це впливає на змістовне наповнення окремих елементів криміналістичної методики, зокрема комплексів слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, які пропонуються.

Аналізуючи вплив указаної кримінально-правової класифікації на формування методик розслідування, слушно акцентувати увагу й на появі нового інституту – кримінальних проступків, розроблення методик розслідування яких є новим та важливим завданням криміналістичної науки.

Також необхідно звернути увагу й на те, що віднесення злочину до тієї чи іншої класифікаційної групи впливає й на практику організації його розслідування, зокрема:

- розслідування здійснюється у складі слідчо-оперативної групи;
- розслідування здійснюється декількома слідчими;
- для методичного забезпечення розслідування залучаються працівники управлінської ланки слідчих підрозділів;
- можливість задіяти в розслідуванні максимальну кількість сил та засобів.

Урахування саме цих положень дозволить максимально адаптувати сформовану методику до потреб практики і забезпечити її сприйняття практичними працівниками.

Принцип урахування криміналістичної класифікації злочинів.
Класифікацією злочинів займаються всі науки, об'єктом яких є злочинні діяння:

кримінальне право, кримінологія, юридична психологія і криміналістика. Теоретичні положення загальної криміналістичної класифікації злочинів були розроблені В.А. Образцовим, Р.С. Белкіним, А.Н. Васильєвим, М.П. Яблоковим, В.К. Гавло та іншими науковцями. Необхідно зауважити, що в криміналістичній науці криміналістична класифікація досить часто виступає у вигляді структурного елементу теорії криміналістичних методик розслідування злочинів і є їх невід'ємною частиною поряд із криміналістичною характеристикою. Фактично власне криміналістична класифікація злочинів, як правило, здійснюється в межах або паралельно з формуванням базових методик розслідування злочинів. Для чіткішого відображення запропонованої позиції, можна проаналізувати окремі такі позиції.

Однією з вагомих підстав для класифікації злочинів, яка ефективно застосовується в криміналістиці та оперативно-розшуковій діяльності, є сфера діяльності людини, яка, на думку В.А. Образцова, являє собою «шматок», «ділянку» соціальної дійсності, до якої прилягає діяльність того чи іншого індивіда [173, с. 102–103]. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови «сфера» – це район дії, межа поширення чого-небудь; область дії, границі поширення чого-небудь; сукупність умов, середовище, у якому щось відбувається [31].

Аналітичний огляд наукових досліджень останніх років свідчить, що означена підстава класифікації злочинів знаходить дедалі ширше застосування під час аналізу посадових та господарських злочинів, а також злочинів, учинених в організованих формах. Так М.П. Яблоков, досліджуючи загальні ознаки організованої злочинності, підкреслює визначальний характер тієї сфери, у якій існує організована злочинність для формування відповідних методик розслідування [283, с. 61–62]. Наприклад, ураховуючи наведене, на підставі «сфери діяльності людини» можна виділити окрему групу злочинів економічної спрямованості – «злочини у сфері господарської діяльності», запропонувавши базову методику їх розслідування. Але в подальшому з метою

формування видових методик доцільно класифікувати такі злочини та використати відповідну класифікацію як основу формування системи видових методик розслідування господарських злочинів. Зокрема, можна запропонувати таку класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності з подальшим розробленням відповідних видових методик: злочини у сфері бюджетних відносин; злочини у сфері оподаткування; злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності; злочини у кредитно-банківській сфері; злочини у сфері торгівлі і надання послуг; злочини у сфері приватизації; злочини у сфері підприємницької діяльності та конкурентних відносин; злочини у сфері обігу цінних паперів; злочини у сфері обігу підакцизних товарів.

Принцип охоплення всіх обставин, які підлягають установленню в ході розслідування певного виду (групи) злочинів. Вивчення сучасної практики застосування криміналістичних методик засвідчує, що їх невід'ємною складовою, яка й визначає ефективність їх практичного застосування є чітке визначення кола обставин, які підлягають установленню під час досудового розслідування. При цьому, виходячи з концепції поступової алгоритмізації слідчої діяльності, існує нагальна необхідність максимальної деталізації вказаного елементу криміналістичної методики за рахунок виокремлення блоків обставин, що підлягають установленню, зважаючи на конкретну технологію, що застосовувалась злочинцями. При цьому коло обставин, які підлягають установленню, є складною категорією, яка включає в себе два блоки:

— обов'язковий, тобто перелік обставин, які підлягають не просто встановленню, а й обов'язковому доказуванню під час досудового розслідування. Аналізуючи виокремлений у КПК України перелік обставин, які підлягають доказуванню, окремі дослідники слушно пропонують називати вказану законодавчу схему «складом предмета доказування». Аналогічно тому, як склад злочину є змістом поняття злочину, склад предмета доказування є

змістом поняття предмета доказування [191, с. 180–182]. Уважаємо, що такий підхід може бути підтриманий, оскільки незалежно від конкретного складу злочину кримінальний процесуальний закон виокремлює перелік обставин, які підлягають обов’язковому доказуванню;

– факультативний, тобто перелік обставин, які підлягають установленню для: 1) визначення переліку завдань розслідування; 2) вибору вихідної слідчої ситуації та визначення відповідної системи завдань, які підлягають виконанню; 3) вибору комплексів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які забезпечують оптимальний збір доказів; 4) вибір тактичних особливостей проведення слідчих дій тощо. Необхідно зауважити, що визначення цього блоку як факультативного є досить умовним, оскільки його значення для ефективного розслідування не можна недооцінювати. Крім того, на відміну від предмета доказування, коло факультативних обставин, які підлягають установленню, не є константною категорією протягом усього досудового розслідування, а змінюється перманентно в бік набуття чи втрати актуальності окремих елементів.

Водночас у контексті забезпечення аналізованого принципу необхідно зауважити, що формування нових криміналістичних методик потребує акцентування уваги на детальному формулюванні блоку факультативних обставин, які підлягають установленню, а також схеми їх типового комбінування.

Принцип ситуативності. Як указують учені, розслідування злочинів завжди відбувається в конкретних умовах часу, місця, інших обставин, характеризується певною системою взаємин між учасниками та багатьма іншими факторами. Досить давно виокремлено залежність між поведінкою суб’єкта певної діяльності і обставинами, що склались на відповідний момент, тобто ситуацією цієї діяльності. Оскільки раціональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від конкретної ситуації, то й формування якісних криміналістичних рекомендацій має будуватись з

урахуванням ситуаційного підходу [219, с. 110–115]. Необхідно зауважити, що проблематика слідчих ситуацій ґрунтовно досліджена в криміналістиці, і тому нами не буде акцентуватись увага на аналізі сутності слідчої ситуації. Водночас необхідно зауважити, що вченими не приділено достатньо уваги виокремленню саме принципу ситуативності. На нашу думку, виокремлення типових слідчих ситуацій є ключовим елементом розроблення будь-якої криміналістичної методики, оскільки виступає основою її подальшого формування й доповнення. Зокрема, дотримання принципу ситуативності під час формування криміналістичної методики дозволяє:

- підвищити її практичну цінність, оскільки слідчий зорієнтований на найтипівіші слідчі ситуації, сконструйовані на підставі вивчення матеріалів практики;
- запропонувати в межах методики конкретні завдання, які підлягають виконанню, та конкретні алгоритми для їх розв’язання;
- визначити типові версії, які можуть бути висунуті.

Отже, дотримання принципу ситуативності забезпечує не лише високий теоретичний рівень методик розслідування, а й підвищує їх практичну цінність.

Принцип етапності (періодизація розслідування). Необхідно наголосити, що, незважаючи на те, що досліджуваний принцип у криміналістичній науці не знайшов детального обґрунтування, його дотримання є характерним для побудови криміналістичних методик у вітчизняній криміналістичній науці. Звернення до цього принципу під час формування криміналістичних методик значною мірою пов’язане зі змінами кримінального процесуального законодавства. Так із вступом в дію нового КПК України ліквідовано стадію порушення кримінальної справи, яка традиційно ототожнювалась із початковим етапом розслідування в криміналістиці. Така позиція законодавця викликала дискусію в колі криміналістів щодо можливості поділу досудового розслідування на початковий та подальший етапи і загалом наявності періодизації в розслідуванні. Як указує професор В.А. Журавель,

складність вирішення цієї проблеми полягає в тому, що за своєю природою процес розслідування є безперервним, незважаючи на дискретний характер отримання даних про обставини вчинення злочину [75, с. 136–144]. Аналітичне опрацювання наукових джерел свідчить, що значним чином дискусія науковців щодо періодизації розслідування здійснюється стосовно таких складових:

- визначення кількості етапів, які необхідно виокремлювати. У цьому питанні домінуючими залишаються дві наукові позиції: а) необхідно виокремлювати початковий, подальший та завершальний етапи розслідування; б) необхідно виокремлювати лише початковий та подальший етапи розслідування, оскільки на завершальному етапі здійснюється оформлення матеріалів кримінального провадження, а не збираються докази;

- визначення конкретних меж для кожного етапу, зокрема моменту закінчення початкового етапу розслідування, який традиційно асоціювався з появою підозрюваного в кримінальній справі. Водночас, зважаючи на внесені до кримінального процесуального законодавства зміни, ми вважаємо, що початковий етап розслідування охоплює комплекси першочергових слідчих дій, які проводяться після внесення відомостей до ЄРДР.

Проте необхідно наголосити, що основним функціональним призначенням криміналістичних методик розслідування є орієнтування слідчого щодо типової моделі його діяльності під час досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення. Зважаючи на це, а також ураховуючи практику досудового розслідування та результати анкетування, необхідно зауважити, що під час формування методик розслідування врахування принципу періодизації розслідування є обов'язковим оскільки: *по-перше*, для початкового та подальшого етапів розслідування характерною є своя система завдань, що обов'язково повинно відображатись під час формування методики розслідування; *по-друге*, виходячи із системи завдань, для кожного з етапів розслідування характерними є свої алгоритми виконання таких завдань шляхом комбінування відповідних слідчих (розшукових) і

негласних слідчих (розшукових) дій; *по-третє*, наведені етапи характеризуються особливістю та інтенсивністю взаємодії між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження; *по-четверте*, застосування цього принципу зумовлюється наявністю активної протидії розслідуванню, яка характерна для подальшого етапу.

Принцип програмування. Розпочинаючи обґрунтування необхідності застосування цього принципу під час формування криміналістичних методик, необхідно зауважити, що він прямо корелюється з теорією програмування розслідування, яка достатньо ґрунтовно досліджена вченими-криміналістами. Водночас, незважаючи на наявність суттєвого наукового доробку, значна кількість питань залишається дискусійною, зокрема й зміст поняття «програма розслідування». Зважаючи на тему нашої роботи, ми не претендуємо на всебічне висвітлення питання програмування розслідування, а звернемося до аналізу окремих положень, напрацьованих іншими вченими. Так, використовуючи наукові напрацювання А.С. Шаталова [258], процес криміналістичного програмування можна зобразити у вигляді окремих послідовних блоків операцій. **Перший блок** – це складна система операцій, що складається з декількох етапів. На першому етапі приймається рішення щодо криміналістичного програмування, узагальнюється практичний досвід розслідування виду (групи) злочинів з урахуванням об’єктивних характеристик досліджуваних об’єктів, у тому числі й криміналістичної структури злочину, обстановки, у якій учинено злочин, визначається система загальних, окремих і проміжних завдань розслідування, а також межі криміналістичного програмування, аналізується слідча ситуація тощо. **Другий блок** – це підготовча діяльність зі складання алгоритмів на підставі аналізу раніше отриманої інформації. Крім того, у криміналістичній літературі технологія розроблення типових програм розслідування описана в такий спосіб:

- виділяються найбільш важливі для цілей розслідування структурні елементи об'єкта та формуються завдання його поетапного дослідження;
- загальні завдання вивчення об'єкта конкретизуються й класифікуються на проміжні та окремі, які подаються у вигляді ієрархічної системи завдань;
- при необхідності виділяються типові ситуації, з якими доводиться зустрічатися при вивченні даного об'єкта, і пов'язуються з ними завдання його дослідження;
- розробляються типові рішення окремих завдань дослідження об'єкта і погоджуються із ситуаціями і виконуваними завданнями;
- програми належним чином описуються (формалізуються), при необхідності будується загальна схема (модель) досліджуваного об'єкта [1, с. 159–163].

Принцип урахування тактичних особливостей провадження залежно від виду злочину. Невід'ємною складовою формування нових криміналістичних методик розслідування є розроблення тактичних прийомів ведення розслідування загалом та проведення слідчих (розшукових) дій зокрема. При цьому особливості норм кримінального процесуального законодавства та відомих нормативно-правових актів установлюють окремі особливості розслідування залежно від тяжкості вчиненого злочину, і саме тому наведений принцип повинен ураховуватися під час формування методик розслідування. Зокрема, можна визначити, що вид злочину перебуває в інтенсивних зв'язках з організацією і тактикою розслідування. Так, наприклад, тяжкість злочину впливає на:

- визначення форми розслідування (слідчим одноособово, групою слідчих, слідчо-оперативною групою);

- систему слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки окремі з них можуть проводитись лише під час досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів;
- можливість проведення тактичних операцій, також і негласного характеру, наприклад контроль за вчиненням злочину;
- вироблення стратегії подолання протидії розслідуванню та захисту доказової бази тощо.

Отже, систематизація принципів криміналістичної методики за теоретичним рівнем, а саме виділення принципів криміналістичної методики як розділу науки криміналістики та принципів формування окремих криміналістичних методик, має методологічне значення та є важливою, необхідною умовою для створення якісних методичних рекомендацій для ефективного застосування в практичній діяльності розслідування злочинів.

Висновки до другого розділу

1. Принципи криміналістики як науки застосовуються в розробленні всіх положень криміналістики незалежно від її поділу на частини. Разом із тим, оскільки предмет і завдання кожного розділу мають свої особливості, розроблення наукових положень кожного з них має здійснюватися за відповідними (специфічними) принципами. Дослідженню підлягають загальні засади науки криміналістики, серед яких прийнято виділяти принципи: об'єктивності, історизму та системності науки.

2. Пропонується розуміти **принципи криміналістичної науки** у двох значеннях: перше – як основоположні засади, які характеризують сукупність знань науки криміналістики в цілому; друге – керівні ідеї щодо використання цих знань у практичній діяльності. Указані принципи мають теоретичне і практичне значення.

3. За рівнями виділяються принципи науки криміналістики в цілому та принципи її розділів (криміналістичної техніки, тактики, методики) та окремих

криміналістичних теорій. У даному розділі здійснена класифікація принципів криміналістики як науки в цілому та принципів криміналістичної методики. При розгляді системи принципів криміналістичної методики класифікація принципів подана в такому вигляді:

- **теоретичний блок** (принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики; принципи побудови (формування) криміналістичних методик);
- **практичний блок** (принципи застосування криміналістичних методик).

4. Під **принципами криміналістичної методики як розділу криміналістики** пропонується розуміти основоположні засади, з урахуванням яких здійснюється наукове пізнання об'єкта криміналістики з метою отримання обґрунтованих даних для їх подальшого використання в розробленні відповідних методик розслідування. Віднесені такі *положення, які характеризуються особливістю побудови і структури методики як розділу науки*: принцип відповідності теоретичних положень методики розслідування запитам практики боротьби зі злочинністю; принцип інтеграції наукових знань у теоретичних дослідженнях; принцип розгляду об'єктів методики розслідування – злочину і слідчої діяльності - з позицій системно-діяльнісного та функціонально-технологічного підходів; принцип диференціації та типізації злочинних діянь; принцип диференціації та типізації діяльності з розслідування злочинів; принцип виділення системоутворюючих ознак методики.

5. Аналіз загальних положень методики розслідування призвів до розуміння того, що окремі методики розслідування повинні формуватися на основі науково розроблених та обґрунтованих принципів. Теоретичне осмислення принципів формування криміналістичної методики дозволило дійти висновку, що вказані принципи не мають чіткої уніфікації, ученими не завжди розмежовуються принципи за теоретичним і практичним призначенням. Наявність різних підходів до класифікації принципів свідчить про складність такого явища. *До принципів побудови (формування) криміналістичної методики* належать такі вихідні положення: принцип урахування кримінально-правової

класифікації злочинів; принцип урахування криміналістичної класифікації злочинів; принцип охоплення всіх обставин, які підлягають установленню в ході розслідування певного виду (групи) злочинів; принцип ситуативності; принцип етапності (періодизація розслідування); принцип програмування; принцип урахування тактичних особливостей провадження залежно від виду злочину; принцип виконання тактичних завдань шляхом планування й здійснення комплексів слідчих дій, тактичних операцій.

6. Принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики є складовою частиною принципів криміналістики як науки. Принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики та принципи формування криміналістичних методик – не тотожні явища, хоча й перебувають у тісній залежності. Основним критерієм розмежування може виступати функціональне призначення кожної із системи принципів.

РОЗДІЛ 3.

ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Екстраполяція принципів окремих методик розслідування в слідчу діяльність

Досліджуючи пізнавальну діяльність слідчого та її криміналістичне забезпечення зокрема, важливим є вивчення різних методів, прийомів та засобів, які дозволяють оптимізувати роботу слідчого та забезпечити її ефективність. Не останнє місце серед них займають науко-теоретичні розробки, а саме обґрунтовані методичні рекомендації, які мають важливе значення в практичній діяльності з розслідування. Необхідно звернути особливу увагу на те, що у своїй практичній діяльності на сучасному етапі слідчі зіштовхуються з інформаційною невизначеністю в контексті застосування криміналістичних методик, що зумовлено такими чинниками: *по-перше*, політика держави щодо криміналізації окремих форм протиправної поведінки та відсутність напрацьованих методик щодо розслідування інноваційних форм злочинної діяльності; *по-друге*, невідповідність окремих розроблених криміналістичних методик потребам практики, що пов'язано зі зміною моделі суспільних відносин та їх правового регулювання в окремих сферах, зокрема у сфері економіки та господарської діяльності; *по-третє*, локалізація значної кількості наукових розробок у межах вищих навчальних закладів та наукових установ і відсутність налагодженої співпраці з практичними підрозділами; *по-четверте*, відсутність наукових узагальнень стосовно розслідування окремих категорій злочинів у зв'язку з відсутністю напрацьованої практики кримінальних проваджень за цими статтями КК України.

Необхідно зауважити, що стан ентропії в роботі слідчого ніколи не буває абсолютним, оскільки в межах криміналістичної методики як розділу

криміналістики зроблено значну роботу щодо формування базової методики розслідування як своєрідної інформаційної моделі й орієнтира для формування нових методик ученими та екстраполяції її положень слідчими на процес розслідування злочинів у разі відсутності методик. З огляду на це вважаємо слушним зупинитись на окремих наукових положеннях та поглядах дослідників щодо базової методики розслідування як самостійної криміналістичної категорії. Так на підставі визнаних методологічних підходів, зокрема системно-діяльнісного, формуються методики розслідування окремої групи злочинів, а в подальшому з урахуванням сформованої на основі загальнотеоретичної методології методики формуються окремі методики розслідування злочинів. У зв'язку із цим основною гіпотезою під час дослідження процесу формування видових методик є використання базової методики як методологічної основи. Існує думка, що перш ніж формувати окремі методики, повинна бути сформована загальна, універсальна модель, на базі якої можливо створювати конкретні методики розслідування [38, с. 79].

Уперше це питання порушив А.М. Ларін в 1996 р.: міркування про суперечності і прогалини в структурі криміналістики наводять на думку про те, що традиційні розділи криміналістики – техніка, тактика і методика розкриття окремих видів злочинів – повинні йти після розділу, що містить положення, спільні для всіх або багатьох слідчих дій, для всіх або багатьох кримінальних справ незалежно від кваліфікації. Цей розділ може бути названий загальною методикою розслідування [153, с. 34]. У даному випадку, доречно сказати, що були спроби виділити «загальний метод розслідування» вченими криміналістами різних поколінь: І.Н. Якімовим, В.І. Громовим, Б.М. Шавером, С.Н. Чуріловим та ін.

Так С.Н. Чурілов вважає, що загальний (універсальний) метод розслідування містить усі теоретичні положення криміналістичної методики і спрямовує їх на оптимальне формування окремих методик та подальшу їх

адаптацію до розслідування в конкретному кримінальному провадженні [253, с. 44-45].

На думку В.В. Тіщенко, метод, нехай навіть загальний, не може замінити всі теоретичні положення криміналістичної методики. З іншого боку, метод слід розглядати як інструмент, спосіб, за допомогою якого утворюється окрема методика розслідування, але не фактор, який обумовлює зміст і структуру такої методики. Автор вважає, що оптимізація окремих методик розслідування залежить від правильного визначення принципів їх формування в теорії та застосування на практиці [227, с. 172].

В.А. Журавель також підтримує ідею створення базової методики розслідування, де пропонує розглядати таку методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі, що дозволить забезпечити впорядкування елементів в її структурі, більш тісний зв'язок між ними, а загалом – підвищити ефективність пізнавальних дій [70, с. 108-109].

Із вищевикладеного випливає, що загальний метод розслідування і базова методика розслідування є тотожними поняттями. На нашу думку, сьогодні можна вести мову про можливість формування базової методики розслідування, але з урахуванням доволі високого рівня узагальнення останньої. Фактично за своїм функціональним призначенням базова методика розслідування злочинів виконує роль типової інформаційної моделі, систематизуючи та закріплюючи відповідні структурні елементи, які повинні бути враховані під час розроблення видових методик розслідування. При цьому базова криміналістична методика має виступати в ролі науково обґрунтованого орієнтира для розроблення видових методик як ученими, так і слідчими. У зв'язку із цим вважаємо, що базова криміналістична методика повинна включати:

- опис типової структури криміналістичної характеристики злочинів, до якої необхідно включити базові елементи, які мають пріоритетне значення для злочинів усіх категорій;

- характеристику початкового етапу розслідування, зокрема: типові ситуації початку розслідування (наприклад, наявність чи відсутність інформації про злочинця); приблизний перелік та алгоритм початкових слідчих (розшукових) дій;
- характеристику подальшого етапу розслідування, зокрема приблизний перелік слідчих (розшукових) дій залежно від ситуації;
- систематизацію та характеристику негативних обставин, які можуть вплинути на розслідування, та засоби їх подолання.

Зважаючи на викладене, необхідно звернутись до сутності екстраполяції як методологічного інструментарію заповнення інформаційного вакууму в діяльності слідчого, оскільки ця категорія не є традиційною для криміналістичної методології, а використовується в інших галузях наукового знання, які вивчають складні суспільні, біологічні системи та процеси. Аналітичне опрацювання довідкової літератури дозволяє стверджувати, що екстраполяція є важливим методом наукового пізнання, сутність якого трактується як:

- процедура перенесення знань з однієї предметної галузі до іншої, на підставі певного виявленого відношення між ними: схожості, аналогії, тенденції [58, с. 607].
- поширення висновків, одержаних зі спостереження над однією частиною явища, на іншу його частину [232, с. 286].

Екстраполяція як методологічний інструментарій знайшла широке застосування протягом тривалого часу в галузі математики, фізики, генетики (В. Асєєв, Б. Кузнєцов, Г. Рузавін), логіки та методології науки (Ф. Георгієв, П. Копнін, В. Лекторський, Л. Мікешина, В. Стьопін). Українські дослідники, такі як К. Руденко, Н. Попова, С. Кримський, Г. Добров, також досліджували метод екстраполяції та його значення для гуманітарних наук.

Корелюючи здобутки цих наук із методологією криміналістики, необхідно акцентувати увагу на тому, що вчення про методи криміналістики

належить до методологічних основ науки, які прийнято класифікувати за трьома рівнями: методи діалектичної та формальної логіки, загальнонаукові методи, спеціальні методи [135, с. 18]. У пізнавальній діяльності з розслідування злочинів методи криміналістики завжди застосовуються комплексно. Немає потреби зупинятись на класифікації цих методів, але варто зазначити, що більшість із них співвідноситься з методом наукового пізнання – екстраполяцією. Саме тому екстраполяція теоретичних знань у галузі криміналістики для їх застосування в практичну діяльність із розслідування є суттєвим розвитком наукової діяльності та формування моделей розроблення нових криміналістичних методик розслідування злочинів.

Беззаперечно, що методика розслідування окремих видів злочинів як завершальний розділ криміналістики має своїм основним і головним завданням забезпечити слідчого необхідним для його професійної діяльності навчально-методичним комплексом знань і навичок розкриття, розслідування й запобігання окремим видам злочинів у різних слідчих ситуаціях, які виникають у процесі здійснення такої діяльності [281, с. 195]. Водночас теорія не встигає за запитами практики, а пропоновані методики не завжди задовольняють осіб, які ведуть розслідування [231, с. 90]. Дійсно, розроблені наукою методичні рекомендації є важливим інструментом, своєрідним алгоритмом дій слідчого, адже тільки тоді буде ефективною методика розслідування при застосуванні в практичній діяльності, якщо в її основу покладено науково обґрунтовані теоретичні дослідження.

У криміналістиці завжди чимало уваги приділялося розвитку заключного розділу науки, але не його теоретичним положенням, а в більшій мірі методикам розслідування окремих видів злочинів. Таке становище не є позитивним, оскільки застосування в практичній діяльності методичних рекомендацій має бути в першу чергу обґрунтовано наукою. У зв'язку із цим методологія практичної діяльності представляє значний науковий інтерес, є своєчасним та актуальним предметом дослідження.

У попередніх розділах були визначені різноманітні підходи до принципів криміналістичної методики. Систематизація матеріалу дає змогу стверджувати, що більшою мірою запропоновані вченими принципи не розмежовуються за теоретичним і практичним призначенням та визначаються як: 1) засади здійснення організації й планування розслідування; 2) принципи формування окремих криміналістичних методик; 3) принципи застосування окремих криміналістичних методик. Указане зайвий раз підтверджує, що керівні вимоги до здійснення практичної діяльності слідчим та принципи криміналістичної методики не є тотожними положеннями та не мають чіткої уніфікації в науковій доктрині.

Використання екстраполяції як методологічного інструментарію вимагає приділення основної уваги в даній частині дослідження принципам застосування (адаптації) окремих криміналістичних методик, сферою реалізації яких є практична діяльність із розслідування, а суб'єктом застосування – слідчий, прокурор, тобто та особа, яка застосовує криміналістичну методику на практиці.

У криміналістичній науці були спроби розмежування принципів формування та застосування криміналістичної методики В.А. Журавлем, Г.М. Меглецьким, В.В. Тіщенком, С.Н. Чуриловим, Б.В. Щуром.

Так, на думку М.Г. Меглецького, система вихідних положень криміналістичної методики складає дві групи принципів: 1) принципи розроблення і створення окремих криміналістичних методик, які представляють теоретичний аспект; 2) принципи щодо організації та здійснення практичної діяльності з розслідування злочинів. До першої групи принципів автор відніс такі засади: інтегративність і системність методичних рекомендацій, конкретність і наукову обґрунтованість методики, взаємну кореляцію і єдність усіх методичних рекомендацій, відповідність методичних рекомендацій режиму законності, максимальну ефективність методики на основі використання всіх досягнень науково-технічного прогресу, плановість основи

окремих методик і диференційований підхід до розроблення програм слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів (алгоритмів) на початковому, наступному і завершальному етапах розслідування, орієнтацію окремих методик на досягнення мети і виконання завдань кримінального судочинства щодо швидкого, повного, всебічного й об'єктивного розслідування злочинів.

Друга група принципів включає такі положення: обов'язковість урахування і використання в практичній діяльності науково-практичних рекомендацій із розслідування злочинів певного виду; суворе дотримання законності в процесі розслідування; єдине керівництво процесом розслідування і процесуальну незалежність (самостійність) слідчого і особи, яка провадить дізнання; обов'язковість використання версійного підходу і плановості при розслідуванні злочинів; необхідність урахування в процесі розслідування ситуаційного підходу і використання програмування на початковому і наступному етапах розслідування; необхідність здійснення взаємодії слідчого з органом дізнання та іншими зацікавленими службами органів внутрішніх справ; обов'язковість використання в процесі розслідування сучасних науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів; необхідність дотримання в процесі розслідування вимог (положень) наукової організації праці; необхідність використання допомоги громадськості і засобів масової інформації при розслідуванні злочинів; дотримання спеціалізації в розслідуванні злочинів [164, с. 144-145].

В.В. Тіщенко розмежовує принципи криміналістичної методики за теоретичним і практичним призначенням, де до принципів вибору і застосування методики розслідування конкретного злочину в практичній діяльності слідчого автор відніс такі вихідні положення: 1) вибір напряму розслідування і досягнення його кінцевої мети, виходячи з кримінально-правової оцінки події і предмета доказування; 2) визначення належності події, яка розслідується, до певного типу, роду, виду, групи злочинів на основі

наукової криміналістичної класифікації, що дозволяє правильно обрати відповідну рекомендовану криміналістикою методику; 3) використання в розслідуванні даних відповідної криміналістичної характеристики категорії злочинів; 4) ситуативний підхід до постановки тактичних завдань і засобів їх вирішення; 5) етапність методики розслідування, яка передбачає виділення двох основних етапів і виконання на кожному з них властивих йому завдань; 6) плановірність ходу розслідування; 7) використання різних форм і методів взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, іншими правоохоронними особами, населенням; 8) застосування сучасних наукових та технічних можливостей у розслідуванні кожного злочину [229, с. 121]. Вдалий підхід до виділення основоположних засад вибору і побудови методики розслідування конкретного злочину вбачається в тому, що автором уніфіковано не тільки принципи, а й передбачено універсальну програму початкового й наступного етапів розслідування. Принципи, виділені В.В. Тіщенком, можна вважати програмно-цільовими, які перш за все мають пізнавально-інформаційне та праксеологічне значення.

Отже, *на початковому етапі розслідування* програма, запропонована автором, яка адресована слідчому, має такий зміст:

1) на основі вихідної інформації усвідомити і дати оцінку слідчій ситуації, що склалася на момент розслідування;

2) з урахуванням ознак, що характеризують слідчу ситуацію, поставити тактичні завдання відправного значення (яким чином заподіяні тілесні ушкодження, причина смерті потерпілого та інші обставини);

3) висунути версії відповідно до поставлених завдань за подією, що розслідується, і окремими її обставинами, використовуючи перелік типових слідчих версій;

4) з урахуванням особливостей поставлених завдань обрати форми, прийоми і методи взаємодії з органами і службами, які проводять оперативно-розшукову роботу, дати їм конкретні доручення;

5) виявити носії криміналістично значущої інформації, визначити способи їх вилучення та шляхи введення отриманої з відповідних джерел доказової інформації в кримінальне судочинство;

6) визначити засоби виконання поставлених завдань і перевірки висунутих версій, включаючи тактичні операції, окремі слідчі і оперативно-розшукові дії, організаційні заходи, різні форми використання спеціальних знань у певному обсязі і послідовності; використовувати типові програми початкового етапу розслідування відповідних категорій злочинів;

7) побудувати ймовірні інформаційні моделі події, що розслідується, у цілому, її окремих епізодів, етапів, обставин; визначити їх інформаційні хиби – неповноту, недостовірність, невизначеність – і намітити шляхи поповнення, перевірки, конкретизації криміналістично значущої інформації з метою подальшої побудови достовірних моделей;

8) оцінити інформацію, що надійшла; проаналізувати ступінь виконання поставлених завдань, сукупність доказів, що підтверджують або спростовують ту чи іншу версію, слідчу ситуацію, що надалі склалася;

9) на основі проведеного аналізу розробити розгорнутий план подальшого розслідування, деталізуючи його за допомогою рекомендованих криміналістикою програм розслідування та уточнюючи його щодо конкретних обставин справи [229, с. 123-124].

На подальшому етапі розслідування рекомендується така програма дій:

1) установити всі епізоди злочинної діяльності й дати їм номінально-правову оцінку, з'ясувати просторово-часові, причинно-наслідкові й інші зв'язки між ними, ступінь і форми злочинної організованості;

2) визначити тактичні операції й окремі слідчі дії щодо встановлення всіх обставин по кожному епізоду злочинної діяльності;

3) визначити комплекс дій і заходів для встановлення всіх учасників злочинної діяльності і притягнення їх до кримінальної відповідальності;

4) вивчити особистість кожного обвинуваченого з метою повного з'ясування його ролі в злочинній діяльності, у підготовці, учиненні і приховуванні злочину, що розслідується, а також для вибору ефективних тактичних прийомів впливу на нього під час проведення слідчих дій, визначення обставин, що обтяжують чи пом'якшують його відповідальність;

5) передбачити заходи з розшуку викраденого майна і відшкодування матеріального збитку [229, с. 124]. На наш погляд, урахування керівних засад розроблення й адаптації методик розслідування окремих видів злочинів, евристичний підхід до застосування програм розслідування в конкретному кримінальному провадженні дозволить слідчому оптимізувати процес розслідування.

С.Н. Чурилов, диференціюючи принципи криміналістичної методики, у практичному аспекті виділив групу принципів щодо залежності окремих методик розслідування від практики:

– обумовленість окремих методик розслідування даними щодо вчинення та приховування злочинів та знаннями у вигляді криміналістичних характеристик окремих категорій злочинів;

– обумовленість окремих методик розслідування практикою розкриття, розслідування та запобігання злочинам і знаннями у вигляді криміналістичної характеристики розслідування окремих видів злочинів [255].

Б.В. Щур у своїй праці уніфікував та диференціював принципи криміналістичної методики також за теоретичним і практичним змістом, де запропонував до принципів побудови (формування) та застосування окремих криміналістичних методик віднести такі керівні ідеї:

- законність використання методичних рекомендацій;
- етичність використання методичних рекомендацій;
- етапність (планованість) застосовування методичних рекомендацій;
- індивідуальність (конкретність) застосування методичних рекомендацій [274, с. 230].

Не применшуючи ролі автора у виділенні принципів, убачається недоліком те, що перші два положення характерні більшою мірою для здійснення слідчої діяльності, а не для застосування окремих методик.

Підтримуємо точку зору В.А. Журавля, який вважає, що одним із найбільш перспективних напрямів удосконалення і модернізації є розроблення науково обґрунтованої системи загальних принципів, що визначають не лише однакові підходи до побудови окремих методик, а й правильне їх обрання та застосування на практиці з урахуванням усього розмаїття злочинів і обставин їх учинення [70, с. 7]. Автор визнає пропозиції Б. В. Щура суттєвим кроком до уніфікації підходів у формуванні і розподілі принципів розроблення окремих криміналістичних методик і принципів їх застосування в практичній діяльності та доповнює останні такими принципами:

- ситуаційної обумовленості (принцип має універсальну спрямованість і визначає підходи не лише до створення методик, а й до їх реалізації). Даний принцип передбачає обов'язкове врахування типових слідчих ситуацій, що виникають у процесі розслідування;
- універсальності – передбачає відповідність структури криміналістичних методик базовій моделі криміналістичної методики;
- стандартизованість – означає викладення криміналістичних методик у формі програм, які у свою чергу передбачають алгоритми дій слідчого;
- адаптованості – передбачає результативне та вдале застосування криміналістичної методики в розслідуванні конкретного злочину [70, с. 53];

Із вищевикладених засад викликає заперечення принцип стандартизованості, який, на нашу думку, слід відносити до принципів формування криміналістичних методик, адже даний принцип передбачає можливість викладення методичних рекомендацій у формалізованій формі – у вигляді програм із переліком алгоритмічних дій для слідчого. Використання такого принципу під час адаптації криміналістичних методик, у тому числі й

базової методики, викликатиме логічні суперечності, оскільки пріоритетним у даному випадку є евристичний елемент діяльності слідчого.

Визначені принципи застосування окремих криміналістичних методик заслуговують на увагу та зумовлюють до виділення нами класифікації основоположних засад, керівних ідей, які б задовольняли слідчого в практичній діяльності не тільки при застосуванні окремої методики, а й при її відсутності взагалі, адже не завжди розроблена методика влаштовує слідчого.

Зважаючи на викладене, може бути запропоновано типовий перелік принципів, на яких будується застосування слідчим методу екстраполяції в разі відсутності видової методики розслідування злочинів, зокрема: *адаптації, універсальності, ситуаційності, етапності (плановірності), відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами правоохоронних органів, використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів, використання допомоги громадськості і засобів масової інформації.*

Водночас, на нашу думку, завданням криміналістичної науки є не просто виокремлення принципів екстраполяцій в діяльності слідчого, а розроблення конкретного алгоритму цієї діяльності щодо кожного принципу зокрема. Зважаючи на те, що цей процес характеризується високим коефіцієнтом творчих затрат, інтелектуального й аналітичного опрацювання конкретної ситуації слідчим, то і пропоновані алгоритми повинні спрямовуватись та відображати технологію процесу мислення слідчого в процесі екстраполяції. Продовжуючи, необхідно виокремити типовий алгоритм для кожного з наведених принципів.

Принцип адаптації базової методики до конкретної ситуації розслідування. У даному випадку, на нашу думку, можна виокремити такий алгоритм інтелектуально-творчої діяльності слідчого:

- виокремлення елементів криміналістичної характеристики, які є пріоритетними для вчиненого злочину;

- зважаючи на розроблену в криміналістиці систему негативних обставин розслідування, змодельовати можливість їх виникнення під час розслідування та визначитися зі способами їх подолання;
- сформулювати типові комплекси слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на ступінь тяжкості вчиненого злочину та перелік обставин, які підлягають установленню;
- визначити необхідність і можливість застосування тактичних операцій.

Принцип універсальності. Розроблення алгоритму застосування цього принципу, на нашу думку, має ґрунтуватися на вихідному положенні про те, що злочинна діяльність та діяльність із розслідування злочинів як самостійні категорії мають типові та константні характеристики, які повинні бути враховані. Саме тому алгоритм застосування цього принципу включає такі елементи:

- виокремлення системи заходів і слідчих дій, які мають універсальний характер та проводяться незалежно від категорії учиненого злочину;
- визначити типові елементи механізму злочинної діяльності, які підлягають обов'язковому встановленню.

Принцип ситуаційності. Алгоритм застосування цього принципу, на нашу думку, спиратиметься як на положення базової методики, так і на криміналістичне вчення про слідчі версії, та матиме такий вигляд:

- визначення виду слідчої ситуації, спираючись на наявну криміналістичну класифікацію останніх;
- зважаючи на напрацювання криміналістичної ситуалогії, виокремити можливі шляхи зміни слідчої ситуації (наприклад несприятливої на сприятливу);
- визначити перелік тактичних завдань та засобів їх виконання залежно від обраної ситуації;
- розробити модель розвитку слідчої ситуації залежно від вжитих у процесі розслідування заходів.

Принцип етапності. На нашу думку, алгоритм реалізації цього принципу має включати такі елементи:

- оцінка злочинного діяння на основі положень криміналістичної характеристики злочинів, розробленої в межах базової методики;
- визначення слідчої ситуації початкового етапу розслідування;
- формування переліку слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- визначення слідчої ситуації подальшого етапу розслідування;
- формування переліку слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та криміналістичних експертиз;
- розроблення шляхів подолання протидії розслідуванню.

Принцип відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами правоохоронних органів. У даному випадку алгоритм екстраполяції матиме такий вигляд:

- визначення кола суб'єктів, з якими необхідна чи можлива взаємодія (на це рішення впливає: вид злочину, місце його вчинення, особа, яка його вчинила, тощо);
- визначення ролі кожного суб'єкта в процесі розслідування;
- вибір оптимальної форми взаємодії з кожним суб'єктом;
- прогнозування результатів взаємодії;
- вироблення шляхів використання результатів взаємодії в розслідуванні.

Принцип використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів. У даному випадку можливий такий алгоритм:

- виокремлення завдань, виконання яких потребує чи може потребувати спеціальних знань;
- вибір суб'єктів спеціальних знань;
- визначення форм роботи з носіями спеціальних знань (консультації, проведення експертиз, досліджень, ревізій тощо);

- визначення форм використання отриманих результатів у розслідуванні.

Принцип використання допомоги громадськості і засобів масової інформації. Зважаючи на об'ємність цього принципу, на нашу думку, алгоритм його екстраполяції на конкретну ситуацію передбачає:

- визначення мети взаємодії (наприклад розшук злочинця, установлення особи невідомого трупа, дезінформація злочинців);
- виокремлення оптимального суб'єкта для реалізації завдання;
- підготовка завдання;
- оцінка результатів.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що основними завданнями методологічних основ криміналістичної методики є такі: розкриття основних умов, за яких відбувається розслідування; формування принципів використання сучасних методів пізнання фактів минулого; розроблення нових методів для розв'язання конкретної ситуації розслідування злочинів [25, с. 256].

Тому обґрунтовані науково-теоретичні положення криміналістичної методики, виділення системи принципів формування й застосування криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів мають важливе значення для практичної діяльності, а саме: 1) для якісного формування методичних рекомендацій; 2) для ефективного застосування та адаптації конкретних методик суб'єктом розслідування.

3.2. Технологічний та евристичний підходи до побудови методики розслідування окремих видів злочинів

Розвиток будь-якої галузі наукового знання значною мірою зумовлюється трансформацією соціальних інституцій, зміною економічних та технологічних структур. Як зазначає Т. Кун, кожна наукова революція змінює історичну перспективу для суспільства, яке переживає таку революцію, і така зміна перспективи повинна впливати на структуру підручників та наукових

публікацій після цієї наукової революції [150, с. 13]. Безперечно, найсуттєвіший вплив на розвиток суспільства протягом останніх років справив розвиток інформаційних технологій, наслідком чого стала технологізація всіх сфер суспільного життя. У контексті цього необхідно звернути увагу й на те, що в галузі гуманітарних наук та сферах, які, на перший погляд, характеризуються творчим характером діяльності, постало питання щодо застосування технологічних підходів, зокрема розроблення типових алгоритмів і програм діяльності на підставі узагальнення напрацьованого досвіду. Проте справедливо зауважити, що спробу екстраполяції технологічних моделей і концепцій на процес розслідування злочинів у вітчизняній науці було зроблено ще на початку становлення інформаційного суспільства.

Так на монографічному рівні концепція математизації та інформатизації інформаційних процесів та систем у криміналістиці обґрунтована М.С. Полєвим, який дійшов висновку, що практика боротьби зі злочинністю переконливо свідчить про те, що ефективність цього виду людської діяльності перебуває в прямій залежності від засобів і методів, які використовуються. Чим більш досконалі останні, тим більше вони засновані на новітніх досягненнях науково-технічного прогресу, тим точніше й швидше виконуються завдання, пов'язані з розкриттям та розслідуванням злочинів [188, с. 3].

Всебічне розуміння концепції «технологічного підходу» в сучасній криміналістичній науці вимагає аналізу сутності терміна «технологія» та становлення її змістовного наповнення. У контексті нашого дослідження слушно солідаризуватись з В.Л. Іноземцевим, який зазначає, що сфера вживання і зміст поняття «технологія» розширилися настільки, що воно втратило свою специфічність. Наприклад, технологією стали позначати не тільки виробничі і господарські, а також політичні і соціальні інститути [83, с. 165]. Уважаємо, що така обставина зумовлює доцільність спочатку звернутися до «класичного» розуміння поняття.

Відомо, що термін «технологія» виник наприкінці XVIII – напочатку XIX століть. До цього часу замість терміна «технологія» використовували термін «ремесло», «діло», «мистецтво» тощо [180, с. 197]. У класичному розумінні технологія (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння й *logos* – вивчення) являє собою сукупність методів та інструментів для досягнення бажаного результату.

У загальнонауковій літературі технологію визначають як «...заводське та ремісниче мистецтво, знання, вміння, прийом роботи» [52, с. 404]; «...сукупність виробничих прийомів у відповідній галузі промисловості, а також науковий опис способів виробництва» [175, с. 692]; «наука чи сукупність відомостей про різноманітні фізичні (також і механічні), хімічні й інші способи обробки (переробки) матеріалів, напівфабрикатів, виробів» [26, с. 400].

Аналіз цих визначень дозволяє зробити висновок, що в усіх випадках технологія розуміється у двох взаємодоповнюючих аспектах:

1) як відповідна процедурно організована форма впливу на відповідний матеріальний об'єкт (в основному матеріали виробництва) за допомогою заздалегідь визначеної сукупності засобів та методів такого впливу;

2) як наука, що досліджує чи описує відповідну процедуру впливу (технологію).

Необхідно зазначити, що призначення будь-якої технології полягає в намірі оптимізувати процес одержання необхідного продукту, знизити витрати на керування цим процесом і підвищити його ефективність. Технологічний процес – основа будь-якої технології. У ньому реалізується технологічне знання, тому не випадково поняття «технологія» часто фактично й ототожнюється з поняттям «технологічний процес». Останній передбачає, що його результатом повинен стати новий або змінений об'єкт (продукт) із заздалегідь заданими й більш-менш точно прогнозованими певними властивостями. При дотриманні певних умов гарантується відтворюваність технологічного процесу і повторюваність одержуваного результату.

Призначення будь-якої технології полягає в намірі оптимізувати процес отримання необхідного продукту, знизити витрати на управління цим процесом і підвищити його ефективність. При цьому з нього цілеспрямовано вилучаються всі види діяльності й операції, які не є необхідними для отримання результату. Технології упорядковують засоби досягнення мети, закріплюють задану черговість дій і в цілому алгоритмізують діяльність суб'єктів.

Повертаючись до безпосереднього використання технологічного підходу в криміналістиці, необхідно зауважити, що тенденції розвитку криміналістики зумовлені науково-технічним прогресом суспільства, «технологізацією» криміналістичних знань, взаємозв'язком із сучасним правом, адже це дозволяє уніфікувати криміналістичні рекомендації стосовно прагматичних цілей, задовольнити актуальні запити практики й оперативно впроваджувати пропоновані наукою інноваційні розробки [264, с. 43]. Застосування технологічного підходу в процесі розслідування злочинів є наслідком теперішнього прогресу технологізації, а стрімкий розвиток теорії криміналістичної технології – актуальним у галузі криміналістики.

Поняття «технологія» вперше було застосовано в криміналістичній літературі А.І. Вінбергом у 1956 р. щодо експертного експерименту, де автор виділяв «технологію» процесу фіксації експерименту [32, с. 70-71]. Поява цього терміна пов'язана з експертно-криміналістичною діяльністю, але останнім часом знаходить своє відображення і в інших галузях криміналістики.

У теперішній час у системі криміналістичних знань виокремлюють техніко-криміналістичну технологію, технологію в слідчій тактиці та в криміналістичній методиці розслідування. Оскільки методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності є одним із головних напрямів її розвитку, то видається, що особливим завданням є аналіз ролі технологічного підходу в криміналістичній методиці розслідування.

У криміналістичній методиці розслідування окремих видів злочинів розроблюються й рекомендуються до використання в слідчій діяльності не

тільки певні методи, але й положення, які стосуються криміналістичної характеристики відповідної категорії злочинів, типових слідчих ситуацій, стратегічних і тактичних завдань розслідування, висування і перевірки слідчих версій, організаційних заходів, напрямів взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування [272, с. 157]. Такі рекомендації являють собою програми розслідування у вигляді типових версій і завдань, що виконуються за допомогою відповідних алгоритмів дій слідчого, і тим самим набувають, як указує В.В. Тіщенко, технологічного характеру [224, с. 21-22].

Поняття «технології» в системі криміналістичних знань знайшло відображення в працях таких відомих вчених, як Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.І. Громов, Г.А. Густов, А.В. Дулов, О.О. Ейсман, І.М. Лузгін, В.О. Образцов, Л.Д. Самигін, А.Р. Шляхов та ін. На сучасному етапі розвитку науки в криміналістичних джерелах дедалі частіше можна зустріти дискусії науковців із проблемних питань технології в працях А.А. Барцицької, І.О. Возгріна, А.Ф. Волобуєва, І.Ф. Герасимова, О.Ю. Головіна, Л.Я. Драпкіна, В.А. Журавля, В.Я. Колдіна, В.В. Тіщенка, О.С. Шаталова, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмоніна, Б.В. Щура, М.П. Яблокова та ін.

Проблемні питання у сфері криміналістичних технологій методики розслідування можна поділити на два типи: 1) технологія створення самих криміналістичних методик, поділяючи їх на класифікаційні рівні; 2) технологія застосування (адаптація) криміналістичних методик до умов розслідування конкретного злочину. Виходячи з предмета дослідження даного розділу, нас цікавить більшою мірою технологічний підхід застосування (адаптації) криміналістичної методики окремого виду злочину при розслідуванні.

Надзвичайна складність діяльності з розслідування злочинів, її багатофункціональний і системний характер, необхідність залучення до неї багатьох осіб, організацій, установ та їх служб, здійснення постійного й ефективного управління призводить до підшукування такого поняття, яке б охоплювало весь комплекс зазначених питань або їх суттєву частину і

включало б у свій зміст наукові рекомендації щодо їх вирішення [224]. Тому здійснення в практичній діяльності системи дій, дотримання рекомендацій, залучення необхідних суб'єктів передбачає використання поняття криміналістичної технології.

Поняття «технологія» є багатогранним та складним явищем не тільки в криміналістичній науці, однак його вживання може бути визнано прийнятним у криміналістиці щодо положень, у яких ідеться про загальнотеоретичну характеристику розслідування, криміналістичну техніку, тактику і методику [212, с. 551; 171, с. 35; 268, с. 403].

Наукове обґрунтування та визначення місця в системі методичних положень категорії «технологія» до цього часу не знаходило відображення в криміналістичній літературі, що й сьогодні призводить до неоднозначного розуміння застосування даного терміна в системі криміналістичних знань та практичній діяльності з розслідування. У літературних джерелах досить часто можна помітити використання поняття «технологія» в таких поєднаннях: «технологія розслідування», «технологія доказування», «експертні технології», «інформаційні технології», «слідчі технології» та «криміналістичні технології» щодо проведення окремих процесуальних дій (тактика і технологія слідчого огляду і освідування, тактика і технологія обшуку та виїмки та ін.). Слушною є пропозиція В.В. Тіщенка щодо необхідності виділення технологічного аспекту в діяльності з розслідування злочинів, поєднуючи його з іншими криміналістичними сторонами такої діяльності – техніко-криміналістичною, тактичною та методичною. Відповідно до такого підходу автор вважає, що в криміналістичній науці повинне знайти відображення і подальше поглиблене теоретичне розроблення вказаної проблеми на всіх її напрямках дослідження – загальнотеоретичних, техніко-криміналістичних, експертних, тактичних та методичних, що сприятиме підвищенню ефективності в розслідуванні й розкритті злочинів [229].

Разом із тим, пильна увага деяких науковців до криміналістичної технології, її змісту, сутності та місця в системі криміналістичних знань породжує багато питань, які досі не є визначеними. Тому слід звернути увагу на висвітлення актуальних теоретичних та практичних аспектів криміналістичної технології, зокрема, використання технологічного підходу в криміналістичній методиці розслідування окремих видів злочинів.

У криміналістичній науці поняття технології вченими розуміється по-різному. Так А.В. Шмонін підкреслює, що процес (технологія) розслідування є цілеспрямованою людською діяльністю й охоплює такі елементи: суб'єкт розслідування, об'єкт розслідування, засоби розслідування, де останні визначаються як методами (методикою) розслідування, так і іншими засобами [269, с. 131].

В.В. Тіщенко під технологією розуміє певну систему дій, операцій, методів, які за своєю сутністю являють складний процес із видокремлення стадій, етапів, що, як наслідок, викликає необхідність його оптимізації й упорядкування [229].

Л.Д. Самигін вважає, що процес розслідування містить так званий базовий рівень – технологічний, який складається з окремих технологічних операцій з тими чи іншими об'єктами за допомогою тих чи інших технічних методів, прийомів, способів або засобів [206, с. 24].

О.С. Шаталов пов'язує ефективність існуючих та розроблення нових технологій розслідування злочинів із криміналістичною алгоритмізацією та програмуванням розслідування [260, с. 189].

У свою чергу, деякі автори пропонують розглядати криміналістичну методику з позицій технологічного підходу. Так Р.С. Белкін указує, що криміналістична методика – це своєрідна технологія процесу розслідування [20, с. 84-85]. В.А. Журавель підтримує висловлену точку зору та вважає криміналістичну методику своєрідною технологічною програмою збору доказів у кримінальній справі [72].

Указані висловлювання нами підтримуються, але потребують деяких уточнень. У науковій літературі часто можна зустріти співвідношення понять «методика» і «технологія». Дійсно, якщо розглядати методику в практичному аспекті як систему рекомендацій щодо методів і засобів певної категорії злочинів (окремих криміналістичних методик) та як адаптацію конкретної методики до злочину, то технологія є обов'язковою складовою в процесі застосування в практичній діяльності цієї методики. Проаналізувавши коло літературних джерел, можна зауважити, що інколи спостерігається підміна поняття «технологія розслідування» поняттям «окрема криміналістична методика». Досить часто окремі автори використовують, як зазначає Б.В. Щур, термін «криміналістична технологія» щодо розслідування певних категорій злочинів без установлення параметрів технологій і фактично розглядають традиційні питання [272, с. 159]. Із цього приводу В.А. Журавель зазначає, що між новим механізмом злочину і новою методикою розслідування завжди існує нерозривний генетичний зв'язок, тобто «механізм злочину» знаходить своє віддзеркалення в «технології розслідування» (конкретній методиці розслідування) [71, с. 42]. На нашу думку, поняття «криміналістична методика» є ширшим ніж «технологія розслідування», адже містить поетапне здійснення системи дій та операцій, тому слід не замінити криміналістичну методику криміналістичною технологією, а вести мову про технологічний підхід у методиці розслідування окремих видів злочинів.

А.В. Шмонін узагалі пропонує змінити назви останніх двох розділів, що становлять систему криміналістичних знань, а саме: третій розділ замінити на «Технологію тактичних комплексів», а четвертий – на «Технологію розслідування злочинів» [269, с. 14], що породило дискусії та заперечення серед науковців. Б.В. Щур вважає пропозицію автора передчасною та зауважує, що спершу варто дослідити внутрішній зміст криміналістичної методики або криміналістичної тактики, а не змінювати їх назву [272, с. 160]. Слід погодитись із В.В. Тіщенком, який справедливо заперечує: «Якщо в методиці

розслідування можна використовувати технологічний підхід, розглядати її з технологічних позицій, то незрозуміло, чому технологія, на думку автора, поглинає методику зазначеної діяльності?» [224, с. 22]. На наш погляд, виділення технологічного аспекту знайшло відображення в усіх розділах криміналістики, що підтверджує наукову обґрунтованість та зумовлює значення криміналістичної технології в системі криміналістичних знань. Немає ніякої потреби змінювати назви розділів на теоретичному рівні, адже важливість функціонування криміналістичних технологій полягає саме в практичному застосуванні, де знаходить своє прикладне відображення в практичній діяльності.

На підставі вищевикладених суджень, можемо стверджувати, що основним завданням криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів є забезпечення потреб практики дієвою системою методичних рекомендацій. Зокрема, С.Ю. Косарев визначає організаційно-технологічні особливості розслідування, що складають зміст роботи слідчого [116]. Наявність технологічного підходу в діяльності з розслідування має місце та знайшло своє теоретичне обґрунтування. У загальному значенні технологічний підхід передбачає визначення стратегічних і тактичних завдань та певну послідовність їх виконання в практичній діяльності з розслідування.

Уважаємо, що слід підтримати точку зору А.А. Барцицької, яка зазначає, що методичні положення становлять не тільки окремі рекомендації із застосування методів та прийомів виконання практичних дій, а цілісні програми, що визначаються сукупністю послідовно виконуваних приписів, рекомендацій із вирішення певних типових завдань, а загалом створюють наукову основу криміналістичної стратегії розслідування [228, с. 138].

Ураховуючи вищевикладене, на наш погляд, технологічний підхід у рамках дослідження криміналістичної методики охоплює два аспекти: теоретичний (наукове формування криміналістичних методик) і практичний (реалізація цього підходу в діяльності з розслідування). Наприклад, стосовно

теоретичного аспекту М.О. Селіванов у 80-ті роки ХХ ст. виділив такі принципи методики розслідування, які мають технологічний характер: оптимальний набір слідчих дій; планомірність їх провадження; включення не тільки простих елементів у вигляді окремих слідчих дій, але і їх комплексів; оптимальна послідовність провадження як окремих слідчих дій, так і їх сукупностей, а також наявність динамічної структури з урахуванням ситуаційних змін, що відбуваються в процесі розслідування [208, с. 117-128]. У практичному аспекті автор визначає криміналістичну методику як зумовлену предметом доказування систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених слідчих дій, що здійснюються в оптимальній послідовності з метою встановлення всіх необхідних обставин справи й доказування на підставі планування й слідчих версій (з урахуванням типових способів учинення та інших елементів криміналістичної характеристики злочинів даного виду), слідчих ситуацій і характерних для їх розслідування особливостей застосування тактичних прийомів і науково-технічних засобів. Із визначення автора випливає, що реалізація методики розслідування в практичній діяльності становить технологічну програму виконання послідовних дій.

Отже, у методиці розслідування окремих видів злочинів технологічний підхід передбачає послідовне виконання завдань, рекомендацій на основі системи знань, практичних навичок (досвіду), системи принципів, методів, прийомів та засобів суб'єктом розслідування.

Використання поняття «технологічний підхід» при побудові окремих криміналістичних методик розслідування, дозволить не тільки синтезувати теоретичні знання, але й побудувати технології здійснення слідчих дій у практичній діяльності.

На нашу думку, ключовим напрямом використання технологічного підходу для адаптації криміналістичних методик до потреб слідчої практики є розроблення відповідних алгоритмів слідчої діяльності [184]. Так з усіх можливих дій слідчого, зумовлених обставинами конкретного злочину і

слідчою ситуацією початкового чи подальшого етапу розслідування, оптимальним є лише певний перелік дій, який варіює в незначних межах. Відповідно кожний слідчий має в певному випадку виконати чіткий набір подібних дій, перелік яких є об'єктивно зумовленим і не залежить від конкретних суб'єктивних чинників. У них має бути мінімальна кількість суб'єктивного, оскільки зумовлені вони об'єктивними передумовами – обставинами вчинення конкретного злочину і слідчою ситуацією, що склалась.

Водночас проведений аналіз наявних наукових підходів надав можливість стверджувати, що, незважаючи на інтенсифікацію наукових досліджень, присвячених організації виявлення та розкриття злочинів із технологічних позицій, означені наукові напрацювання досить часто мають інтуїтивний характер, оскільки лише окремі вчені робили спробу визначити поняття та сутність криміналістичних технологій [269, с. 353].

Безумовно, розглядаючи криміналістичну технологію в контексті організаційного елементу розслідування, необхідно детально звернути увагу на типові алгоритми розслідування як базовий рівень адаптації криміналістичних технологій у практичну діяльність. При цьому такий підхід отримав підтримку в криміналістичній науці, зокрема О.С. Шаталов пов'язує ефективність існуючих і розроблення нових технологій розслідування злочинів із криміналістичною алгоритмізацією і плануванням [258, с. 189]. Інші дослідники зазначають, що алгоритмізація слідчої діяльності стає дедалі актуальнішою проблемою, яка потребує свого якнайшвидшого вирішення [90], адже використання криміналістичних технологій надасть очікуваний результат лише в поєднанні з алгоритмізацією їх використання. Слушно сказати, що концепція використання алгоритмів досліджується й у суміжних галузях наукових знань, зокрема в теорії оперативно-розшукової діяльності. Так працівник оперативного підрозділу, про що зазначає С.І. Ніколаюк, щоразу виробляє певний порядок дій, який формально можна визначити як алгоритм. Тож теорія ОРД має науково обґрунтувати максимальну кількість алгоритмів

для забезпечення перекриття всіх можливих оперативно-тактичних ситуацій [169].

Загалом необхідно звернути увагу на те, що процес формування алгоритмів зазвичай відносять до 30-х рр. минулого століття. Так, відповідно до цієї теорії, поняття алгоритму може бути розглянуто на трьох рівнях: інтуїтивно-змістовному, на рівні формальних уточнень і на так званому прикладному рівні.

У межах нашого дослідження розглянемо прикладний рівень, оскільки для нього характерне певне послаблення жорсткості алгоритму діяльності та надання суб'єкту альтернативних можливостей поведінки. Тому загальною філософською базою застосування цього підходу виступає теорія раціонального вибору, зосереджена на вирішенні питання вибору найсприятливішого шляху для досягнення мети [284].

Із позиції змісту під алгоритмами вважали загальнозрозумілі та однозначні приписи щодо того, які й у якому порядку проводити дії, щоб отримати необхідний результат [214]. Крім того, алгоритмом називають припис щодо переробки інформації, який є досить вдалим для опису власне людських способів переробки інформації [238, с. 245].

Значна увага цьому питанню приділена й у теорії криміналістики, де під алгоритмом розуміють точну систему дій, орієнтованих на типові слідчі ситуації того чи іншого етапу розслідування залежно від виду злочинного діяння. Тобто по суті це система чітко розробленого опису відповідних дій слідчого, спрямованих на виконання конкретних завдань розслідування, у результаті яких, зважаючи на вихідні дані, можна отримати необхідний результат.

В.В. Печерський зазначає, що алгоритм – це система раціональних і послідовних дій, виконання яких у процесуальних формах спричиняє отримання позитивного результату [187, с. 55-56].

Уважаємо, що необхідність алгоритмізації базового рівня слідчої діяльності, а саме проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, зумовлена тим, що нагромаджено практику боротьби зі злочинністю, та наявністю достатньої кількості узагальнень для типізації слідчих ситуацій та способів їх розв'язання. Більше того, необхідність розроблення алгоритмів роботи слідчого зумовлюється кардинальним оновленням кримінального процесуального законодавства та кадрової системи органів досудового розслідування. У контексті цього можна підтримати позицію науковців, які визначають, що доцільність розроблення алгоритмів найбільш очевидна у випадках недостатньої кваліфікації кадрів, при наявності складностей, які виникають у зв'язку із широким спектром евристичних рішень [234]. При цьому, розробляючи слідчі алгоритми для окремих слідчих (розшукових) дій, необхідно чітко сформулювати тактичні рекомендації і запропонувати тактичні прийоми, моделюючи можливі слідчі ситуації і дії слідчого щодо їх вирішення.

Також важливо враховувати ключову функціональну особливість такого алгоритму: він обов'язково має залежати від вихідних даних, які, власне, і складають сутність слідчої ситуації.

Уже сьогодні ідеї алгоритмізації поступово прокладають собі шлях: методичні рекомендації щодо розслідування злочинів, використання технічних засобів тощо для формування доказової бази стають дедалі конкретнішими і чіткішими, починають базуватись не на інтуїтивно узагальненому досвіді діяльності слідчих, а на точному. В останні роки спостерігається тенденція до програмування аналізу значної кількості слідчих ситуацій.

При цьому можна стверджувати, що цей процес є об'єктивно зумовленим, адже такі рекомендації не повинні бути абстрактними, а мають ураховувати відповідну видову спрямованість злочинів і висвітлювати найбільш складні аспекти проблеми. Під час комплексного аналізу кожного типу злочинів можна

побудувати найбільш конструктивний алгоритм використання відповідних сил та засобів [248].

Необхідно погодитися з М.С. Полєвим, який, указуючи на зростаючу роль алгоритмів, цілком обґрунтовано підкреслював, що вони розробляються у процесі функціонування системи правоохоронних органів, однак не є жорсткими, оскільки вибір таких алгоритмів та їх структура багато в чому визначаються конкретною ситуацією [188, с. 325]. Деталізуючи свою позицію, учений класифікував такі алгоритми на «визначені» і «розпливчаті» [193].

Крім того необхідно зазначити, що на формування відповідного алгоритму впливатиме низка чинників переважно об'єктивного характеру: наявна слідча ситуація; рівень професійної підготовки слідчого; можливість залучення додаткових сил та засобів; конкретне завдання, що потребує виконання.

Аналіз існуючої практики роботи слідчих підрозділів свідчить, що процес проведення окремих слідчих дій вже є алгоритмізованим, оскільки участь слідчого в цій діяльності мінімізується. До таких можна віднести:

- аудіо-, відео контроль особи (ст. 260 КПК України);
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України).

Щодо наведених негласних слідчих (розшукових) дій необхідно зазначити, що для їх проведення характерні жорсткі алгоритми, оскільки останні супроводжуються застосуванням технічних засобів отримання інформації.

Водночас аналіз системи слідчих дій дозволяє виокремити й такі, для яких характерні гнучкі алгоритми, які дозволяють слідчому самостійно вибирати відповідні тактичні прийоми, зокрема: допит (ст. 224 КПК України), пред'явлення особи для впізнання (ст. 227 КПК України), проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України), обшук (ст. 234 КПК України), усі види слідчого огляду тощо.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що сучасна ситуація вимагає пошуку нових підходів, які дозволять підвищити ефективність діяльності слідчих, оптимізуючи організаційні сторони означеної діяльності. У зв'язку із цим варто говорити про криміналістичну технологію як форму організації цієї діяльності. При цьому, виходячи з того, що ключовою особливістю технології як відповідної функціональної форми організації діяльності є алгоритмічний характер, існує необхідність розроблення відповідних алгоритмів проведення слідчих дій у кожній можливій слідчій ситуації.

Евристичний підхід до побудови методики розслідування.

Розслідування злочинів за своєю сутністю є пізнавальним процесом, адже складність завдань, які постають перед слідчим, потребують застосування різноманітних шляхів та засобів виконання розумових операцій. У вирішенні цих питань особливу роль відіграють: програмування, алгоритмізація, застосування криміналістичної методики та творчий елемент до побудови нової криміналістичної методики, якщо вона відсутня. Дослідження даних понять у сукупності зумовлюється, перш за все, виходячи із завдань, які виконуються в ході розслідування, як уважає Д.І. Сулейманов: 1) творчим, нестандартним підходом до пошуку шляхів і способів рішення, невідомих раніше; 2) і таким,

що розв'язується типово або потребує вибору придатного способу рішення з числа відомих типових способів і адаптації його до конкретного випадку [221, с. 35].

Оскільки предметом нашого дослідження є криміналістична методика, тому в першому випадку йтиметься про евристичний підхід до побудови криміналістичної методики суб'єктом розслідування, а в другому – застосовування криміналістичних алгоритмів та програм, що доцільно розробляти в методиках розслідування окремих видів злочинів для успішного й ефективного виконання вищевказаних завдань. При цьому потрібно зазначити, що використання евристичного підходу до побудови криміналістичної методики, потребує від слідчого не лише наявності значного практичного досвіду, а й творчого потенціалу, адже евристичне мислення – це вищий рівень інтелектуальної організації особистості. Більше того, використання евристичного методу потребує вміння оцінювати різні сторони досліджуваного об'єкта (злочину), визначати існуючі кореляційні залежності між ними та створювати типову ретроспективну модель досліджуваної події. Обов'язково зважаючи на систему кореляційних залежностей між елементами досліджуваної події, необхідно звернути увагу й на те, що їх вид значно впливатиме на застосування евристичного підходу до формування криміналістичної методики. Можна також зауважити, що доцільність застосування евристичного методу для формування нової криміналістичної методики розслідування має місце у випадку наявності між досліджуваними елементами події:

- стохастичного зв'язку, який характеризується неоднозначністю та передбачає наявність варіативної залежності декількох явищ, у зв'язку із цим можна стверджувати, що такий тип зв'язків існує в більшості випадків розслідуваних злочинів;
- функціонального зв'язку, для якого з одного боку характерна відповідна жорсткість, а з іншого – різний рівень інтенсивності взаємовпливів елементів системи. Так евристичний підхід може бути

використано в разі наявності функціональних зв'язків із низькою інтенсивністю;

— слабкої позитивної чи негативної кореляції.

У криміналістичній науці підкреслювалась необхідність поєднання евристичного та алгоритмічного підходу, саме тому слід погодитись із позицією Л.Д. Самигіна і А. Форкера, що евристичний підхід необхідно поєднувати з алгоритмічним, оскільки в різних ситуаціях один із них відіграє вирішальну роль, але вони завжди доповнюють один одного [130, с. 123], тому вважаємо за потрібне досліджувати їх комплексно. Розвиваючи цю тезу, необхідно також наголосити, що застосування цих підходів відбуватиметься на різних стадіях інтелектуальної роботи слідчого, зокрема евристичний підхід використовується для формування первинної теоретичної моделі методики розслідування злочину, зокрема визначення її структури обов'язкових елементів. У свою чергу алгоритмічний підхід слугуватиме формою організації впровадження створеної методики в конкретну предметну діяльність слідчого.

В.В. Тіщенко підкреслив, що слідчий сам повинен обрати оптимальну систему діяльності з розкриття і розслідування злочинів, вбачаючи в цьому виявлення творчого характеру слідчої діяльності [229, с. 105].

Останнім часом спостерігається бажання вчених змінити напрям наукового пошуку: від «книжкових методик» до побудови алгоритмів і програм дій слідчого відповідно до типових ситуацій [74, с. 191]. Ще Р.С. Белкін піддавав критиці «книжкові методики» і наголошував, що рядовий слідчий, який не має достатньо професійного досвіду, за умов дефіциту часу та в екстремальній ситуації не в змозі відтворити в пам'яті десятки сторінок цієї методики як оперативного посібника до необхідних дій [20, с. 127], тому актуальним є створення алгоритмів та програм, які безумовно полегшать процес розслідування.

Отже, на сьогодні можна говорити про існування традиційної описової форми викладення криміналістичних методичних рекомендацій (так званої

«книжкової методики») і новаторської – у вигляді відповідних алгоритмів та програм [74, с. 191], серед яких належної уваги та з'ясування потребує творчий (евристичний) підхід як у діяльності слідчого, так і при побудові криміналістичної методики розслідування злочинів зокрема.

Гносеологічним підґрунтям для реалізації евристичного підходу в слідчій діяльності можна вважати дефіцит, недостатність криміналістично значущої інформації для розв'язання пізнавальних задач, тому є необхідність вести мову про виконання цих завдань евристичними шляхами.

На застосування евристичного підходу в діяльності слідчого звертають увагу такі вчені, як І.Є. Биховський, Н.Б. Водянова, Г.О. Зорін, В.А. Журавель, М.І. Єникєєв, Є.П. Іщенко, В.О. Коновалова, Л.Д. Самигін, В.Л. Синчук, Л.Я. Соя-Серко, Д.І. Сулейманов, В.А. Терехов, В.В. Тіщенко, А. Форкер, Б.В. Щур та ін.

Виконання пошукових завдань слідчого пов'язано з активним пошуком нових засобів отримання недостатньої інформації, де пізнавальна діяльність слідчого розвивається за психологічними закономірностями виконання складних нестандартних завдань [67, с. 124]. Тому дефіцит криміналістично значущої інформації потребує від слідчого саме евристичних рішень.

У зв'язку з вищевикладеним потрібно з'ясувати, що таке евристика взагалі, дати поняття криміналістичної евристики, зрозуміти, в чому полягає евристичний підхід при побудові криміналістичної методики розслідування злочинів, а також як співвідносяться між собою програма і алгоритм та яке місце серед них займає творчий (евристичний) підхід до побудови методики розслідування.

Евристика (грец. *heurisko* – знаходжу, відкриваю) – це сукупність дослідницьких методів, спрямованих на відкриття, пізнання нового, раніше не відомого [222, с. 225].

Є.П. Іщенко та Н.Б. Водянова під *евристичною діяльністю* пропонують розуміти сукупність притаманних людині механізмів, за допомогою яких

розроблюються процедури, які направлені на виконання творчих завдань, прийняття рішень в умовах нестандартних ситуацій [87, с. 109]. Дане визначення не викликає заперечень, але потребує певного доповнення. Постає запитання: що слід розуміти під «сукупністю притаманних людині механізмів»? На наш погляд, може йтися про досвід, інтуїцію, логічне мислення, рефлекторні фактори при виконанні нетипових завдань у будь-якій діяльності.

Є.П. Іщенко під *криміналістичною евристикою* розуміє сукупність знань про творчі способи виконання складних слідчих завдань, які виникають у проблемних ситуаціях, що відрізняються недостатністю вихідної інформації. Використовуючи ці знання, слідчий не йде шляхом повного перебирання всіх варіантів виконання завдань, а оптимізує пошуки, опрацьовуючи лише деякі з варіантів [84, с. 118].

Г.А. Зорін вважає, що *криміналістична евристика* – це відображення індивідуальної методології, оскільки поза інтелектуальної діяльності слідчого вона не існує [80].

На наш погляд, *криміналістичною евристикою* можна вважати інтелектуальну діяльність слідчого, яка полягає в застосуванні перш за все творчого підходу, системи методів, прийомів та способів для виконання нетипових завдань, які стоять при розслідуванні кожного індивідуального випадку.

Також у літературі можна знайти таке визначення, як *евристичний пошук*, під яким розуміють вибір оптимального напрямку у звужені зони пошуку, вибір мінімальних засобів для досягнення максимального пізнавального результату [67, с. 131]. На думку М.І. Еникеева, евристичні задачі перед слідчим виникають у випадках, коли зона пошуку занадто широка, а вихідні дані обмежені [67, с. 131].

І.Є. Биховський завжди відстоював евристичний підхід у діяльності з розслідування та вказував, що «...слідство завжди було, є і буде не тільки

комплексом наукових положень і рекомендацій, але й мистецтвом знаходження істини» [30, с. 67].

Л.Я. Соя-Серко вважає, що здібності до евристичної (перетворювальної, пошукової) обробки інформації, мають місце саме тоді, коли логічне мислення перетинається з творчим, тому що для творчого мислення наявних знань недостатньо, а логічне мислення неможливе через відсутність необхідних для цього даних: ...«відсутні знання слідчий отримує завдяки творчій фантазії, уяві, найрізноманітнішим комбінаціям, що дозволяє виявити зв'язки і залежності між відомим і ще невідомим, заповнити прогалини у вихідних даних» [217, с. 42].

Логіка міркувань нашої роботи на запитання: у чому все ж таки полягає евристичний підхід та яким чином він застосовується при побудові криміналістичної методики розслідування злочинів?

Формування будь-якої криміналістичної методики розслідування особою, яка пізнає кримінально релевантну подію конкретного злочину, має базуватись на методичних рекомендаціях, основоположних принципах, які розроблені та обґрунтовані наукою. Слідчий повинен адаптувати їх до умов конкретного провадження, виділити ті особливості в розслідуванні злочину, які визначаються індивідуальними ознаками, обставинами злочину, що спричиняє творчий пошук засобів та методів виконання виникаючих завдань.

На наш погляд, евристичний підхід проявляється саме тоді, коли слідчий за відсутності належної методики для розслідування, самостійно відшукує методи та засоби виконання поставлених завдань, ураховуючи індивідуальні особливості розслідуваної події, а також застосовує творчий хід мислення, який не збігається з типовими рекомендаціями, що призводить до пошуку іншого, нетрадиційного рішення. На думку Є.П. Іщенко та Н.Б. Водянової, щоб вирішити подібну ситуацію, необхідно створити нову, раніше не використану стратегію діяльності, тобто здійснити акт творчості. Таку ситуацію, яка нерідко виникає у зв'язку з тим, що розслідуваний злочин учинено зовсім атиповим

способом, зазвичай називають проблемною, а психічний процес, за допомогою якого вона здійснюється та виробляється оригінальна стратегія, виявляється дещо нове, називається продуктивним мисленням або евристичною діяльністю [87, с. 108].

У процесі здійснення слідчої діяльності, суб'єктом розслідування використовуються різні методи і засоби наукового (теоретичні розробки криміналістики) та практичного пізнання (аналіз і синтез, побудова і перевірка версій, моделювання) [165, с. 69; 229, с. 92], але не останнє місце серед них займають саме евристичні методи пізнання розслідуваної події.

На підставі вищезазначеного постає запитання: на чому ґрунтується евристичний підхід? Також виникає необхідність виділення методів евристичного підходу до побудови методики розслідування.

Уважаємо, що евристичний підхід ґрунтується на базі даних, досвіді роботи у сфері слідчої діяльності, логічному мисленні, інтуїції слідчого та інших професійних якостях, набутих у ході здійснення цієї діяльності.

Евристичний метод є досить специфічною формою пізнання та не обмежується традиційним формально визначеним комплексом логічних методів [199, с. 114-145; 246; 200, с. 71-73; 81, с. 65-67; 239; 48].

Узагалі перше вчення про евристичні методи було розроблено та введено в практику Сократом. Як філософ він ставив собі мету викладати не готову систему, а метод, із застосуванням якого можна розробляти системи. Його цікавила не структура (будова системи), а рекомендації про те, як діяти при її побудові. При цьому він уважав за краще бесіду, дискусію, у ході якої сприяв своїм співрозмовникам у міркуваннях [80].

А.А. Барцицька вважає, що застосування евристичного методу в криміналістиці дозволяє виконувати нетипові завдання розслідування, активізуючи весь розумовий та інтуїтивний потенціал. Його використання створює сприятливі умови для виникнення інтуїтивних здогадок та переконань, що значно полегшують пошуково-пізнавальний процес [228, с. 80].

Евристика – це особлива галузь інтелектуальної діяльності, що відображає суму методів, прийомів і способів, якими володіє слідчий при вирішенні конкретної задачі, винаході методів розслідування злочинів [80].

Г.А. Зорін під методами розуміє гармонійну систему прийомів, що забезпечують розширення пошукового та аналітичного «кола» слідчого. Це стиль професійних дій, що визначає можливості та обмеження [80].

Метод – це форма творчого пошуку, зумовлена системою цілей, які ставлять перед слідчим поточна і перспективна ситуації.

Ю.П. Алєнін звертав увагу на те, що при розв'язанні нестандартних задач використовуються такі методи евристичного слідчого пізнання, як інтерполяція, екстраполяція, інтерпретація та розумове моделювання, де загальним методом вирішення пізнавальних задач у ході розслідування є інформаційне моделювання [4, с. 57].

На нашу думку, *евристичні методи* можна розглядати як: спеціальні методи аналізу, що базуються на використанні досвіду, інтуїції фахівця та його творчого мислення (1); способи досягнення поставленої мети для виконання конкретного завдання, що розглядаються як сукупність прийомів теоретичного або практичного пізнання (2).

Аналізуючи окремі евристичні методи, необхідно надати характеристику найважливішим, які є обов'язковою умовою формування криміналістичної методики слідчим.

Так, на нашу думку, ключовим евристичним методом виступає метод моделювання. Необхідність використання моделювання в реалізації евристичного підходу значною мірою зумовлюється початковою слідчою ситуацією розслідування злочину за відсутності конкретної методики, коли існує необхідність опосередкованого пізнання елементів події злочину та перехід від рівня аналізу емпіричних даних до абстрактно-теоретичних узагальнень.

У зв'язку з тим, що проблематика моделювання достатньо досліджена в криміналістичній науці [158; 97; 161; 98; 46; 151; 192], ми аналізуємо лише окремі аспекти моделювання в контексті використання евристичного підходу. Так результатом використання методу моделювання є створення конкретної моделі, яка в контексті використання евристичного підходу характеризуватиметься такими ознаками:

- виступає єднальним елементом між подією і її розумовим сприйняттям слідчим;
- виступає у формі ідеальної системи;
- має ймовірний характер;
- може бути одночасно ретроспективною і перспективною.

Продовжуючи аналіз методів евристичного підходу в роботі слідчого, необхідно звернути увагу на напрацювання інших галузей наукового знання, які інтенсивно проникають у криміналістику. Як окрему групу методів можливо виокремити **методи психологічної активації мислення**, які спрямовані на усунення перешкод для винахідницьких рішень та нових ідей і забезпечують всебічне вивчення об'єкта пізнання. У контексті евристичної діяльності слідчого до таких методів можна віднести:

– мозковий штурм – один із найвідоміших методів колективного пошуку нестандартних рішень. Водночас необхідно зазначити, що його використання передбачає наявність групи суб'єктів, і тому слідчому необхідно залучити до цієї діяльності працівників оперативних підрозділів, експертів-криміналістів та інших осіб, які здатні допомогти у пізнанні конкретної події злочину;

– метод синектики, який передбачає використання асоціативних зв'язків і дозволяє слідчому активізувати для прийняття евристичних рішень раніше напрацьований професійний та життєвий досвід. При цьому під час використання даного методу характерним є застосування різноманітних форм аналогії.

Наступною групою евристичних методів є **методи систематизованого пошуку**, серед яких окремої уваги заслуговують:

- функціональний аналіз, який дозволяє слідчому абстрагуватись від конкретної події загалом і сконцентрувати свою увагу на функціях окремих елементів системи, наприклад, аналізуючи послідовні дії злочинця, визначити конкретне функціональне призначення кожної з них і тим самим узагальнити теоретичну модель події злочину;

- метод багаторазової послідовної класифікації, який забезпечує зниження важливості окремих елементів чи подій шляхом їх відфільтровування.

Поряд із наведеними методами під час використання евристичного підходу слідчим, безумовно, використовуються й традиційні методи пізнання дійсності (зокрема індукція, дедукція, синтез, аналіз тощо), але оскільки їх сутність детально описана у філософських джерелах, ми не зосереджуємося на них.

Необхідно звернути увагу, що евристичні методи слідчої діяльності не мають заздалегідь запрограмованих та чітко сформованих етапів реалізації. Методи формуються слідчим щоразу стосовно індивідуальних умов конкретної слідчої ситуації [81, с. 148]. Евристичні методи значно скорочують час розв'язання задач, навіть таких, які піддаються алгоритмуванню, оскільки виключають повний перебір можливих альтернатив, однак результати, які одержуються в цьому випадку, не завжди є повними, однозначними і правильними, тобто оптимальними [242, с. 754].

Стосовно слідчої роботи головне завдання евристичних методів – викликати нові асоціації, нові блоки інформації про різні зв'язки з вихідних даних проблемної кримінальної ситуації, розслідування якої заходить у «глухий кут», не спричиняє перспективи на встановлення істини [80].

Евристика, застосовувана при розкритті злочинів, акумулює в собі потенціал творчих можливостей слідчого, оскільки евристичні методи

опосередковують процеси нагромадження, відбору, обробки, цілеспрямованого аналізу криміналістичної інформації. Особливо широко евристика використовується при побудові версій, де вихідні дані багаторазово і під різними кутами видозмінюються, комбінуються і перетворюються, щоб пояснити причини і процеси досліджуваної слідчим події [80].

Ю.Н. Кулюткін виділяє дві функції евристики. Евристичні методи є лише попередніми моментами в процесі розв'язання задач; вони часто наводять на правильні рішення, але існує ймовірність і хибних дій. Це функція «наведення». Друга функціональна характеристика евристики полягає в скороченні перебору різних варіантів рішень або можливих шляхів у лабіринті пошуку. Це «скорочуюча» функція евристики [149].

Разом із тим, слід зауважити, що в діяльності слідчого при розслідуванні злочинів крім вирішення розумових задач із використанням творчого підходу до ситуації, прийнято виділяти використання алгоритмів. Тому рекомендації науки криміналістики повинні поєднуватись з евристикою та точними правилами – алгоритмами [47, с. 167-170].

На сьогодні серед наукових видань дедалі частіше можна зустріти пропозиції науковців щодо формалізації процесу розслідування за рахунок утворення та запровадження відповідних програм і алгоритмічних схем, метою яких є надання співробітникам слідчих органів допомоги в отриманні нових знань у кримінальній справі та збільшення ефективності в організації розслідування конкретного злочинного вияву [218; 279; 91; 86; 85; 258; 109; 74].

Застосування криміналістичних алгоритмів, або програм, які можливо розробляти в методиках розслідування окремих видів злочинів, зазвичай відбувається в ході розслідування при однотипних (шаблонних) справах або таких, що потребують вибору рішення зі здебільшого вже відомих способів, вирішуються програмними та алгоритмічними шляхами, на чому хотілось би також зосередити увагу. Адже застосування в ході розслідування програм та

алгоритмів сприяє ефективності, економії часу та оптимізації в інтелектуальній діяльності слідчого.

Намагання науковців надати практиці передові рекомендації щодо підвищення ефективності слідчої діяльності і такого її аспекту, як планування, закономірно привернули їхню увагу до розроблення і запровадження криміналістичних алгоритмів та програм розслідування [218, с. 50-51; 258; 109].

Актуальність написання даного підрозділу та висвітлення питань алгоритмізації та програмування, особливо в контексті криміналістичної методики, зумовлена тим, що, як влучно підкреслено О.В. Синчуком, однією з причин необхідності запровадження програмування та алгоритмізації в процес розслідування злочинів слід уважати те, що існуюча форма викладення змісту окремих криміналістичних методик є громіздкою, не дає змогу слідчому, який не має відповідного професійного досвіду, в умовах дефіциту часу й екстремальної ситуації відтворити в пам'яті десятки сторінок цих методик як оперативного посібника до дій [210, с. 162].

У криміналістичній літературі нерідко можна зустріти ототожнення понять «алгоритм» і «програма», які схожі за змістом, але мають різне семантичне значення. Наприклад, І.А. Возгрін не розмежовує поняття криміналістичного алгоритму і програми розслідування [34, с. 205].

Так під *алгоритмом* найчастіше розуміють систему операцій, що здійснюються за чітко визначеними правилами і після послідовного їх виконання призводять до розв'язання запропонованої задачі [222, с. 23], або програму, що зумовлює спосіб поведінки і являє собою систему правил для ефективного виконання завдань [241, с. 18]. Тому, напевно, у літературі можна нерідко зустріти ототожнення цих понять, які насамперед мають різне змістове навантаження.

О.С. Шаталов під криміналістичним алгоритмом пропонує розуміти науково обґрунтований припис щодо виконання в завданому порядку системи

послідовних операцій, рекомендованих слідчому, для розв'язання задач певного типу [259, с. 35].

Г.А. Зорін криміналістичним алгоритмом вважає систему приписів, заснованих на системі правил, послідовність виконання яких дає позитивний результат, знижує ризикогенність, створює максимальну ефективність просторово-часового виконання дії [81, с. 429].

В.А. Журавель, розглядаючи криміналістичні алгоритми, указує, що необхідно враховувати те, що їх побудова відбувається на основі повторюваності явищ, наявності в них внутрішніх закономірностей, а саме змінюваності і відносної сталості [74, с. 195].

Програма (грец. *programma* – розпорядження, оголошення) - план діяльності; послідовний перелік дій до виконання; у кібернетиці – докладний план дії обчислювальної машини, що складається з послідовних команд (інструкцій), за якими виконується весь процес [222, с. 591].

Г.А. Густов розглядає програму розслідування як систему рекомендацій, що включають опис засобів, прийомів, методів їх вирішення, метою якої є надання допомоги працівникам правоохоронних органів в отриманні нових знань по кримінальній справі та організації її розслідування [51, с. 18].

Програма розслідування, на думку В.А. Журавля, може і повинна містити як формалізовані, тобто жорстко детерміновані системи дій, так і неформалізовані криміналістичні знання, наприклад у вигляді певних рекомендацій щодо з'ясування ситуацій вибору засобів розв'язання типових задач [74, с. 195].

Програмування – це метод раціоналізації розслідування, який полягає в специфічній організації та забезпеченості слідчого криміналістичною інформацією, яка складає основу його криміналістичних знань [81, с. 145].

Із вищевказаного постає закономірне запитання: яким чином будується алгоритм та програма під час розслідування, на основі чого вибудовується система дій до обов'язкового їх виконання? У літературі стосовно цього

питання пропонуються підходи до побудови алгоритмів і програм, на які хотілось би звернути увагу.

Для побудови алгоритму О.М. Асташкіна та М.О. Марочкін виділяють такі етапи: 1) аналіз інформації про злочини одного виду, на підставі яких будуватимуться алгоритми їх розслідування; 2) виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування (початковому, наступному, заключному); 3) визначення завдань розслідування, що характерні для кожної типової слідчої ситуації; 4) визначення засобів виконання типових завдань розслідування відповідно до виду алгоритму; 5) визначення методу побудови алгоритму; 6) побудова алгоритму; 7) експериментальна перевірка та оперативна корекція побудови типових алгоритмів до умов типової слідчої ситуації; 8) упровадження створених криміналістичних алгоритмів і програм у практику розслідування злочинів як на паперовому носії, так і в електронному варіанті з використанням ЕОМ [9, с. 14-19].

Стосовно елементів загальної програми розслідування М.О. Селіванов виокремлює такі: 1) визначення мети; 2) з'ясування переліку засобів досягнення цієї мети; 3) формування найкращої послідовності дій для досягнення мети [207, с. 140].

На наш погляд, «алгоритм» і «програму» варто розглядати як взаємопов'язані, але відносно самостійні поняття. Також підтримуємо думку вчених, які вважають, що розглядувані поняття не збігаються, але близькі і по суті об'єднуються на одному етапі підготовки до виконання тих завдань, котрі існують у слідчій тактиці та методиці розслідування злочинів [97, с. 194].

На підставі викладених суджень вважаємо, що *криміналістичний алгоритм* – це сукупність взаємопов'язаних, залежних від слідчої ситуації слідчих та інших процесуальних дій, які мають єдину мету та підлягають виконанню у вигляді послідовних правил.

Програма розслідування – більш узагальнене поняття, яке охоплює сукупність алгоритмів, тобто послідовність тих чи інших дій (системи дій),

постановку завдань і цілей та опис їх виконання і досягнення, що має рекомендаційний характер.

В.В. Тіщенко із цього приводу вважає, що якщо криміналістичний алгоритм розрахований на виконання певного завдання і має тактичний характер, то програма розслідування охоплює певний етап розслідування, розрахована на виконання комплексу тактичних завдань, тобто має стратегічний характер. Якщо алгоритм пропонує виконання завдання в однозначному напрямі, чітко визначеної послідовності дій, програма розслідування повинна містити кілька варіантів алгоритмів, моделей діяльності, залежно від слідчої ситуації, етапу розслідування, позиції учасників розслідування [229, с. 113].

Перш ніж дійти висновку, хотілось би погодитись з І.Е. Биховським, що ідея алгоритмізації та програмування розслідування не повинна позбавляти слідчого можливості пошуку евристичних рішень, навпаки, програма повинна стимулювати його ініціативу щодо відшукування нового оригінального рішення навіть і такого, яке не передбачено її розробниками [30, с. 66].

Узагалі, на думку деяких вчених, унаслідок використання алгоритмів (тобто однотипних дій) виступає «поява професійної деформації» – схематизм у мисленні, виникнення почуття впевненості в непогрішності у своїх знаннях чи оцінках, що, у свою чергу, зумовлює виникнення різного роду процесуальних і тактичних помилок, призводить до втрати доказів [263, с. 48].

В.А. Журавель зазначає, що функціональною основою можливості алгоритмізації та програмування розслідування є запровадження в криміналістичну науку кібернетичних підходів, зокрема щодо розроблення схем типових рішень і типізованих дій слідчого в деяких типових слідчих ситуаціях із використанням персональної комп'ютерної техніки [74. с. 192]. Разом із тим багатофакторні системи вибору рішень у структурі кримінальних і криміналістичних ситуацій не дозволяють суворо алгоритмізувати ці види діяльності. Тому при широкій можливості дедуктивного методу можливості

формалізації та алгоритмізації криміналістичної діяльності вельми обмежені. У зв'язку із цим значне місце в ній займають індуктивно-евристичні методи, роль яких тим вища, чим менше типовим є об'єкт криміналістичного дослідження [101].

На підставі вищевикладеного вважаємо, що програма та алгоритм, побудовані слідчим, не можуть бути вичерпними, оскільки слідчий у своїй пізнавальній діяльності зіштовхується з великою кількістю різноманітних ситуацій, кожна з яких потребує індивідуального (творчого) підходу. Застосування алгоритмічних схем та програм вимагають від слідчого значних інтелектуальних зусиль [74, с. 193].

Разом із тим треба пам'ятати й урахувати, що криміналістична методика в будь-якій формі її викладення завжди зберігатиме певний рівень абстракції, оскільки неможливо «без залишку» типізувати всі можливі версії та слідчі ситуації і до них запропонувати відповідні програми розслідування й алгоритмічні схеми дій слідчого [74, с. 199]. Саме через відповідний рівень абстракції криміналістична методика не може претендувати на повну «технологічність», тобто стовідсотково формалізувати виконання завдань розслідування, а тому обов'язково вагомим залишається творчий (евристичний) підхід [74, с. 197].

Р.С. Белкін зауважував: «Якби кожен автор нової теорії, монографії завершував свою роботу набором алгоритмів дій з використання запропонованих новацій, то їх упровадження набувало б реального підґрунтя» [20, с. 127].

Отже, евристичний підхід при побудові методики розслідування злочинів дозволяє розглядати його як складний, творчий, пізнавальний процес, де використання алгоритму є допоміжною складовою цього процесу, а програмування – процесом раціоналізації розслідування, що містить і алгоритмізацію і застосування евристики.

Розроблення окремих методик розслідування пов'язано з визначенням тих теоретичних і методологічних передумов, на основі яких можна буде виявити загальні закономірності, властиві слідчій діяльності, і побудувати систему наукових рекомендацій із застосування ефективних методів, засобів і прийомів розслідування відповідної категорії злочинів [229, с. 89].

Отже, на підставі вищевикладеного можемо стверджувати, що при побудові криміналістичної методики (відсутності належної), якщо слідчий стикається з нетиповою ситуацією, яку необхідно негайно вирішити, він завжди використовує методи, систему методів для оптимального розслідування злочинів, тобто творчий (евристичний) підхід. При цьому, обираючи метод, слідчий має можливість використання традиційного, стандартизованого варіанту, тобто логічного методу, але й у цьому випадку логічний метод перетворюється, адаптується до реальних умов. Це дозволяє вважати, що практично кожен метод, який використовується слідчим, у тій чи іншій мірі є евристичним [80]. Коли ж ситуація є шаблонною (типовою), слідчий у своїй діяльності користується алгоритмами, програмами.

Виокремлюючи безпосередньо принципи формування криміналістичних методик, необхідно звернути увагу, що їх система, на нашу думку, залежить від суб'єкта формування та ситуації, яка детермінує формування методики. Щодо суб'єктів формування, то, на наш погляд, необхідно виокремити вчених та слідчих. При цьому можна виокремити дві ситуації, які детермінують необхідність розроблення методики розслідування:

1) розроблена криміналістична методика не відповідає потребам практики та потребує суттєвої адаптації до сучасних умов (наприклад методика розслідування злочинів корупційної спрямованості у світлі постійних змін антикорупційного законодавства);

2) криміналістична методика розслідування конкретного виду злочину відсутня.

Так, аналізуючи особливості евристичної діяльності слідчого щодо формування методик розслідування, можна виокремити систему принципів для кожної з наведених ситуацій. У випадку, якщо наявна криміналістична методика не відповідає потребам практики, то слідчий, зважаючи на зміни в законодавстві та власний досвід, із використанням творчого підходу повинен максимально адаптувати наявну методику до конкретних умов, що фактично може призвести до формування на базі існуючої принципово нової методики розслідування злочинів конкретного виду. У даному випадку, на нашу думку, евристична діяльність слідчого базується на таких принципах:

- розгляд злочину з позицій системно-діяльнісного підходу для виокремлення особливостей криміналістичної характеристики й урахування визначення елементів останньої, які зазнали принципових змін;
- аналіз практики розслідування злочинів цього виду з позицій функціонального підходу з метою виокремлення переліку суб'єктів, які можуть бути залучені до розслідування;
- аналіз практики розслідування злочинів, які вчинені аналогічним способом чи певною групою злочинців (наприклад рецидивістами), та побудова можливої моделі розвитку злочинної поведінки;
- вивчення практики розслідування злочинів певної групи з метою доповнення наявної методики додатковим переліком слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також судових експертиз, які можуть бути використані;
- систематизація виявлених практикою недоліків у проведенні слідчих дій за аналогічними злочинами та вироблення організаційно-тактичних рішень з їх усунення.

У випадку відсутності криміналістичної методики розслідування конкретних злочинів, з метою її формування слідчому доцільно послуговуватись такими принципами:

- використання принципу інтеграції слідчої практики, у тому числі й щодо злочинів цієї ж класифікаційної групи, з метою формування уявної інформаційної моделі злочинної діяльності (криміналістичної характеристики);
- використання принципу екстраполяції, зокрема аналітичне опрацювання усталених слідчих ситуацій щодо злочинів цієї категорії та використання розробленої системи тактичних прийомів розв'язання відповідних задач розслідування;
- використання принципу моделювання, зокрема щодо побудови типових моделей проведення як окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, так і їх комплексів (тактичних операцій).

Висновки до третього розділу

1. У межах криміналістичної методики як розділу криміналістики зроблено значну роботу щодо формування базової методики розслідування як своєрідної інформаційної моделі та орієнтира для формування нових методик ученими та екстраполяції її положень слідчими на процес розслідування злочинів у разі відсутності методик.

Доходимо висновку, що сьогодні можна вести мову про можливість формування базової методики розслідування, але з урахуванням доволі високого рівня її узагальнення. Фактично за своїм функціональним призначенням базова методика розслідування злочинів виконує роль типової інформаційної моделі, систематизуючи та закріплюючи відповідні структурні елементи, які повинні бути враховані під час розроблення видових методик розслідування. При цьому базова криміналістична методика має виступати в ролі науково обґрунтованого орієнтира для розроблення видових методик як ученими, так і слідчими. У зв'язку із цим вважаємо, що базова криміналістична методика повинна включати:

- опис типової структури криміналістичної характеристики злочинів, до якої необхідно включити базові елементи, які мають пріоритетне значення для злочинів усіх категорій;

- характеристику початкового етапу розслідування, зокрема: типові ситуації початку розслідування (наприклад наявність чи відсутність інформації про злочинця); приблизний перелік та алгоритм початкових слідчих (розшукових) дій;

- характеристику подальшого етапу розслідування, зокрема приблизний перелік слідчих (розшукових) дій залежно від ситуації;

- систематизацію та характеристику негативних обставин, які можуть вплинути на розслідування та засоби їх подолання;

- можливість екстраполяції окремих наявних видових методик на ситуації з розслідування конкретного провадження.

2. Екстраполяція є важливим методом наукового пізнання та розуміється як поширення висновків, одержаних зі спостереження над однією частиною явища, на іншу його частину. Використання екстраполяції як методологічного інструментарію дозволило проаналізувати та виділити класифікацію принципів застосування (адаптації) окремих криміналістичних методик, сферою реалізації яких є практична діяльність із розслідування, а суб'єктом застосування – слідчий, прокурор, тобто та особа, яка застосовує криміналістичну методику на практиці.

3. Виділено типовий перелік принципів, застосування слідчим методології екстраполяції, у разі відсутності видової методики розслідування злочинів, зокрема: *адаптації, універсальності, ситуаційності, етапності (плановірності), відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами правоохоронних органів, використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів, використання допомоги громадськості і засобів масової інформації.*

4. Запропоновано конкретний алгоритм дій щодо кожного принципу.

Принцип адаптації базової методики до конкретної ситуації розслідування:

- виокремити елементи криміналістичної характеристики, які є пріоритетними для вчиненого злочину;
- зважаючи на розроблену в криміналістиці систему негативних обставин розслідування, змодельовати можливість їх виникнення під час розслідування та визначитись зі способами їх подолання;
- сформувати типові комплекси слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на ступінь тяжкості вчиненого злочину та перелік обставин, які підлягають установленню;
- визначити необхідність та можливість застосування тактичних операцій.

Принцип універсальності:

- виокремити систему заходів та слідчих дій, які мають універсальний характер і проводяться незалежно від категорії вчиненого злочину;
- визначити типові елементи механізму злочинної діяльності, які підлягають обов'язковому встановленню.

Принцип ситуаційності:

- визначити види слідчої ситуації, спираючись на наявну криміналістичну класифікацію останніх;
- зважаючи на напрацювання криміналістичної ситуалогії, виокремити можливі шляхи зміни слідчої ситуації (наприклад несприятливої на сприятливу);
- визначити перелік тактичних завдань та засобів їх виконання залежно від обраної ситуації;
- розробити модель розвитку слідчої ситуації залежно від ужитих заходів у процесі розслідування.

Принцип етапності:

- оцінити злочинне діяння на основі положень криміналістичної характеристики злочинів, розробленої в межах базової методики;
- визначити слідчу ситуацію початкового етапу розслідування;
- сформулювати перелік слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- визначити слідчу ситуацію подальшого етапу розслідування;
- сформулювати перелік слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та криміналістичних експертиз;
- розробити шляхи подолання протидії розслідуванню.

Принцип відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами правоохоронних органів:

- визначити коло суб'єктів, з якими необхідна чи можлива взаємодія (на це рішення впливає: вид злочину, місце його вчинення, особа, яка його вчинила, тощо);
- визначити роль кожного суб'єкта в процесі розслідування;
- обрати оптимальну форму взаємодії з кожним суб'єктом;
- спрогнозувати результати взаємодії;
- виробити шляхи використання результатів взаємодії в розслідуванні.

Принцип використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів:

- виокремити завдання, виконання яких потребує чи може потребувати спеціальних знань;
- обрати суб'єктів спеціальних знань;
- визначити форми роботи з носіями спеціальних знань (консультації, проведення експертиз, досліджень, ревізій тощо);
- визначити форми використання отриманих результатів у розслідуванні.

Принцип використання допомоги громадськості і засобів масової інформації:

- визначити мету взаємодії (наприклад розшук злочинця, установлення особи невідомого трупа, дезінформація злочинців);
- виокремити оптимального суб'єкта для реалізації завдання;
- підготувати завдання;
- оцінити результати.

5. Дослідивши методику розслідування в практичному аспекті як систему рекомендацій щодо методів і засобів певної категорії злочинів (окремих криміналістичних методик) та як адаптацію конкретної методики до злочину, було визначено, що технологічний та евристичний підходи є обов'язковими складовими в процесі застосування в практичній діяльності цієї методики.

У методиці розслідування окремих видів злочинів технологічний підхід передбачає послідовне виконання завдань, рекомендацій на основі системи знань, практичних навичок (досвіду), системи принципів, методів, прийомів та засобів суб'єктом розслідування. Використання поняття «технологічний підхід» при побудові окремих криміналістичних методик розслідування, дозволить не тільки синтезувати теоретичні знання, але й побудувати технології здійснення слідчих дій у практичній діяльності. Ключовим напрямом використання технологічного підходу для адаптації криміналістичних методик до потреб слідчої практики є розроблення відповідних алгоритмів слідчої діяльності.

6. Евристичний підхід передбачає: 1) побудову криміналістичної методики суб'єктом розслідування в разі її відсутності; 2) застосовування криміналістичних алгоритмів та програм, що доцільно розробляти в методиках розслідування окремих видів злочинів для успішного й ефективного виконання завдань. Евристичний підхід проявляється тоді, коли слідчий при відсутності належної методики для розслідування, самостійно відшукує методи та засоби виконання поставлених завдань, ураховуючи індивідуальні особливості розслідуваної події, а також застосовує творчий хід мислення, який не збігається з типовими рекомендаціями, що призводить до пошуку іншого, нетрадиційного рішення.

Використання евристичного підходу до побудови криміналістичної методики потребує від слідчого наявності значного практичного досвіду та творчого потенціалу, адже евристичне мислення – це вищий рівень інтелектуальної організації особистості.

Так під *криміналістичною евристикою* можна вважати інтелектуальну діяльність слідчого, яка полягає в застосуванні перш за все творчого підходу, системи методів, прийомів та способів для виконання нетипових завдань, які ставляться при розслідуванні кожного індивідуального випадку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження вирішено конкретну наукову проблему та отримано наукові результати, до найважливіших з яких належать такі.

1. Слідча діяльність у кримінально-процесуальному аспекті – це специфічний вид практичної діяльності, яка здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами в межах завдань кримінального провадження та ґрунтується на засадах, визначених кримінальним процесуальним законом.

Слідча діяльність у криміналістичному аспекті – це інформаційно-пізнавальна діяльність, що здійснюється за допомогою обрання і використання спеціальних засобів, методів, прийомів та рекомендацій у процесі розслідування кримінально релевантної події і спрямована на виконання завдань кримінального провадження.

2. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності – це використання суб'єктами правозастосовних органів системи криміналістичних знань, рекомендацій, технічних засобів криміналістики, тактичних прийомів та криміналістичних методик із метою повного, об'єктивного та швидкого розслідування злочинів.

3. Для системи принципів слідчої діяльності характерна така структура:

3.1. Загальні принципи діяльності з розслідування злочинів:

- загальноправові принципи;
- принципи наукової організації праці (плановості, колегіальності, економічності, системності, доцільності, цілеспрямованості, ефективності, комплексності тощо);
- кримінально-процесуальні принципи, які класифіковано на такі, що:

а) визначають організацію розслідування згідно з положеннями КПК України;

б) впливають на особливості тактичних прийомів проведення слідчих розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій.

3.2. Спеціальні принципи слідчої діяльності:

- принципи програмування та реалізації завдань розслідування;
- принципи проведення окремих слідчих дій;
- принципи тактичних операцій;
- принципи негласної слідчої діяльності: а) принцип конспірації; б) поєднання гласних і негласних дій під час розслідування.

4. Для успішного застосування принципів криміналістичної методики розслідування злочинів необхідно виокремити такі рівні її наукової розробки:

- модель базової методики;
- конкретні та міжвидові методики розслідування;
- видові методики розслідування;
- підвидові методики розслідування.

5. Принципи криміналістичної методики як розділу криміналістики – це засади, що визначають специфічні функції даного розділу криміналістики і створюють належні умови. До них віднесено:

- принцип розгляду об'єктів методики розслідування – злочину і слідчої діяльності з позицій системно-діяльнісного та функціонально-технологічного підходів;
- принцип інтеграції наукових знань у методико-теоретичних криміналістичних дослідженнях;
- принцип відповідності теоретичних положень методики розслідування запитам практики боротьби зі злочинністю;
- принцип типізації та диференціації злочинних діянь;
- принцип типізації та диференціації змісту діяльності з розслідування злочинів.

6. Принципами наукового розроблення методики розслідування окремих категорій злочинів є:

- принцип урахування кримінально-правової класифікації злочинів;
- принцип урахування криміналістичної класифікації злочинів;
- принцип охоплення всіх обставин, які підлягають установленню в ході розслідування певного виду (групи) злочинів;
- принцип ситуативності;
- принцип етапності (періодизація розслідування);
- принцип програмування;
- принцип урахування тактичних особливостей провадження залежно від виду злочину.

7. Сукупність принципів формування методики розслідування злочинів утворює структуру моделі базової методики. Екстраполяція елементів базової методики розслідування на конкретну ситуацію здійснюється на основі таких принципів.

Принцип адаптації базової методики до конкретної ситуації розслідування. Алгоритм реалізації: виокремлення елементів криміналістичної характеристики, які є пріоритетними для вчиненого злочину; зважаючи на розроблену в криміналістиці систему негативних обставин розслідування, змодельовати можливість їх виникнення під час розслідування та визначитись із способами їх подолання; сформувати типові комплекси слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на ступінь тяжкості вчиненого злочину та перелік обставин, які підлягають установленню; визначити необхідність та можливість застосування тактичних операцій.

Принцип універсальності. Алгоритм реалізації: виокремити систему заходів та слідчих дій, які мають універсальний характер і проводяться незалежно від категорії вчиненого злочину; визначити типові елементи механізму злочинної діяльності, які підлягають обов'язковому встановленню.

Принцип ситуаційності. Алгоритм реалізації: визначити вид слідчої ситуації, спираючись на наявну криміналістичну класифікацію останніх; зважаючи на напрацювання криміналістичної ситуалогії, виокремити можливі

шляхи зміни слідчої ситуації (наприклад несприятливої на сприятливу); визначити перелік тактичних завдань та засобів їх виконання залежно від обраної ситуації; розробити модель розвитку слідчої ситуації залежно від вжитих заходів у процесі розслідування.

Принцип етапності. Алгоритм реалізації: оцінка злочинного діяння на основі положень щодо криміналістичної характеристики злочинів, розробленої у межах базової методики; визначення слідчої ситуації початкового етапу розслідування; формування переліку слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; визначення слідчої ситуації подальшого етапу розслідування; формування переліку слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та криміналістичних експертиз; розроблення шляхів подолання протидії розслідуванню.

Принцип відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами правоохоронних органів. Алгоритм реалізації: визначення кола суб'єктів, з якими необхідна чи можлива взаємодія (на це рішення впливає вид злочину, місце його вчинення, особа, яка вчинила, тощо); визначення ролі кожного суб'єкта в процесі розслідування; вибір оптимальної форми взаємодії з кожним суб'єктом; прогнозування результатів взаємодії; вироблення шляхів використання результатів взаємодії у розслідуванні.

Принцип використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів. Алгоритм реалізації: виокремлення завдань, вирішення яких потребує чи може потребувати спеціальних знань; вибір суб'єктів спеціальних знань; визначення форм роботи з носіями спеціальних знань (консультації, проведення експертиз, досліджень, ревізій тощо); визначення форм використання отриманих результатів у розслідуванні.

Принцип використання допомоги громадськості і засобів масової інформації. Алгоритм реалізації: визначення мети взаємодії (наприклад розшук злочинця, установлення особи невідомого трупа, дезінформація злочинців);

виокремлення оптимального суб'єкта для реалізації завдання; підготовка завдання; оцінка результатів.

8. Залежно від особливостей кримінального провадження (окремих злочинів, декілька епізодів злочинів одного виду, кілька взаємопов'язаних злочинів тощо) та вихідної слідчої ситуації змінюється адаптація наукових рекомендацій у такій послідовності: від найбільш вузької до найбільш загальної методики.

9. Технологічний підхід у рамках дослідження криміналістичної методики включає два аспекти: теоретичний (наукове формування криміналістичних методик) і практичний (реалізація цього підходу в діяльності з розслідування).

У методиці розслідування окремих видів злочинів технологічний підхід передбачає послідовне виконання суб'єктом розслідування завдань, рекомендацій на основі системи знань, практичних навичок (досвіду), системи принципів, методів, прийомів та засобів.

10. Передумовами застосування евристичного підходу до формування нової методики розслідування є наявність:

- стохастичного зв'язку, який характеризується неоднозначністю та передбачає наявність варіативної залежності декількох явищ, у зв'язку із чим можна стверджувати, що такий тип зв'язків існує у більшості випадків розслідуваних злочинів;
- функціонального зв'язку, для якого, з одного боку, характерна відповідна жорсткість, а з іншого – різний рівень інтенсивності взаємовпливів елементів системи. Так евристичний підхід може бути використано в разі наявності функціональних зв'язків із низькою інтенсивністю; слабкої позитивної чи негативної кореляції.

11. Евристичними методами формування методики розслідування злочинів є:

- методи психологічної активації мислення, які спрямовані на усунення перешкод для винахідницьких рішень та нових ідей і забезпечують всебічне вивчення об'єкта пізнання. У контексті евристичної діяльності слідчого до таких методів віднесено: мозковий штурм – один із найвідоміших методів колективного пошуку нестандартних рішень; метод синектики, який передбачає використання асоціативних зв'язків і дозволяє слідчому активізувати для прийняття евристичних рішень раніше напрацьований професійний та життєвий досвід;
- методи систематизованого пошуку, а саме: функціональний аналіз, який дозволяє слідчому абстрагуватись від конкретної події загалом і сконцентрувати свою увагу на функціях окремих елементів системи (наприклад, аналізуючи послідовні дії злочинця, визначити конкретне функціональне призначення кожної з них і тим самим узагальнити теоретичну модель події злочину); метод багаторазової послідовної класифікації, який забезпечує зниження важливості окремих елементів чи подій шляхом їх відфільтровування.

12. У випадку невідповідності наявної методики розслідування злочинів потребам практики евристична діяльність слідчого базується на таких принципах:

- розгляд злочину з позицій системно-діяльнісного підходу для виокремлення особливостей криміналістичної характеристики та врахування визначення елементів останньої, які зазнали принципових змін;
- аналіз практики розслідування злочинів цього виду з позицій функціонального підходу з метою виокремлення переліку суб'єктів, які можуть бути залучені до розслідування;
- аналіз практики розслідування злочинів, які вчинені аналогічним способом чи певною групою злочинців (наприклад рецидивістами), та побудова можливої моделі розвитку злочинної поведінки;

- вивчення практики розслідування злочинів певної групи з метою доповнення наявної методики додатковим переліком слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також судових експертиз, які можуть бути використані;
- систематизація виявлених практикою недоліків у проведенні слідчих дій за аналогічними злочинами та вироблення організаційно-тактичних рішень з їх усунення.

13. У випадку відсутності криміналістичної методики розслідування конкретних злочинів із метою її формування слідчий використовує такі принципи:

- використання принципу інтеграції слідчої практики, також і щодо злочинів цієї ж класифікаційної групи з метою формування можливої інформаційної моделі злочинної діяльності (криміналістичної характеристики);
- використання принципу екстраполяції, зокрема аналітичне опрацювання усталених слідчих ситуацій щодо злочинів цієї категорії та використання розробленої системи тактичних прийомів розв'язання відповідних задач розслідування;
- використання принципу моделювання, зокрема щодо побудови типових моделей проведення як окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, так і їх комплексів (тактичних операцій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаканова В. А. Сущность и значение программирования расследования преступлений /В. А. Абаканова //Общество и право. – 2014. – № 1. – С. 159–163.
2. Айдинян Р.Н. Система понятий и принципов гносеологии. – Л., 1991. – 230 с.
3. Александров А. С. Принципы уголовного процесса /А. С. Александров //Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2003. – № 3. – С. 162–178.
4. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика: монография /Ю. П. Аленин. – Одесса: Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с.
5. Аминев Ф. Г. Об использовании криминалистических технологий при осмотре места происшествия /Ф. Г. Аминев //Российский следователь. – 2009. – № 20. – С. 2–3.
6. Андреев И. Д. Курс криминалистики /И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов; под ред. Н. И. Порубова. – Минск: Выш. школа, 2000. – 335 с.
7. Андреев И. Д. О методах научного познания /И. Д. Андреев. – М.: Наука, 1964. – 184 с.
8. Аркуша Л. І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій /Л. І. Аркуша //Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 141–143.
9. Асташкина Е. Н. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж: учеб пособие /Е. Н. Асташкина, Н. А. Марочкин. – М.: Юрлитинформ, 2003. – 112 с.
10. Афанасьев В. Г. О системном подходе в социальном познании /В. Г. Афанасьев //Вопросы философии. – 1973. – № 6. – С. 98–111.

11. Ахтирська Н. М. Криміналістична тактика: принципи і функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» /Н. М. Ахтирська. – Харків, 1998. – 21 с.
12. Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций /О. Я. Баев. – М.: Экзамен, 2001. – 288 с.
13. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія /О. М. Бандурка. – Харків: Золота миля, 2012. – 620 с.
14. Барцицька А. А. Визначення технологічного аспекту криміналістичної техніки /А. А. Барцицька //Криміналістика ХХІ століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). – Харків: Право, 2010. – С. 82–85.
15. Баулін О. В. Використання науково-технічних засобів під час досудового розслідування /О. В. Баулін, А. О. Ляш //Криміналістичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 88–93.
16. Бахин В. П. Вопросы оценки криминалистических рекомендаций в процессе их оценки и внедрения /В. П. Бахин А. В. Ищенко //Криминалистика и судебная экспертиза: республ. межвед. науч. и науч.-метод. сб. – Киев, 1982. – Вып. 25. – С. 8–13.
17. Бахин В. П. Научно-методическое обеспечение практики расследования преступлений /В. П. Бахин, В. К. Лисиченко //Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: тезисы докл. науч.-практ. конф. – Киев: КНИИСЭ, 1993. – С. 84–86.
18. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования /В. П. Бахин. – Киев: Лыбидь, 1991. – 142 с.
19. Бахін В.П. Проблеми науково-методичного забезпечення слідчої діяльності /В.П. Бахін, В.К. Лисиченко //Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й

розслідуванні злочинів: зб. наук. праць /Укр. академія внутрішніх справ. – Київ: УАВС, 1996. – С. 5–11.

20. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики /Р. С. Белкин. – М.: НОРМА–ИНФРА–М, 2001. – 240 с.

21. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. /Р. С. Белкин. – Москва: Юристъ, 1997. – Т. 1: Общая теория криминалистики. – 408 с.

22. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. /Р. С. Белкин. – Москва: Юристъ, 1997. – Т. 2: Частные криминалистические теории. – 464 с.

23. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособие /Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – Москва: ЮНИТА-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

24. Белкин Р. С. Принципы формирования частных криминалистических методик /Р. С. Белкин //Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: учебник /под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. – Москва: Новый Юрист, 1997. – С. 201–203.

25. Біленчук П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. /П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Київ: МАУП, 2007. – 512 с.

26. Большая Советская энциклопедия: в 30 т. /гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – Москва: Сов. энциклопедия, 1970–1978.

27. Большая советская энциклопедия /гл. ред. Б. А. Введенский; С. И Вавилов. – 2-е изд. – Москва: 1949-1957. – Т. 20: Кандидат-кинескоп. – 1953. – 642 с.

28. Большой психологический словарь /под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – Санкт-Петербург: Прайм–ЕВРОЗНАК, 2006. – 672 с.

29. Бурчин М. Н. Введение в современную точную методологию науки: структуры систем знаний /М. Н. Бурчин, В. И. Кузнецов. – Москва: Аспект-Пресс, 1994. – 120 с.

30. Быховский И. Е. Программирование расследования: возможности и перспективы /И. Е. Быховский //Актуальные проблемы советской криминалистики: сб. ст. /Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр. преступности. – Москва, 1980. – С. 61–68.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови /уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
32. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе /А. И. Винберг. – Москва: Госюриздат., 1956. – 220 с.
33. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография /И. А. Возгрин. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. – 475 с.
34. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений /А. И. Возгрин. – Минск: Высш. школа, 1983. – 215 с.
35. Возгрин И. А. Принципы методики расследования отдельных видов преступлений /И. А. Возгрин. – Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1977. – 80 с.
36. Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: [лекция] /В. А. Волынский. – Москва: ЮИ МВД РФ, 1996. – 80 с.
37. Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза» /В. А. Волынский. – Москва, 1991. – 25 с.
38. Гармаев Ю. П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: Теория и практика /Ю. П. Гармаев, А. Ф. Лубин. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. – 303 с.
39. Гегель Г.-В.-Ф. Сочинения: в 14 т. /Г.-В.-Ф. Гегель. – Москва; Ленинград: Государственное изд-во, 1937. – Т. 5. – 420 с.

40. Герасимов И. Ф. Методика расследования отдельных видов преступлений /И. Ф. Герасимов //Криминалистика: учебник /под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – Москва: Высш. шк., 1994. – 528 с.

41. Гинзбург А. Я. Принципы советской криминалистики /А. Я. Гинзбург; отв. ред. Ю. Д. Лившиц. – Караганда: Изд-во Караганд. ВШ МВД СССР, 1974. – 79 с.

42. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія /І. В. Гловюк. – Одеса: Юрид. л-ра, 2015. – 712 с.

43. Голованов В. Н. Законы в системе научного знания /В. Н. Голованов. – Москва: Мысль, 1970. – 231 с.

44. Горячев Е. К. Тактико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений /Е. К. Горячев, И. В. Тишутина. – Москва: Юрлитинформ, 2006. – 128 с.

45. Готт В. С. Категории современной науки: (становление и развитие /В. С. Готт, Э. П. Семенюк, А. Д. Урсул. – Москва: Мысль, 1984. – 268 с.

46. Грановский Г. Л. Новые приемы и средства моделирования в трасологии /Г. Л. Грановский //Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. межвед. науч. и науч.-метод. сб. – Киев, 1971. – Вып. 6. – С. 240–248.

47. Грановский Г. Л. Эвристические начала в деятельности эксперта /Г. Л. Грановский //Криминалистика и судебная экспертиза: р яеспубл. межвед. науч. и науч.-метод. сб. – Киев, 1973. – Вып. 10. – С. 165–171.

48. Гришунин С. И. Возможна ли современная наука без интуиции: Модели творческой интуиции в контексте науки, философии и прогнозирования /С. И. Гришунин. – Изд. 2-е, испр. – Москва: ЛКИ, 2008. – 160 с.

49. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие: Методика расследования преступлений: Осмотр места преступления /В. И. Громов. – Москва: ЛексЭст, 2003. – 519 с.

50. Громов Н. А. Принципы уголовного процесса, их понятие и система /Н. А. Громов, В. В. Николайченко //Государство и право. – 1997. – № 7. – С. 33–40.

51. Густов Г. А. Проблемы программирования расследования преступлений /Г. А. Густов //Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. науч. сб. – Уфа: Изд-во Башкир. гос. ун-та, 1989. – С. 16–27.

52. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. /В. И. Даль. – Москва: Рус. яз., 1981. – 1982. – Т. 4. – 1980. – 683 с.

53. Даньшин М. В. Про об'єкт і предмет криміналістики та її зв'язки з іншими науками /М. В. Даньшин //Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». – 2013. – Вип. 20. – С. 98–107.

54. Демин В. Н. Принципы материалистической диалектики в научном познании /В. Н. Демин. – Москва: Изд-во МГУ, 1979. – 184 с.

55. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції /О. Ф. Долженков, А. Ф. Думко, І. П. Козаченко. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.

56. Драпкин Л. Я. Криминалистика: учебник /Л. Я. Драпкин В. Н. Карагодин. – Москва: Проспект, 2007. – 663 с.

57. Драпкин Л. Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования: учеб. пособие /Л. Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1985. – 164 с.

58. Драпогуз В. П. Екстраполяція як метод наукового пізнання /В. П. Драпогуз //Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені

Г.С. Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія. – 2013. – Вип. 28. – С. 606–612.

59. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография /В. Н. Дремін. – Одесса: Юрид. л-ра, 2009. – 616 с.

60. Дубривный В. А. Деятельность следователя по расследованию преступлений: общая характеристика. Цели. Действия /В. А. Дубривный; ред. В. Я. Чеканов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 96 с.

61. Дулов А. В. Основы психологического анализа на предварительном следствии /А. В. Дулов. – Москва: Юрид. лит., 1973. – 168 с.

62. Дулов А. В. Тактика следственных действий /А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. – Минск: Выш. шк., 1971. – 272 с.

63. Дулов А. В. Тактические операции /А. В. Дулов //Криминалистика: учеб. пособие /А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин [и др.]; под ред. А. В. Дулова. – Минск: НКФ «Экоперспектива», 1996. – С. 392–411.

64. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений /А. В. Дулов. – Минск: Изд-во БГУ, 1979. – 272 с.

65. Дулов А. В. Учение о тактической операции /А. В. Дулов //Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования): учебник. – Киев: НИиРИО Киев. высш. школы МВД СССР имени Ф. Э. Дзержинского, 1987. – С. 204–213.

66. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник /М. И. Еникеев. – Москва: НОРМА, 2003. – 479 с.

67. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник /М. И. Еникеев. – Москва: НОРМА-ИНФРА. – М., 2001. – 517 с.

68. Еникеев М. И. Юридическая психология /М. И. Еникеев //Юридическая психология. – 2006. – № 1. – С. 2–10.

69. Жуков О. И. Тактико-криминалистическая основа следственной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 /Жуков Олег Иванович. – Москва, 2006. – 208 с.

70. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія /В. А. Журавель. – Харків: Апостіль, 2012. – 304 с.

71. Журавель В. А. Напрями вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів /В. А. Журавель //Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 жовт. 2009 р.). – Київ: Хай-Тек Прес, 2009. – С. 38–46.

72. Журавель В. А. Направления модернизации криминалистических методик /В. А. Журавель //Криміналістика ХХІ століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). – Харків: Право, 2010. – С. 292–297.

73. Журавель В. А. Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів /В. А. Журавель //Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. – Харків: Право, 2011. – Вип. 1. – С. 173–183.

74. Журавель В. А. Проблеми алгоритмізації та програмування розслідування злочинів /В. А. Журавель //Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 2. – С. 191–199.

75. Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування /В. А. Журавель //Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 136–144.

76. Журавель В. А. Технології побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів /В. А. Журавель //Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. – 2015. – Вип. 2. – С. 305–315.

77. Зажицкий В. И. Правовые принципы в законодательстве Российской Федерации /В. И. Зажицкий //Государство и право. – 1996. – № 11. – С. 90–95.

78. Звирбуль В. Научные основы законодательного регулирования деятельности прокурора /В. Звирбуль, С. Новиков //Социалистическая законность. – 1978. – № 7. – С. 35–36.

79. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений: криминалистический аспект /В. Д. Зеленский. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1989. – 148 с.

80. Зорин Г. А. Криминалистическая эвристика: учеб. пособие по курсу «Криминалистика» Т. 1. – Гродно: Гродненский госуд. ун-т, 1994. – Т. 1. – 210 с.

81. Зорин Г. А. Криминалистическая методология /Г. А. Зорин. – Минск: Амалфея, 2000. – 608 с.

82. Зуев Е. И. Криминалистику – на уровень современных задач борьбы с преступностью /Е. И. Зуев //Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел (вопросы криминалистики): труды Академии МВД СССР. – Москва: [б. и.], 1990. – С. 10–11.

83. Иноземцев В. Л. Расколота цивилизация /В. Л. Иноземцев. – Москва: Academia – Наука, 1999. – 724 с.

84. Ищенко Е. П. Алгоритмизация первоначального этапа расследования преступлений: дис. ... доктора. юрид. наук: 12.00.09 /Ищенко Евгений Петрович. – Свердловск, 1989. – 380 с.

85. Ищенко Е. П. Алгоритмизация расследования /Е. П. Ищенко //Социалистическая законность. – 1990. – № 3. – С. 62–64.

86. Ищенко Е. П. Алгоритмизация следственной деятельности: методологические основы /Е. П. Ищенко //Актуальные проблемы следственной деятельности: межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1990. – С. 24–30.

87. Ищенко Е. П. Алгоритмизация следственной деятельности: монография /Е. П. Ищенко, Н. Б. Водянова; под. ред. Е. П. Ищенко. – Москва: Юрлитинформ, 2010. – 304 с.

88. Ищенко Е. П. Криминалистика: учебник /Е. П. Ищенко, А. А. Топорков. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва: Контракт; Инфра-М, 2006. – 748 с.

89. Ищенко Е. П. Криминалистика: учеб. пособие /Е. П. Ищенко, В. А. Образцов. – Москва: Элит, 2007. – 536 с.

90. Ищенко Е. П. Криминалистическая алгоритмизация: теоретические предпосылки /Е. П. Ищенко, К. О. Сливинский //Академический юридический журнал. – 2001. – № 4. – С. 45–51.

91. Ищенко Е. П. Криминалистические алгоритмы и эвристики как средства оптимизации раскрытия и расследования преступлений /Е. П. Ищенко //Юридическая наука в свете новых задач (Информационные материалы). – Свердловск, 1990. – С. 159–164.

92. Ієрусалимов І. О. Генезис проблематики криміналістичного забезпечення слідчої діяльності /І. О. Ієрусалимов //Криміналістичний вісник. – 2006. – № 1. – С. 47–52.

93. Ієрусалимов І. О. Деякі фактори і умови реалізації науково-технічного потенціалу у слідчій тактиці /І. О. Ієрусалимов //Теоретичні та практичні проблеми використання криміналістики і судової експертизи у розкритті і розслідуванні злочинів: зб. наук. праць. – Київ: УАВС, 1996. – С. 35–40.

94. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія /А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 212 с.

95. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) /М. С. Каган. – Москва: Политиздат, 1974. – 328 с.

96. Кветной М. С. Человеческая деятельность: сущность, структура, типы (социологический аспект) /М. С. Кветной. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 224 с.

97. Клименко Н. И. Логико-математические и криминалистические методы в криминалистике: учеб. пособие /Н. И. Клименко, П. Д. Биленчук. – Киев: Вища школа, 1988. – 180 с.

98. Клочков В. В. Преступление как объект криминалистического познания: сб. науч. ст. /В. В. Клочков, В. А. Образцов //Вопросы борьбы с преступностью. – Москва: Юрид. лит., 1985. – Вып. 42. – С. 44–55.

99. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій /І. І. Когутич. – Київ: Атіка, 2008. – 888 с.

100. Колдин В. Я. Криминалистика: теоретическая наука или прикладная методология? /В. Я. Колдин //Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 2000. – № 4. – С. 3–19.

101. Колдин В. Я. Криминалистическая методика в системе криминалистики /В. Я. Колдин //Вестник криминалистики. – 2013. – Вып. 3. – С. 9–13.

102. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: дис. ...доктора. юрид. наук: 12.00.09 /Колесниченко Алексей Никифорович. – Харьков, 1967. – 483 с.

103. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: текст лекцій /А. Н. Колесниченко. – Харьков: Юрид. ин-т. 1976. – 28 с.

104. Колесниченко А. Н. Принципы методики расследования преступлений /А. Н. Колесниченко //Криминалистика и судебная экспертиза: республ. межвед. науч. и науч.-метод. сб. – Киев, 1964. – Вып. 18. – С. 62–69.

105. Коломацкий В. Г. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений /В. Г. Коломацкий //Криминалистика: История, общая и частные теории: в 3 т. /под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – Москва: Академия МВД РФ, 1995. – Т. 1. – 232 с.

106. Комиссаров В. И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития /В. И. Комиссаров. – Москва: Юрлитинформ, 2009. – 192 с.
107. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики /В. И. Комиссаров. – Саратов: Изд-во ун-та, 1987. – 154 с.
108. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник /Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Наука, 1976. – 720 с.
109. Коновалова В. Алгоритмізація в теорії криміналістики /В. И. Кондаков //Вісник Академії правових наук України. – 2007. – Вип. 1. – С. 169–174.
110. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве /В. Е. Коновалова. – Харьков: Консум, 2000. – 176 с.
111. Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: принципы и функции /В. е. Коновалова //Криминалистика и судебная экспертиза: республ. межвед. науч. и науч.-метод. сб. – Киев, 1981. – Вып. 22. – С. 41–45.
112. Коновалова В. Е. Следственная тактика: принципы и функции /В. Е. Коновалова. А. М. Сербулов. – Киев: РИО МВД УССР, 1983. — 132 с.
113. Коновалова В. О. Юридична психологія: підруч. /В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько.- 2-ге вид., перероб. і доп. – Харків: Право, 2008. – 240 с.
114. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
115. Косарев С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений /С. Ю. Косарев; под ред. В. И. Рошлина. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2008. – 495 с.
116. Косарев С. Ю. О современном состоянии системы метоек расследования преступлений /С. Ю. Косарев //Вестник криминалистики. – 2009. – Вып. 1. – С. 74–82.

117. Кравченко О. А. Загальні умови застосування спеціальних знань та науково - технічних засобів у кримінальному провадженні /О. А. Кравченко //Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.). – Харків: ХНУВС, 2012. – С. 227–229.

118. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений /В. Е. Коновалов [и др.]; ред. В. Ю. Шепитько; под ред. В. Ю. Шепитько. – Харьков: Одиссей, 2001. – 528 с.

119. Криминалистика: учеб. пособие /под ред. А. В. Дулова. – Минск: Экоперспектива, 1996. – 415 с.

120. Криминалистика: учебник /под ред. В.А. Образцова. – Москва: Юристъ, 1997. – 760 с.

121. Криминалистика: учебник /под ред. Р. С. Белкина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Москва: НОРМА-ИНФА-М, 2005. – 992 с.

122. Криминалистика: учебник /отв. ред. Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юристъ, 1999. – 718 с.

123. Криминалистика: учебник /под ред. Н. П. Яблокова. – 2-е изд. – Москва: Юристъ, 2002. – 780 с.

124. Криминалистика: учебник /Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. – Москва: НОРМА-ИНФРА-М., 1999. – 971 с.

125. Криминалистика: учебник /Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин [и др.]; под ред. Р. С. Белкина. – 3-е изд., перераб и доп. – Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 2008. – 992 с.

126. Криминалистика: Кн. 1. Техника и тактика расследования преступлений. Т. 1. Основные принципы криминалистики /под ред. А. Я. Вышинского. – Москва: Советское законодательство, 1935. – 272 с.

127. Криминалистика: учебник /Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин [и др.]; под ред. Р. С. Белкина. – Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 990 с.
128. Криминалистика: учебник /под ред. А. Г. Филиппова. – 3-е изд., переаб. и доп. – Москва: Спарк, 2004. – 750 с.
129. Криминалистика: информационные технологии доказывания: учебник /А. И. Баянов, Т. М. Дмитренко, В. А. Жбанков [и др.]; под ред. В. Я. Колдина. – Москва: Высшее образование, 2007. – 441 с.
130. Криминалистика социалистических стран /под ред. В. Я. Колдина. – Москва: Юрид. лит., 1986. – 512 с.
131. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: учебник /под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. – Москва: Новый юрист, 1997. – 400 с.
132. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования /под ред. В. А. Образцова. – Москва: Высшая школа, 1992. – 345 с.
133. Криміналістика. Академічний курс: підручник /Т. В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
134. Криміналістика: підручник /В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.] /за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Харків: Право, 2010. – 460 с.
135. Криміналістика: підручник /В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ: Ін Юре, 2016. – 640 с.
136. Криміналістика: підручник /[Берназ В.Д. та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Харків: ХНУВС, 2011. – 665 с.
137. Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131. – За станом на 1 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

138. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88. – За станом на 1 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

139. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. /О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація [та ін.]. – Харків: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.

140. Кручинина Н. В. Основы криминалистического учения о проверке достоверности уголовно-релевантной информации: дис. ... доктора юрид. наук :12.00.09 /Кручинина Надежда Валентиновна. – М., 2003. – 442 с.

141. Крылов В. В. Современная криминалистика. Правовая информатика и кибернетика /В. В. Крылов. – Москва: ЛексЭст, 2007. – 288 с.

142. Кузьмичев В. С. Научные основы и практика реализации принципа внезапности в следственной деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09 /В. С. Кузьмичев. – Киев, 1986. – 18 с.

143. Кузьмічов Я. В. Принципи початкового етапу розслідування злочинів //Науковий вісник НАВСУ – 2004. – №1. – С. 138–142.

144. Кузьмічов Я. В. Принципи розкриття злочинів: Автореф. дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09 /Я. В. Кузьмічов. – К., 2008. – 19 с.

145. Кузьмічов Я. В. Принципи розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів /Я. В. Кузьмічов //Науковий вісник юридичної академії МВС України. – 2004. – № 1. – С. 74–76.

146. Кузьмічов В. С. Розслідування злочинів: міжнародне і національне законодавство. Теорія і практика: навч. посіб. /В. С. Кузьмічов, Ю. М. Чорноус. – Київ: КНТ, 2008. – 448 с.

147. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення /В. С. Кузьмічов, Ю. М. Чорноус. – Київ: НІЧЛАВА, 2005. – 448 с.

148. Кузьмічов В. С. Теорія і практика слідчої діяльності: монографія /В. С. Кузьмічов. – Київ: Правник, 1997. – 246 с.
149. Кулюткин Ю. Н. Эвристические методы в структуре решений /Ю. Н. Кулюткин. – Москва: Педагогика, 1970. – 231 с.
150. Кун Т. Структура научных революций /Т. Кун; пер. с англ. И. З. Нателова. – Москва: АСТ МОСКВА, 2009. – 317 с.
151. Ланцман Р. М. Криминалистическое моделирование при исследовании почерка /Р. М. Ланцман //Вопросы кибернетики и право: сб. статей. – Москва: Наука, 1967.— С. 246–253.
152. Лапкін А. В. Взаємодія прокурора з іншими учасниками кримінального провадження [Електронний ресурс] /А. В. Лапкін. – Режим доступу:
http://dspace.nulau.edu.ua:8088/bitstream/123456789/3402/1/Lapkin_161.pdf.
153. Ларин А. М. Криминалистика и паракриминалистика /А. М. Ларин. – Москва: БЕК, 1996. – 192 с.
154. Лившиц Е. М. Тактика следственных действий /Е. М. Лившиц, Р. С. Белкин. – Москва: Новый юрист, 1997. – 176 с.
155. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія і практика): монографія /В. В. Лисенко. – Київ: Логос, 2004. – 324 с.
156. Литовченко О. О. Новели Кримінального процесуального кодексу України /О. О. Литовченко, І. В. Мартиненко. – Кременчук, 2012. – 16 с.
157. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу: [навч. посібник] /Л. М. Лобойко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с.
158. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания: учеб. пособие /И. М. Лузгин. – Москва: НИ и РИО, 1969. – 176 с.
159. Лукашевич В. З. О понятии доказательств в советском уголовном процессе /В. З. Лукашевич //Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1968. – № 1. – С. 118–120.

160. Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів /В. Г. Лукашевич //Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів: зб. наук. праць /Укр. академія внутрішніх справ. – Київ: УАВС, 1996. – С. 17–19.

161. Лукашевич В. Г. Расследование преступлений как информационно-познавательный процесс принятия решения следователем /В. Г. Лукашевич //Актуальные проблемы организации расследования преступлений: сб. статей. – Одесса: ОИВД, 1996. – С. 34–43.

162. Лукьянчиков Е. Д. Тактические основы расследования преступлений: учеб. пособие /Е. Д. Лукьянчиков, В. С. Кузьмичев. – Киев: Изд-во КВШ МВД СССР, 1989. – 48 с.

163. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 /Матвієнко Володимир Васильович. – Київ, 1999. – 210 с.

164. Меглецкий Г. Н. К вопросу о принципах криминалистической методики /Г. Н. Меглецкий //Криминалистические аспекты совершенствования доказывания при расследовании преступлений: труды Акад. МВД РФ. – Москва: Изд-во Акад. МВД РФ, 1992. – С. 140–149.

165. Медведев Н. Н. Теоретические основы расследования /Н. Н. Медведев. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 1977. – 103 с.

166. Михеєнко М. Конституційні принципи кримінального процесу /М. Михеєнко //Вісник Академії правових наук. – 1997. – № 2. – С. 100–112.

167. Можаяева И. П. Организационные основы деятельности следователя по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений /И. П. Можаяева, В. В. Степанов. – Москва: Юрлитинформ, 2007. – 441 с.

168. Мусієнко І. І. Завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності: постановка проблеми /І. І. Мусієнко //Науковий вісник

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 380–387.

169. Ніколаюк С. І. Алгоритмізація дій оперативних працівників в процесі оперативного пошуку ознак господарських злочинів шляхом використання можливостей нечіткої логіки /С. І. Ніколаюк //Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 43-48

170. Образцов В. А. Криминалистика: курс лекцій /В. А. Образцов. – Москва: Право и закон, 1996. – 447 с.

171. Образцов В. А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений: курс лекций /В. А. Образцов. – Москва: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 397 с.

172. Образцов В. А. Криминалистика: парные категории /В. А. Образцов. – Москва: Юрлитинформ, 2007. – 295 с.

173. Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений /В. А. Образцов. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 176 с.

174. Общая психология: учебник /под ред. А. В. Петровского. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Просвещение, 1976. – 479 с.

175. Ожегов С. И. Словарь русского языка /С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 17-е изд., стер. – Москва: Рус. яз., 1985. – 797 с.

176. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч.-метод. посіб. /Л. І. Аркуша, М. Б. Саакян, А. Ю. Журавльова [та ін.]. – Одеса: Фенікс, 2013. – 198 с.

177. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. /О. Ю. Анциферов, О. М. Чистолінов, С. В. Єськов [та ін.]; за ред. С. М. Гусарова. –Харків: Золота миля, 2015. – 312 с.

178. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине: учеб. пособие /Э. А. Дидоренко, Б. И. Бараненко, В. А. Глазков [и др.]; под ред. Э. В. Виленской. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев: Центр учеб. лит., 2007. – 264 с.

179. Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учиненими неповнолітніми /М. С. Остапчук //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 2. – С. 344–356.

180. Остропольська З. М. Комунікативні технології: проблеми становлення та розвитку /З. М. Остропольська //Вісник Харківської державної академії культури. – 2010. – № 30. – С. 197–204.

181. Падей А. С. Аналіз принципів криміналістичної методики: теоретичний та практичний аспект [Електронний ресурс] /А. С. Падей //Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 4. – С. 206–209. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/4_2014/55.pdf

182. Падей А. С. Понятие и система принципов криминалистики /А. С. Падей //LEGEA ȘI VIAȚA («Закон и жизнь»): [Международный научно-практический правовой журнал]. – 2014. – Вып. № 8/2.– С. 118–122.

183. Падей А. С. Поняття та значення техніко-криміналістичного забезпечення в діяльності з розслідування /А. С. Падей //Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 2. – С. 173–175.

184. Падей А. С. Про деякі питання застосування технологічного підходу в криміналістичній методиці розслідування /А. С. Падей //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». – 2015. – Вип. 16, т. 2. – С. 104–106.

185. Падей А. С. Слідча діяльність та її криміналістичне забезпечення: дискусійні питання /А. С. Падей //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2013. – Вип. 23, ч. II, т. 3. – С. 102–105.

186. Пантелеев И. Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики: учеб. пособие /И. Ф. Пантелеев. – Москва: ВЮЗИ, 1980. – 96 с.

187. Печерский В. В. Типовые программы допроса на предварительном и судебном следствии: учеб.-практ. пособие /В. В. Печерский. – Москва: Юрлитинформ, 2005. – 336 с.

188. Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика /Н. С. Полевой. – 2-е изд. – Москва: МГУ, 1989. – 328 с.

189. Полстовалов О. В. Современные проблемы криминалистической тактики: монография /О. В. Полстовалов. – Москва: Юрлитинформ, 2009. – 376 с.

190. Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса /Н. Н. Полянский. – Москва: МГУ, 1956. – 271 с.

191. Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації /В. О. Попелюшко //Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1. – С. 180–182.

192. Пошкявичус В. А. Количественное выражение идентификационных признаков как предпосылка его исследования на ЭВМ /В. А. Пошкявичус //Кибернетика и судебная экспертиза. – Вильнюс: Изд-во НИИСЭ, 1966. – С. 41–52.

193. Правовая кибернетика социалистических стран /[под ред. Н. С. Полевой, В. Врецов, К. Ковчичне и др.]. – Москва: Юрид. лит., 1987. – 432 с.

194. Прикладная юридическая психология: учеб. пособие /под ред. А. М. Столяренко. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА., 2001. – 187 с.

195. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051. – За станом на 1 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua>

196. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. –

За станом на 1 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

197. Про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Положення затверджене наказом МВС України від 9 серпня 2012 р. № 686 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.

198. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.

199. Пушкин В. Н. Эвристика – наука о творческом мышлении /В. Н. Пушкин. – Москва: Политиздат, 1976. – 276 с.

200. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей /А. Р. Ратинов. – Москва: Юрлитинформ, 2001. – 352 с.

201. Ривман Д. В. Сущность, задачи, принципы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел /Д. В. Ривман – Санкт-Петербург, 1999. – 234 с.

202. Романов В. В. Юридическая психология: учебник /В. В. Романов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юристъ, 2006. – 588 с.

203. Рузавин Г. И. Научная теория: логико-методический анализ /Г. И. Рузавин. – Москва: Мысль, 1987. – 240 с.

204. Савицкий М. Я. К вопросу о системе принципов советского уголовного процесса /М. Я. Савицкий //Советское государство и право. – 1950. – № 1. – С. 45–56/

205. Салтевський М. В. Криміналістика: у 2 ч.: підручник /М. В. Салтевський. – Харків: Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

206. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности /Л. Д. Самыгин. – Москва: Изд-во МГУ, 1989. – 180 с.

207. Селиванов Н. А. Проблемы программирования расследования и совершенствования криминалистических методик /Н. А. Селиванов,

А. А. Эйсман //Вопросы борьбы с преступностью. – Москва: Юрид. лит., 1988. – Вып. 46. – С. 138–146.

208. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий /Н. А. Селиванов – Москва: Юрид. лит., 1982. – 158 с.

209. Селиванов Н. А. Сущность методики расследования и ее принципы /Н. А. Селиванов //Социалистическая законность. – 1976. – № 5. – С. 61–64.

210. Синчук О. В. Підходи до побудови програми початкового етапу розслідування вбивств із розчленуванням трупа /О. В. Синчук //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Вип. 11. – С. 161–167.

211. Сичивица О. М. Методы и формы научного познания /О. М. Сичивица. – Москва: Высшая школа, 1972. – 96 с.

212. Скорченко П. Т. Проблемы технико-криминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса: дис. ... докт. юрид. наук /П.Т. Скорченко. – М., 2000. – с. 35-37.

213. Словник української мови: в 11 т. /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1970–1980.

214. Смирнов В. А. Алгоритмы и логические схемы алгоритмов /В. А. Смирнов //Проблемы логики: сб. науч. статей. – Москва: Наука, 1963. – С. 84–101.

215. Советская криминалистика: теоретические проблемы /Н. А. Селиванов, В. Г. Танасевич, А. А. Эйсман, Н. А. Якубович. – Москва: Юрид. лит., 1978. – 192 с.

216. Сокол В. Ю. Тактико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений (методологические и организационные аспекты): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» /В. Ю. Сокол. – Москва, 1998. – 22 с.

217. Соя-Серко Л. Я. Программирование и творчество в деятельности следователя /Л. Я. Соя-Серко //Проблемы предварительного следствия в

уголовном судопроизводстве: сб. науч. трудов /Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – Москва, 1980. – С. 32-47.

218. Соя-Серко Л. А. Программирование расследования /Л. Я. Соя-Серко //Социалистическая законность. – 1980. - № 1. – С. 50-51.

219. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України /Р. Л. Степанюк //Право і безпека. – 2013. – № 3. – С. 110–115.

220. Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста: практическое пособие /А. М. Столяренко. – Москва: Юрайт, 2000. – 288 с.

221. Сулейманов Д. І. Концептуальні основи використання інформації при розкритті злочинів: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» /Д. І. Сулейманов. – Київ, 1997. – 45 с.

222. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 000 слів /за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків :ШКОЛА, 2006. – 832 с.

223. Техничко-криміналістическое обеспечение следствия: науч. пособие /В. М. Чернишов, Е. В. Сисоев, А. В. Селезнев, А. В. Терехов. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. госуд. техн. ун-та, 2005. – 80 с.

224. Тищенко В. В. Криміналістичні технології в теорії та практиці розслідування /В. В. Тищенко //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць /МОН України, ОНЮА. – Одеса, 2008. – Вип. 44. – С. 20–28.

225. Тищенко В. В. Наукові засади розробки методики розслідування /В. В. Тищенко //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць /МОН України, ОНЮА. – Одеса, 2007. — Вип. 32. – С. 17–22.

226. Тищенко В. В. Содержание и границы методик расследования преступлений /В. В. Тищенко //Криміналістика и судебная экспертиза: сб. научн. тр.: у 2 т. – Харьков, 2014. – Т. 1 – С. 476–484.

227. Тіщенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. /В. В. Тіщенко //Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 170–180.

228. Тіщенко В. В. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія /В. В. Тіщенко, А. А. Барцицька. – Одеса: Фенікс, 2012. – 198 с.

229. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія /В. В. Тіщенко. – Одеса: Фенікс, 2007. – 260 с.

230. Тіщенко В. В. Теоретичні та практичні проблеми методики і тактики розслідування злочинів: навч.-метод. посіб. /В. В. Тіщенко, А. А. Барцицька – Одеса: Фенікс, 2012. – 62 с.

231. Тіщенко В. В. Щодо шляхів оптимізації розробки методик розслідування злочинів /В. В. Тіщенко //Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса: Юрид. л-ра, 2014. – Т. 14. – С. 90–96.

232. Тлумачний словник української мови /[за ред. В. С. Калашника]. – 2-ге вид., вип. і доп. – Харків: Прапор, 2006. – 992 с.

233. Томин В. Т. О понятии принципа советского уголовного процесса /В. Т. Томин //Труды Высшей школы МООП РСФСР. – Вып. 12. – Москва, 1965. – С. 192–201.

234. Томин В. Т. Подходы к разработке алгоритма поведения сотрудника органов внутренних дел в условиях многолюдности /В. Т. Томин, Ю. Н. Черторицкий //Алгоритмы и организация решений следственных задач: сб. ст. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1982. – С. 42–44.

235. Турчин Д. А. Система следов как алгоритм действий следователя /Д. А. Турчин //Алгоритмы и организация решений следственных задач: сб. ст. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1982. – С. 35–38.

236. Тыричев И. В. Принципы советского уголовного процесса: учеб. пособ. /И. В. Тыричев – Москва: Юрид. лит., 1983. – 80 с.
237. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 /Удовенко Жанна Володимирівна. – Київ, 2004. – 210 с.
238. Управление, информация, интеллект /под. ред. А. И. Берга. – Москва: Мысль, 1976. – 383 с.
239. Фейнберг Е. Л. Две культуры. Интуиция и логика в искусстве и науке /Е. Л. Фейнберг. – Фрязино: Век 2, 2004. – 256 с.
240. Философия: учеб. пособие /Е. В. Осичнюка, В. .С. Зубова [и др.]. – Киев: Фіта, 1994. – 284 с.
241. Философский энциклопедический словарь /редкол.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев [и др.]. – 2-е изд. – Москва: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
242. Философский энциклопедический словарь /редкол. С. С. Аверинцев [и др.]. – 2-е изд. – Москва: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
243. Філософія: навч. посіб. /С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; за заг. ред. С. П. Щерби. – Київ: МАУП, 2004. – 216 с.
244. Філософія: навч. посіб. /І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко [та ін.]. – Київ: Вікар, 1997. – 584 с.
245. Хлюпин Н. И. Теоретические проблемы методики расследования преступлений /Н. И. Хлюпин //Современные проблемы расследования и предупреждения преступлений: сб. науч. тр. – Москва: ВЮЗИ. 1987. – С. 30–54.
246. Хуторский А. В Дидактическая эвристика /А. В. Хуторский. – Москва: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
247. Цехан Д. М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: монографія /Д.М. Цехан; за ред. О.О. Подобного. – Одеса: Юридична література, 2011. – 216 с.

248. Цехан Д. М. Проблеми протидії злочинності в інформаційному суспільстві /Д. М. Цехан //Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованих злочинній діяльності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2008 р.). – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 250 – 253.

249. Чебуренков А. А. Общетеоретические положения и практические аспекты криминалистической тактики /А. А. Чебуренков. – Москва: Юрлитинформ, 2008. – 240 с.

250. Чебуренков А. А. Основы теории расследования: монография /А. А. Чебуренков. – Москва: Юрлитинформ, 2010. – 176 с.

251. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики /Ю. М. Чорноус //Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 1. – С. 149–155.

252. Чорноус Ю. М. Тактико-криміналістичне забезпечення міжнародної правової допомоги /Ю. М. Чорноус //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – № 4. – С. 458–468.

253. Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность /С. Н. Чурилов. – Москва: Маркетинг, 2002. – 370 с.

254. Чурилов С. Н. Методика расследования преступлений: Общие положения /С. Н. Чурилов. – Москва: Юстицинформ, 2009. – 232 с.

255. Чурилов С. Н. Принципы разработки и построения частных криминалистических методик: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 /С. Н. Чурилов. – Москва, 1981. – 18 с.

256. Шавер Б. Н. Об основных принципах частной методики расследования преступлений /Б. Н. Шавер //Социалистическая законность. – 1938. – № 1. – С. 46–47.

257. Шапірко П. М. Система принципів ОРД в умовах становлення правової державності /П. М. Шапірко //Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 3. – С. 18–21

258. Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты /А. С. Шаталов. – Москва: Лига–Разум, 2000. – 250 с.

259. Шаталов А. С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. – С. 35.

260. Шаталов А. С. Цель криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений //Уголовный процесс и криминалистика на рубеже веков: Сб. научных трудов. М., 2000. С. 189.

261. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія /В. М. Шевчук – Харків: Апостіль, 2013. – 440 с/

262. Шевчук О. Ю. Конспірація як спеціальний принцип оперативно-розшукової діяльності /О.Ю. Шевчук //Науковий вісник Київського Національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 1, ч. 2. – С. 123–128.

263. Шепитько В. Ю. Инновации в криминалистике и следственной деятельности /В. Ю. Шепитько //Проблемы управления органами расследования преступлений в связи с изменением уголовно-процессуального законодательства: матер. межвуз. науч.-прак. конф.: в 2 ч. –Москва: Академия управления МВД России, 2008. – Ч. 2. – С. 47–50.

264. Шепитько В. Ю. Предмет, система и задачи криминалистики в XXI веке /В. Ю. Шепитько //Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика: [сб. науч. статей]. – Vilnius, Charkovas, 2013. – Ч. II. – С. 32–44.

265. Шепітько В. Ю. Криміналістика //Енциклопедичний словник (українсько-російський та російсько-український) /за ред. В. Я. Тація – Харків: Право, 2001. – С. 191.

266. Шепітько В. Ю. Пізнавальна функція слідчої діяльності та її інтерпретація в криміналістиці /В. Ю. Шепітько //Актуальні проблеми держави

і права: зб. наук. праць /МОН України, ОНЮА. – Одеса: Юрид. л-ра, 2008. – Вип. 44. – С. 25–28.

267. Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений /В. И. Шиканов. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.

268. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений /А. В. Шмонин. – Москва: Юстицинформ, 2006. – 464 с.

269. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монография /А. В. Шмонин. – Москва: Юрлитинформ, 2010. – 416 с.

270. Шурухнов Н. Г. Криминалистика: учебник /Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Эксмо, 2008. – 452 с.

271. Щур Б. В. Принципи побудови та застосування окремої криміналістичної методики /Б. В. Щур //Право і безпека. – 2010. – № 4. – С. 179–186.

272. Щур Б. В. Слідчі технології в структурі криміналістичної методики /Б. В. Щур //Митна справа. – 2011. - № 1, ч. 2. – С. 157–161.

273. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» /Б. В. Щур. – Київ, 2011. – 32 с.

274. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія /Б. В. Щур. – Харків: Харків юрид. 2010. – 319 с.

275. Щур Б. В. Функції окремих криміналістичних методик //Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство.– 2011. – Вип. 578. – С. 89–92.

276. Эксархопуло А. А. Дознание в деятельности таможенных органов /А. А. Эксархопуло //Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1993. – № 6. – С. 104–110.

277. Эксархопуло А. А. Криминалистическая теория: формирование и перспективы развития в условиях НТР: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» /А. А. Эксархопуло. – Санкт-Петербург, 1993. – 20 с.

278. Эксархопуло А. А. Основы криминалистической теории /А. А. Эксархопуло. – Санкт-Петербург, 1992. – 117 с.

279. Эйсман А. А. Теоретические вопросы программирования расследования /А. А. Эйсман //Вопросы борьбы с преступностью: сб. ст. – Москва: Юрид. лит., 1987. – Вып. 45. – С. 84–92.

280. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки /Э. Г. Юдин. – Москва: Наука, 1978. – 391 с.

281. Яблоков Н. П. Криминалистика: природа, система, методологические основы /Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. – 2-е изд., доп. и перераб. – Москва: Норма, 2009. – 288 с.

282. Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования /Н. П. Яблоков. – Москва: Изд-во МГУ, 1985. – 97 с.

283. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности /Н. П. Яблоков. – Москва: Юристъ, 2002. – 172 с.

284. Laden A.S. Outline of a Theory of Reasonable Deliberation /A. S. Laden //Canadian Journal of Philosophy. – 2000. – Vol. 30, № 4. – P. 551–580.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнення результатів анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України

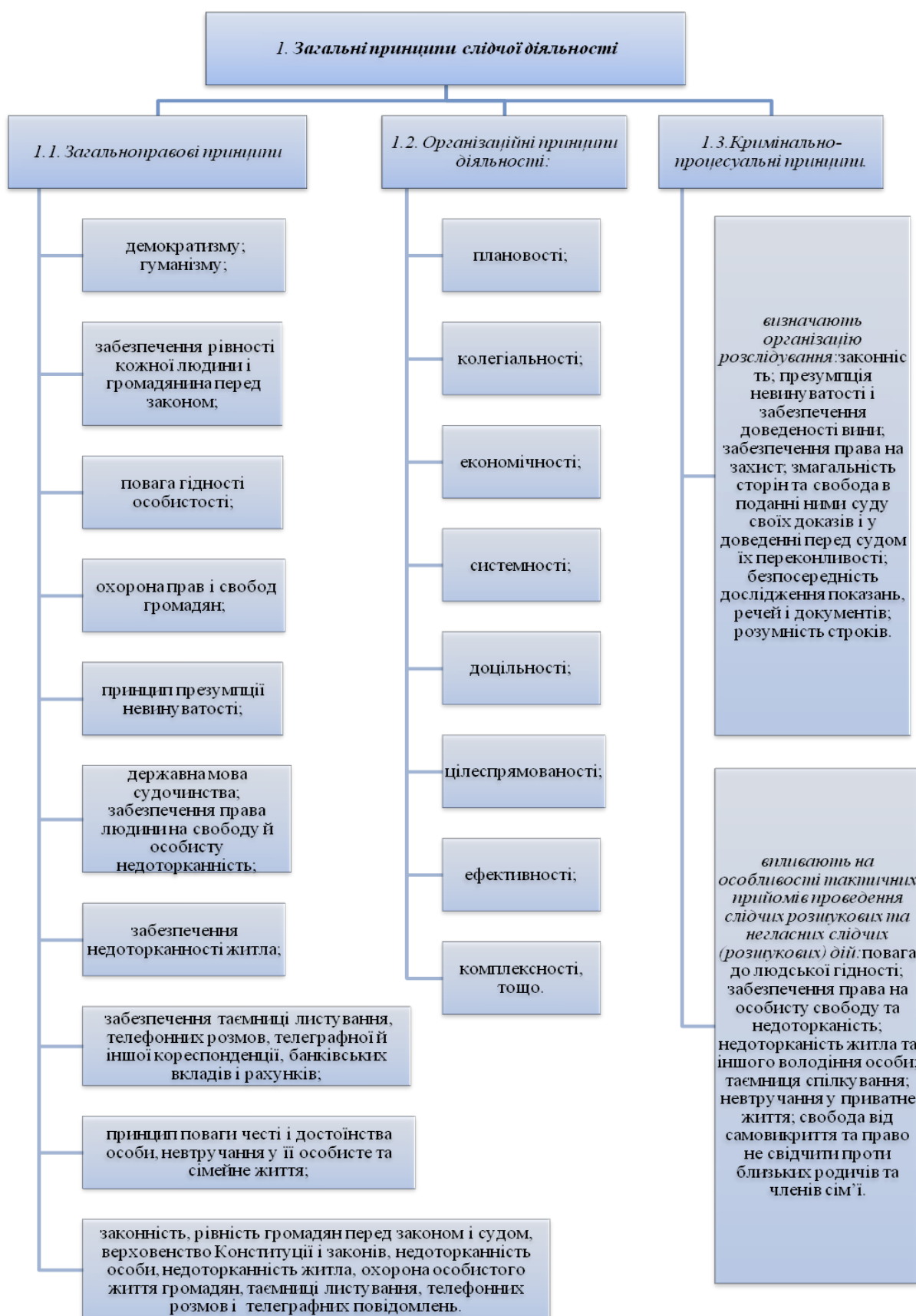
№	Запитання	Кількість	%
1	Слідчі Національної поліції України	267	100
2	Яке із запропонованих визначень слідчої діяльності Ви вважаєте найбільш вдалим?		
	специфічний вид криміналістичної діяльності	23	8,5
	практична діяльність, яка визначається в кримінально-процесуальному криміналістичному аспектах	36	13,4
	різновид предметної діяльності, що взаємодіє з протиставленою злочинною діяльністю	30	11,2
	специфічний вид соціальної практики, що полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону засобів і прийомів	35	13,1
	регламентована кримінально-процесуальним законом, заснована на ньому та на криміналістичних рекомендаціях діяльність	144	53,8
	Ваш варіант визначення		
3	На Вашу думку криміналістичне забезпечення діяльності з розслідування злочинів полягає в:		
	використанні суб'єктами правозастосовних органів системи криміналістичних знань, рекомендацій, технічних засобів, тактичних прийомів та криміналістичних методик з метою повного, об'єктивного та швидкого розслідування	111	41,5
	організованій системі інформації, яка полегшує своєчасне, цілеспрямоване й ефективне залучення даних криміналістики для розкриття злочинів	91	34
	цілеспрямованому впровадженні досягнень криміналістики в практичну діяльність	64	23,8
	Ваш варіант відповіді		
4	Криміналістична методика розслідування злочинів – це:		

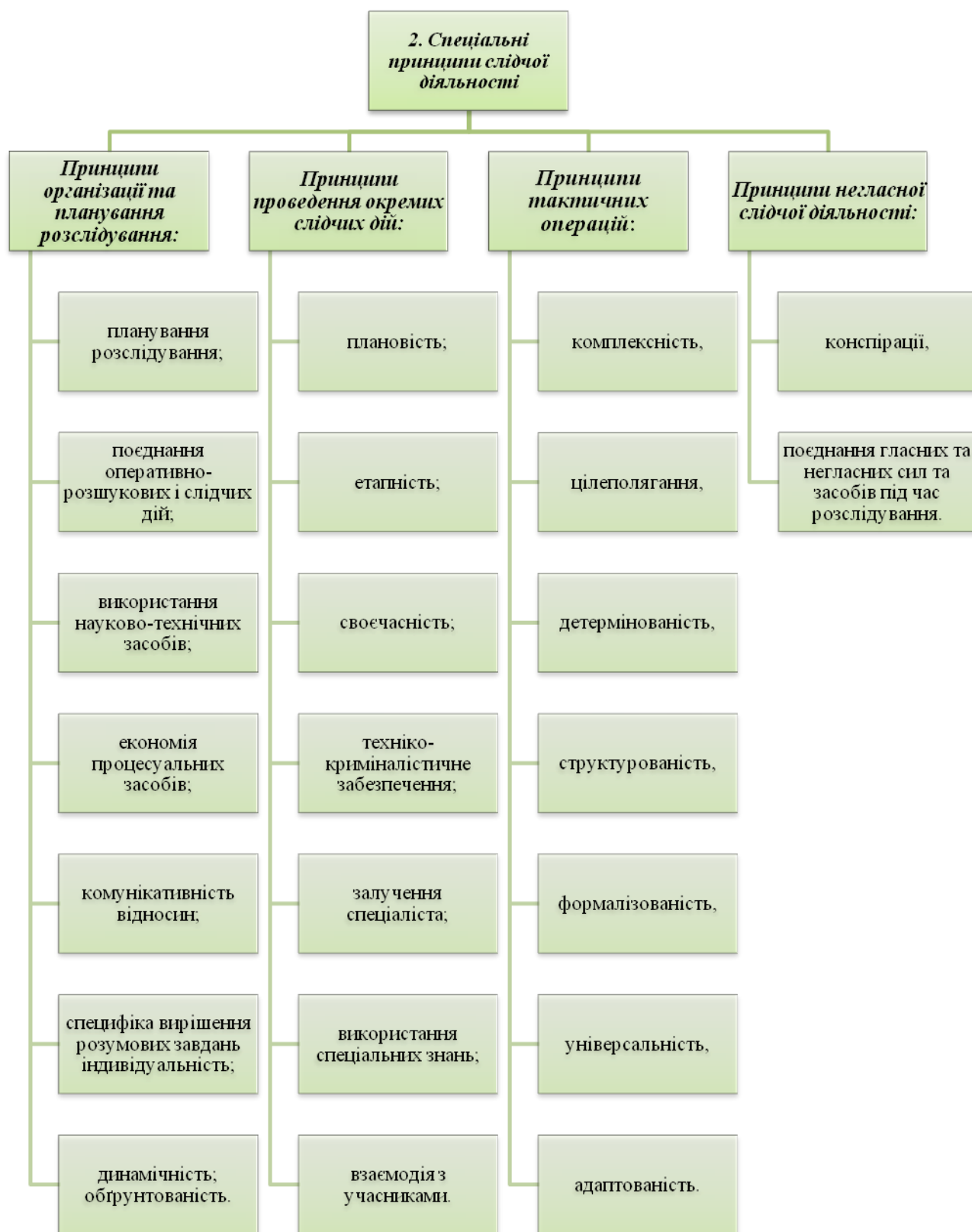
	відповідна система теоретико-прикладних знань, що утворює окрему теорію криміналістичної науки	93	34,9
	окремих розділ навчальної дисципліни - «Криміналістика» із власною системою навчальних завдань	100	37,3
	відповідна система діяльності уповноваженого суб'єкта розслідування	74	27,8
5	Чи погоджуєтесь ви з таким твердженням?		
	<i>«Формування кожної системи, зокрема спрямованої на оптимізацію слідчої діяльності, повинно ґрунтуватися на певних засадах (принципах) пов'язаних з закономірностями такої діяльності»</i>		
	погоджуюсь	220	82,3
	погоджуюсь частково	29	10,8
	не погоджуюсь	18	6,9
	<i>«Оптимізація окремих методик розслідування залежить від правильного визначення принципів їх формування в теорії та застосування на практиці»</i>		
	погоджуюсь	197	73,6
	погоджуюсь частково	57	21,5
	не погоджуюсь	13	4,9
6	Чи зіштовхуєтесь Ви під час розслідування з відсутністю методики розслідування відповідного виду злочину?		
	так	88	32,9
	ні	78	29,4
	у деяких випадках	101	37,7
7	Чи задовольняє Вас зміст розроблених у криміналістичній літературі методик розслідування окремих видів злочинів?		
	задовольняють повністю	52	19,3
	задовольняють частково	97	36,2
	не задовольняють	119	44,5
8	Якщо не задовольняє, то з причини її:		
	теоретичного перевантаження	159	59,4
	фрагментарності викладення рекомендацій	86	32,1
	відсутності конкретних рекомендацій, пов'язаних із типовими ситуаціями у розслідуванні	23	8,5
9	Чи трапляються випадки невідповідності окремих розроблених методик розслідування Вашим потребам?		
	так	226	84,6
	ні	41	15,4

10	Чи використовуєте Ви у практичній діяльності розробки вчених-криміналістів із методики розслідування окремих категорій злочинів?		
	завжди	58	21,8
	в окремих випадках	143	53,6
	не використовуємо	66	24,6
11	Чи підтримуєте Ви ідею створення базової (універсальної) методики розслідування у вигляді типової інформаційної моделі, що систематизує та буде містити відповідні структурні елементи, які можуть бути враховані у конкретному провадженні?		
	так	239	89,4
	ні	28	10,6
12	На Вашу думку, які елементи повинна включати базова (універсальна) методика розслідування? (можливий вибір декількох варіантів)		
	опис типової структури криміналістичної характеристики злочинів	252	94,3
	характеристику початкового етапу розслідування, а саме: типові ситуації початку розслідування (наприклад, наявність чи відсутність інформації про злочинця), типові версії, тактичні завдання	145	54,2
	приблизний алгоритм вирішення поставлених завдань (перелік та послідовність слідчих (розшукових) та інших дій)	88	32,8
	характеристику подальшого етапу розслідування: типові завдання та програма їх вирішення	145	54,3
	систематизацію та характеристику типових способів злочинної протидії, які можуть вплинути на результат розслідування, та засоби їх подолання	46	17,4
	Ваш варіант відповіді		
13	У разі відсутності методики розслідування певного виду чи групи злочинів, які принципи Ви вважаєте необхідними для побудови методики розслідування у конкретному кримінальному провадженні (можливі декілька варіантів відповіді)?		
	принцип адаптації базової методики до конкретного кримінального провадження	146	54,7
	принцип універсальності	87	32,7
	принцип ситуаційності	78	29,1
	принцип етапності	33	12,5
	принцип відображення взаємодії слідчого з іншими посадовими особами та підрозділами	22	8,3

	правоохоронних органів		
	принцип використання науково-технічних засобів і допомоги спеціалістів	23	8,6
	принцип використання допомоги громадськості і засобів масової інформації	13	4,9
	Ваш варіант відповіді		
14	Які форми викладення методики розслідування злочинів Ви вважаєте більш доцільними?		
	описані у підручниках та навчально-методичних посібниках	23	8,6
	викладені у монографіях	18	6,7
	викладені у формі програми розслідування та алгоритмів слідчих дій	226	84,7

Додаток Б

ПРИНЦИПИ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Принцип об'єктивності
виражає незалежність криміналістичних наукових прикладних досліджень від будь-яких політичних позицій, мотивів, наявності заінтересованості у досягненні максимально точного відображення закономірностей і процесів реального світу.

Принцип історизму
дозволяє простежити процес виникнення та розвиток предмету криміналістики, її змісту, функцій, зв'язків з іншими науками які відображені на певних історичних етапах, а також встановити період зародження знань про засоби і прийоми боротьби зі злочинністю, виявити причини й обставини, що обумовили їх появу і застосування, відповідає на цілий ряд інших питань, що мають принципове значення для теорії криміналістики.

Принцип системності науки передбачає такий підхід до предмета криміналістики, за якого вона в цілому, а також окремі її розділи і напрями, об'єкти, що нею вивчаються, явища розглядаються як взаємопов'язані та взаємозалежні частини одного цілого, які між собою утворюють взаємообумовлену систему.

